

Організаційно-методичні засади імплементації інклюзивності в освіті та спорті

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ
ІНКЛЮЗИВНОСТІ В ОСВІТІ ТА СПОРТІ**

МОНОГРАФІЯ

Електронне видання

Київ
Національний університет
фізичного виховання і спорту України
2025

УДК 796.011.3:376.2(075.8)

Рекомендовано до видання Вченою радою
Національного університету фізичного
виховання і спорту України
(протокол № 5 від 28 листопада 2024 р.)

Авторський колектив: Когут І. О., Маринич В. Л., Шевчук О. К., Степанюк О. В.,
Шитікова Є. А.

Рецензенти:

Боднар І. Р. – доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор, професор кафедри теорії і методики фізичної культури Львівського державного університету фізичної культури імені Івана Боберського;

Гакман А. В. – професор кафедри теорії та методики фізичного виховання і спорту Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, доктор наук з фізичного виховання і спорту, професор;

Чебанова К. В. – головний фахівець організаційно-методичного відділу Українського центру з фізичної культури і спорту осіб з інвалідністю «Інваспорт», доктор філософії за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт.

Когут І. О.

Організаційно-методичні засади імплементації інклюзивності в освіті та спорті:
монографія [Електронне видання] / І. О. Когут, В. Л. Маринич, О. К. Шевчук, О. В. Степанюк,
Є. А. Шитікова. – К.: Національний університет фізичного виховання і спорту України, 2025.
– 191 с.

ISBN 978-617-7492-35-0

Монографія підготовлена за результатами виконання завдань перспективного плану розвитку наукового напрямку «Суспільні науки» Національного університету фізичного виховання і спорту України в 2023 р.

У роботі проаналізовано й узагальнено світовий і національний досвід імплементації інклюзивності в освіті та спорті, досліджено сучасний стан сформованості організаційно-методичного забезпечення інклюзивності в спорті, з'ясовано ключові аспекти реалізації волонтерської програми Спеціальних Олімпіад «Об'єднаний спорт» у світі. Обґрунтовано й розроблено технологію організації інклюзивного навчання в процесі тренувальної та змагальної діяльності в спортивно-технічних видах спорту на прикладі судномодельного спорту.

Для науковців, освітян та інших фахівців сфери фізичної культури і спорту, здобувачів вищої освіти та представників широкого кола читачів.

ISBN 978-617-7492-35-0

© І. О. Когут, В. Л. Маринич, О. К. Шевчук, О. В. Степанюк, Є. А. Шитікова, 2025

© Національний університет фізичного виховання і спорту України, 2025

ЗМІСТ

ВСТУП	5
Розділ 1. ІНКЛЮЗІЯ У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ТА СПОРТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ І ПРАКТИКИ	8
1.1. Бібліометричний аналіз наукових публікацій за напрямом «Інклюзія в спорті» у базі даних Web of Science Core Collection	8
1.2. Вітчизняний досвід організації фізкультурно- спортивної роботи в закладах позашкільної освіти	21
Розділ 2. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОСТІ В СПОРТІ	32
2.1. Організаційні засади реалізації інклюзивності в спорті	32
2.2. Методичне забезпечення як важлива складова імплементациї інклюзивності в спорті	47
2.3. Компендіум належних прикладів методичного забезпечення імплементациї інклюзивності в спорті: досвід Австралії	59
2.4. Міжнародний досвід реалізації волонтерської програми Спеціальних Олімпіад «Об'єднаний спорт»	81
Розділ 3. ЗБІР ДАНИХ ЩОДО ІНКЛЮЗИВНОСТІ В СПОРТІ ЯК ПІДҐРУНТЯ ДЛЯ ДОСТОВІРНИХ І ПЕРЕКОНЛИВИХ ДІЙ	89
3.1. Статистична інформація як ключовий чинник впровадження інклюзивності фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти	89
3.2. Моніторингова діяльність щодо інклюзивності в спорті Європейського Союзу та України	97

Розділ 4. РОЗРОБЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	108
ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ	
ТРЕНУВАЛЬНОЇ ТА ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В	
СПОРТИВНО-ТЕХНІЧНИХ ВИДАХ СПОРТУ	
ВИСНОВКИ	124
ЛІТЕРАТУРА	132

ВСТУП

Тренд на проведення мультидисциплінарних розвідок задля вирішення важливих суспільних викликів і покращення життя людей визначається в наймасштабніших програмах світу з досліджень та інновацій. Складна система внутрішньодисциплінарних і міждисциплінарних взаємодій має бути спрямована на розв'язання актуальних проблем розвитку суспільства, однією з яких є забезпечення функціонування системи інклюзивного навчання та інклюзії в спорті. Інклюзивність в освіті та спорті, як явище й проблема національного та глобального характеру, потребує вивчення, яке неможливо здійснити в рамках окремих напрямів дослідження. Тому за міждисциплінарного підходу точки зору дослідників багатьох наук (педагогіки, фізичної культури і спорту, психології, соціальної та корекційної педагогіки, медицини, фізичної реабілітації тощо) інтегруються для отримання більш узагальненого уявлення про предмет дослідження.

Україна у 2015 р. ратифікувала Конвенцію ООН про права людей з інвалідністю, що покладає на державу зобов'язання забезпечення прав дітей згідно зі світовими стандартами освіти, соціального захисту та охорони здоров'я. Уже з 2017 р. Міністерство освіти та науки України організаційно й фінансово передбачило можливість запровадження інклюзивного навчання в закладах освіти України. Протягом п'яти останніх років кількість інклюзивних класів зросла в сім разів; кількість дітей, охоплених інклюзивним навчанням, збільшилася в шість разів, а безбар'єрність архітектури закладів загальної середньої освіти до першого поверху сягає 79,5 %.

ЮНЕСКО в 2015 р. переглянуло Міжнародну хартію фізичного виховання, фізичної активності та спорту, якою утверджується доступ до фізичного виховання, рухової активності й спорту основоположним правом кожної людини, в тому числі осіб з інвалідністю. Усі громадяни повинні мати можливість досягти рівня, що відповідає їхнім здібностям та інтересам.

Зазначені позиції відображають також основні пріоритети програми роботи ВООЗ на 2019–2023 рр.

Розповсюдження інклюзивної освіти значною мірою гальмується через неготовність більшості закладів освіти прийняти дітей з особливими освітніми потребами через архітектурну недоступність, брак сучасного корекційно-реабілітаційного обладнання, недостатню кількість спеціальних автобусів, пристосованих для перевезення учнів з інвалідністю тощо.

Своєю чергою спорт у світі визнається глобальним каталізатором миру та сталого розвитку людського суспільства (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, 2020 р.). Спорт – єдина сфера людського існування, що діє за універсальними законами, інтегруючись у сфери освіти, культури, охорони здоров'я, об'єднуючи суспільство й будуючи рівноправність між громадянами. Через пропаганду спорту та рухової активності серед різних верств населення (включаючи осіб з інвалідністю) на міжнародному, національному й місцевому рівнях можливі зміцнення фізичного та психічного здоров'я людей і розвиток у суспільстві культури здорового способу життя.

Заклади освіти, що проводять навчально-тренувальну та спортивну роботу, спрямовану на вдосконалення фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів, підготовку спортивного резерву для збірних команд України з різних видів спорту, мають великий потенціал, адже через заняття спортом відбуваються самовдосконалення і соціалізація особистості, установлення різноманітних контактів, від міжособистісних до міжнародних, соціальна мобільність, загартування характеру, виховання морально-вольових якостей тощо. Ціннісний вимір спортивної діяльності дозволяє говорити про величезний гуманістичний потенціал спорту з огляду на такі фундаментальні цінності гуманізму, як мир, дружба, взаєморозуміння, взаємна повага до людей у їх різноманітті, в тому числі до людей з інвалідністю.

Слід зазначити, що інклюзія в інших сферах суспільного життя, таких як культура та спорт, виступає одним з інструментів реалізації інклюзивної освіти й досягнення соціальної інклюзії в цілому. На думку зарубіжних та вітчизняних

науковців, упровадження інклюзивного підходу в організацію та проведення навчально-тренувальних занять створює підґрунтя для прийняття різноманіття людської спільноти, забезпечення рівноправності, що сприяє реалізації провідної ідеї інклюзії: від інтегрування в освітній та спортивний процес – до інтегрування в суспільство.

Аналіз досліджень, дотичних до проблем інклюзивної освіти, свідчить, що проблема становлення та розвитку інклюзивної педагогіки приваблює чимало зарубіжних і вітчизняних вчених. Ґрунтовне дослідження доробку та напрацювань вітчизняних вчених свідчить про недостатність фундаментального вивчення питань імплементації інклюзивності в спорті, організації фізкультурно-спортивної роботи в закладах освіти шляхом розроблення і впровадження її інклюзивної моделі. Ці питання не були предметом широкого кола наукових розвідок зарубіжних вчених і є недостатньо вивченими.

Водночас наявні окремі дослідження щодо визначення сутності підготовки тренерів для роботи зі спортсменами з інвалідністю; оптимізації процесу формування професійної готовності педагога до освітньої інклюзії; формування готовності тренера до організації інклюзивного навчально-тренувального процесу; структури професійної підготовленості тренера з адаптивних видів спорту. Однак на сьогодні невирішеними залишаються проблеми імплементації інклюзивності в освіту та спорт, що й обумовлює актуальність дослідження і становить інтерес до наукового пошуку вирішення цього питання.

РОЗДІЛ 1

ІНКЛЮЗІЯ У ФІЗИЧНІЙ КУЛЬТУРІ ТА СПОРТІ: СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕНЬ І ПРАКТИКИ

1.1. Бібліометричний аналіз наукових публікацій за напрямом «Інклюзія в спорті» у базі даних Web of Science Core Collection

Станом на 2023 р. у світі набирає ваги рух, спрямований на переосмислення системи освіти, яка базується на різноманітних індивідуальних потребах кожного учня, шляхом використання інноваційних, ефективних та інклюзивних підходів для утворення більш персоналізованого, адаптивного й активного навчання [10, 25]. В Україні на державному рівні здійснюються кроки у становленні інклюзивної освіти як нової освітньої парадигми. Варто зазначити, що сучасна інклюзивна політика України підкріплена досить ґрунтовною законодавчою базою [3–6], питання забезпечення інклюзивного середовища в освіті достатньо активно аналізуються й у вітчизняній науково-методичній літературі [1].

Проблема інклюзивної освіти актуалізується ще й тим, що кількість дітей, які потребують створення відповідних умов навчання, наразі зростає. Це пов'язано з двома викликами сьогодення. По-перше, пандемія Covid-19 значно вплинула на емоційну сферу дітей, спричинивши відчуття соціальної відірваності та обмеження своєю домівкою. Як наслідок, значно більше дітей, які раніше не мали такої необхідності, сьогодні потребують інклюзивного ставлення [2, 8, 13]. По-друге, війна в Україні, за даними ЮНІСЕФ, змусила понад 2 млн дітей покинути країну, ще понад 3 млн стали внутрішньо переміщеними. Діти-переселенці потребують прийняття суспільством їхніх особливостей і відмінностей (як фізичних, так і расових, релігійних, культурних, мовленнєвих тощо) та, загалом, позитивного сприйняття інакшості, а отже інклюзії.

Своєю чергою спорт, будучи потужним соціальним явищем, може забезпечити різноманітні індивідуальні та суспільні переваги, сприяти зміцненню зв'язків між людьми, солідарності, взаємній повазі та розумінню, а

також повазі до цілісності й гідності кожної людини [12]. Отже, інклюзія в фізичній культурі та спорті створює підґрунтя для прийняття різноманіття людської спільноти, забезпечення рівноправності, що сприяє реалізації провідної ідеї інклюзії: від інтегрування в освітній (спортивний) заклад – до інтегрування в суспільство.

Разом з тим, правове поле інклюзії в Україні стосується здебільшого організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти, а наявні поодинокі наукові розробки в напрямі застосування інклюзивної політики в спорті потребують більш різноспрямованого й деталізованого дослідження. На шляху до забезпечення інклюзії в суспільстві загалом та в українському спорті зокрема існуюча ситуація вимагає звернення до здобутків інклюзивних політик міжнародного наукового простору й орієнтації на світовий досвід.

Таким чином, постало питання щодо необхідності встановлення провідних країн, дослідницьких установ, авторів і журналів, які досліджують інклюзію в спорті, щоб визначити найкращі теорії та практики в цій галузі. Зосереджуючись на досягненнях провідних науковців і найвпливовіших публікаціях, можна отримати глибше розуміння існуючих проблем та можливих викликів у галузі спорту в контексті інклюзії та розробити стратегії, що базуються на наявних дослідженнях і найкращих практиках з усього світу.

У дослідженні проведено бібліометричний аналіз наукових публікацій у базі даних Web of Science Core Collection (WoS) задля окреслення структури дослідницького поля «інклюзія в спорті» шляхом визначення найбільш значимих у цій галузі дослідників, публікацій, журналів та країн.

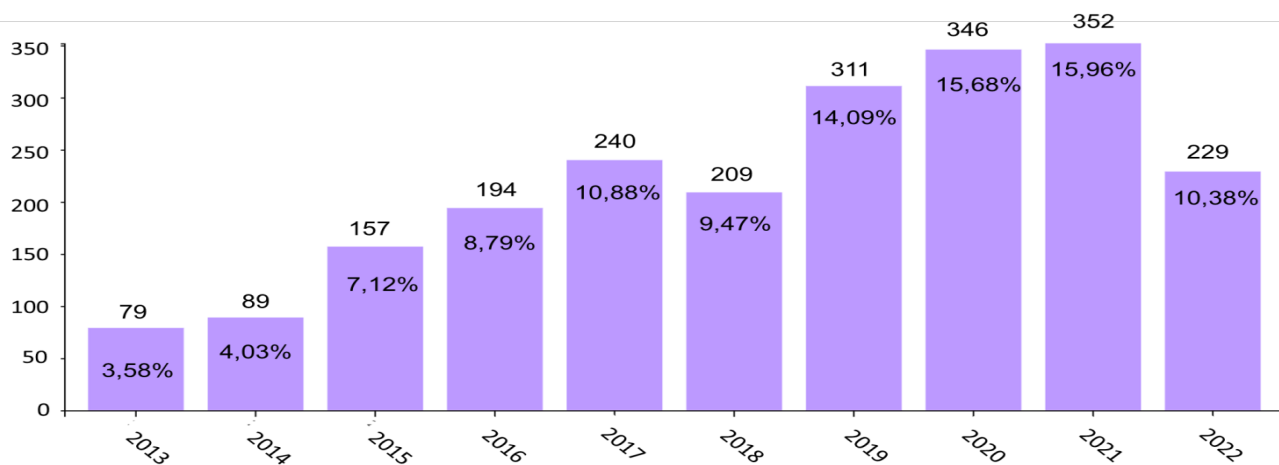
Джерела даних та вибірка дослідження

База даних WoS була використана як джерело бібліометричних даних для створення вибірки досліджень станом на 17.12.2022. Пошук у базі даних здійснювався за ключовими словами «inclusion», «sport» та виразом «inclusion in sport», які були поєднані за допомогою булевого оператора AND у полі Topic. Задля досягнення найбільш точних результатів за визначеною темою та метою

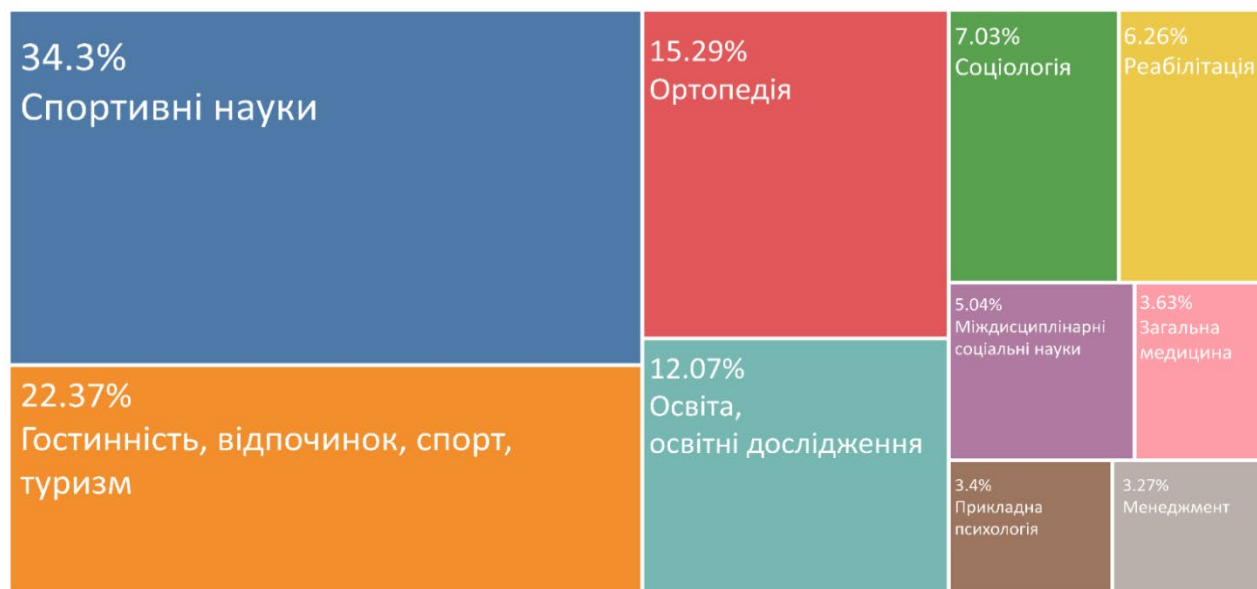
за допомогою булевого оператора NOT з пошукового запиту було виключено слово «school». Знайдено 5169 записів за період з 1970 до 2022 р. Було помічено, що більшість публікацій (86,69 %) представлені за останнє десятиліття. Це стало причиною створення вибірки досліджень за період з 2013 до 2022 р. Надалі публікації були оцінені для вибору потенційних статей для включення до бібліографічного огляду.

Таким чином, остаточний пошуковий запит у WoS виглядав так: (TS=(inclusion AND sport) OR «inclusion in sport» NOT school) AND PY= (2013-2022); Refined By: NOT Document Types: Review Article or Early Access. Задля попередження наявності публікацій з інших нерелевантних до інклюзії в спорті контекстів також було вилучено WoS категорії, що не стосувалися досліджуваної галузі знань (водні ресурси, урологія, нефрологія, зоологія тощо). За допомогою референс-менеджера EndNote було здійснено перевірку та видалення дублікатів документів.

У результаті вибірка дослідження становила 2204 документи. Кількість документів за роками представлено на рисунку 1.1. Публікації, що входять до вибірки, належать до різних предметних галузей, визначених WoS. Спортивні науки є предметною галуззю з найбільшою кількістю включених пунктів – 756, що становить 34,3 % загальної кількості публікацій у вибірці (рис. 1.2). Додаткові характеристики вибірки дослідження наведено в таблиці 1.1.

Рисунок 1.1 – Кількість публікацій протягом 2013–2022 рр. за ключовими словами дослідження. *Джерело:* власне дослідження на основі даних, отриманих і проаналізованих за допомогою Web of Science (17.12.2022)

Рисунок 1.2 – Розподіл публікацій за результатами пошукового запиту за тематичними напрямками. *Джерело:* власне дослідження на основі даних, отриманих і проаналізованих за допомогою Web of Science (17.12.2022)

Таблиця 1.1 – Характеристики вибірки дослідження

Категорія	Компоненти (n)
Web of Science категорії (топ 10)	Спортивні науки (756), гостинність, відпочинок, спорт, туризм (493), ортопедія (337), освіта, освітні дослідження (266), соціологія (155), реабілітація (138), міждисциплінарні соціальні науки (111), загальна медицина (80), прикладна психологія (75), менеджмент (72)
Тип документа (топ 5)	Стаття (2077), доповідь (70), редакційний матеріал (39), розділи книги (37), огляд книги (7)
Мова (топ 5)	Англійська (2007), іспанська (92), португальська (44), німецька (29), російська (17)

Джерело: власне дослідження на основі даних, отриманих за допомогою Web of Science (17.12.2022)

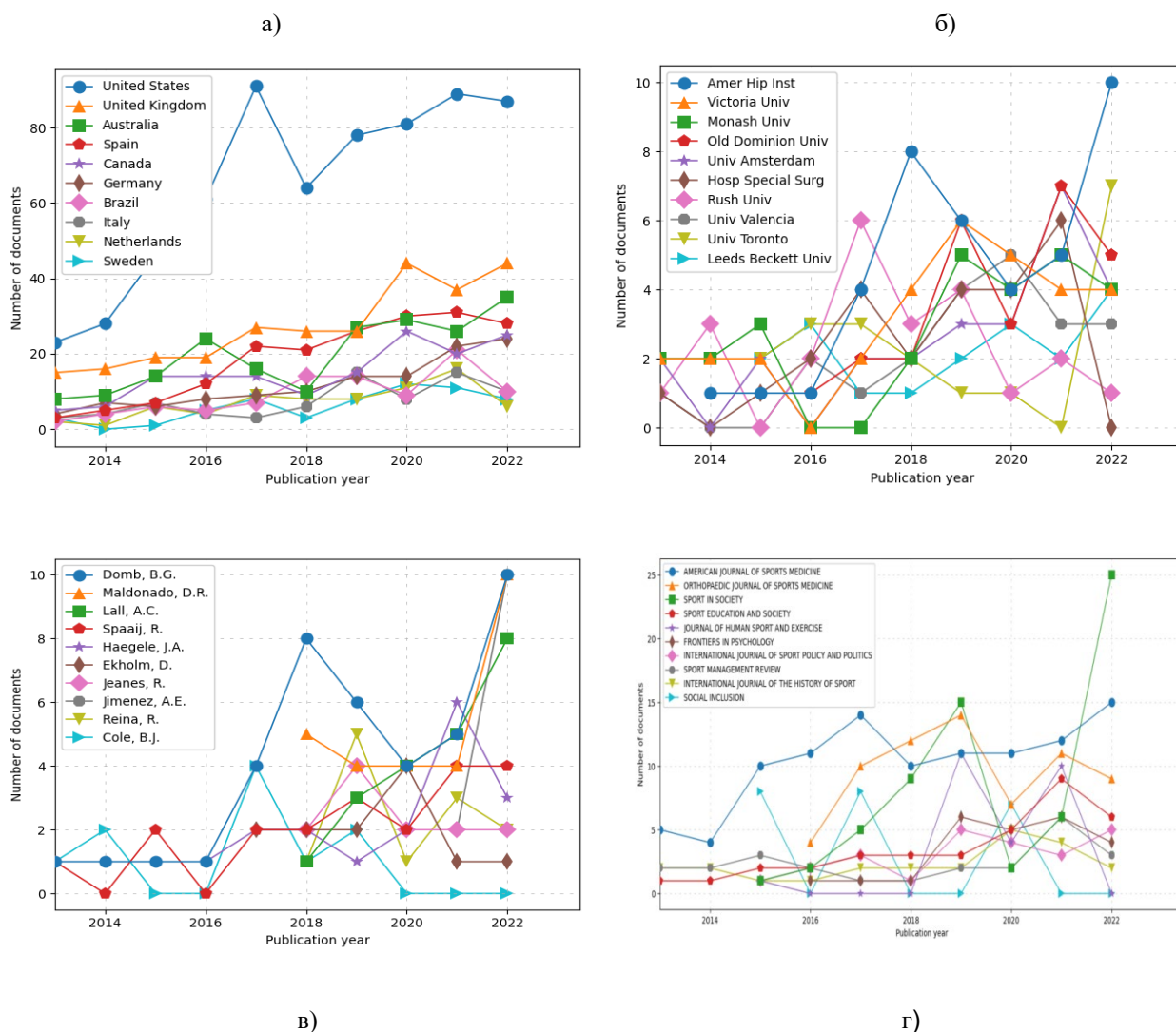
З метою виявлення провідних учасників (країн, дослідницьких установ, авторів, назв джерел) досліджень у контексті проблем інклюзії в спорті, їх продуктивності та впливу ми здійснили профілювання публікацій [9, 17]. Задля зосередження на взаємозв'язках між складовими дослідження було застосовано наукове картографування [23]. Серед його методів було обрано аналіз цитування [20]. Аналіз цитування та мережевий аналіз у доповненні до здійсненого профілювання дозволили проаналізувати зв'язки між публікаціями й визначити найцитованіші, а отже найвпливовіші, публікації в галузі дослідження.

Для графічного представлення та аналізу динаміки кількості публікацій протягом 2013–2022 рр. за результатами пошукового запиту було використано програмне забезпечення ScientoPy 2.1.0 [18]. Для створення та візуалізації бібліометричних мереж було використано програмний засіб VOSviewer 1.6.18. Це дозволило створити бібліометричні карти. На карті візуалізації щільності елементів кожна точка має колір, що вказує на щільність елементів у цій точці. Чим більша кількість елементів навколо точки та чим більша вага сусідніх елементів, тим ближчий колір точки до жовтого на нашій карті. І навпаки, чим менша кількість елементів навколо точки та менша вага сусідніх елементів, тим ближчий колір точки до зеленого. Відстань між двома елементами карти показує силу кореляції між елементами. Менша відстань означає міцніший зв'язок [23].

Перший крок аналізу був зосереджений на загальному профілюванні публікацій та встановленні провідних учасників за тематикою дослідження. Для оцінювання цього було використано два показники: кількість публікацій (дослідницька продуктивність) (рис. 1.3) і кількість цитувань (вплив на галузь дослідження) (табл. 1.2).

Результати аналізу свідчать, що до дослідження інклюзії в спорті долучилися загалом науковці з 89 країн. З них поріг у п'ять і більше публікацій досягли представники 51 країни, а 10 публікацій – 43 країни. Динаміку кількості публікацій за країнами представлено на рисунку 1.3, а. Дослідження зі США представлені в кількості 678 публікацій, що дозволяє вважати країну найпродуктивнішою в цій галузі досліджень. Такі країни, як Англія (273),

Австралія (211), Іспанія (190) та Канада (157), найбільш активно публікують свої напрацювання з цієї проблематики. Публікації дослідників зі США, Англії, Австралії є найцитованішими.

Рисунок 1.3 – Динаміка кількості публікацій протягом 2013–2022 рр. за ключовими словами дослідження; розподіл: *а* – за країнами; *б* – за науково-дослідними установами; *в* – за авторами; *г* – за назвами джерел (журналів).
Джерело: власне дослідження на основі даних, отриманих із Web of Science та проаналізованих за допомогою ScientoPy

Дослідницькі установи з найбільшою кількістю опублікованих робіт: Amer Hip Inst, США (41); Harvard University, США (37); Loughborough University, Англія (37); Pennsylvania Commonwealth System of Higher Education Pcshe, США (37). За кількістю отриманих цитувань лідером є Rush University, США (845), але

за останні три роки кількість публікацій суттєво зменшилася та становить п'ять публікацій за 2020–2022 рр. Подібна ситуація і з високоцитованим *Hosp Special Surg*, у дослідників якого інтерес до розвитку цієї галузі дослідження різко знизився. Вчені даної дослідницької установи не опублікували жодної роботи за цим напрямом у 2022 р. (див. рис. 1.3, б).

Таблиця 1.2 – Бібліометрична структура дослідницького поля «Інклюзія в спорті»

Категорія	Топ 10 компонентів (кількість публікацій)	Топ 10 компонентів (кількість цитувань)
Країна	USA (678), England (273), Australia (211), Spain (190), Canada (157), Germany (121), Brazil (95), Italy (79), Netherlands (76), Sweden (60)	USA (11 068), England (3676), Australia (3285), Canada (1986), Spain (1617), Germany (1088), Netherlands (1083), Norway (810), Italy (590), Belgium (533)
Науково-дослідна установа	Amer Hip Inst (41), Harvard University (37), Loughborough University (37), Pennsylvania Commonwealth System of Higher Education Pcshe (37), Victoria University (36), University System of Ohio (31), Leeds Beckett University (30), University of Amsterdam (29), Monash University (28), Old Dominion University (27), Rush University (27)	Rush University (845), Victoria University (721), Amer Hip Inst (688), Ohio State University (659), University of Amsterdam (578), Vanderbilt University (558), Cincinnati Children S Hospital Medical Center (515), Hosp Special Surg (438), Mayo Clinic (399), Monash University (370)
Автор	Domb B. G. (41), Maldonado D. R. (27), Spaaij R. (22), Lall A. C. (21), Haegele J. A. (19), Ekholm D. (12), Jeanes R. (12), Jimenez A. E. (12), Reina R. (12)	Domb B. G. (688), Spaaij R. (471), Cole B. J. (408), Perets I. (326), Maldonado D. R. (282), Jeanes R. (207), Haegele J. (167), Lall A. C. (159), Mcleod T. C. V. (117), Haudenhuyse R. (116)
Назва джерела публікації/журнал	American Journal of Sports Medicine (107), Sport in Society (68), Orthopaedic Journal of Sports Medicine (68), Sport Education and Society (37), Social Inclusion (31), Journal of Human Sport and Exercise (27), Sport Management Review (27), International Journal of Sport Policy and Politics (25), Frontiers in Psychology (24), International Review for the Sociology of Sport (24)	American Journal of Sports Medicine (3687), Orthopaedic Journal of Sports Medicine (613), British Journal of Sports Medicine (582), Sport Management Review (499), Plos One (487), Sport in Society (457), Sport Education and Society (457), Social Inclusion (427), Journal of Athletic Training (260), International Review for the Sociology of Sport (255)

Джерело: власне дослідження на основі даних, отриманих з Web of Science (17.12.2022)

Найбільш плідними авторами є: Domb V. G., США (41); Maldonado D. R., США (27); Spaaij R., Австралія (22) (див. рис. 3, в). Вчені, чиї публікації отримали найбільшу кількість цитувань, є найвпливовішими авторами в галузі досліджень, а саме: Domb V. G., США (688); Spaaij R., Австралія (471); Cole V. J., США (408).

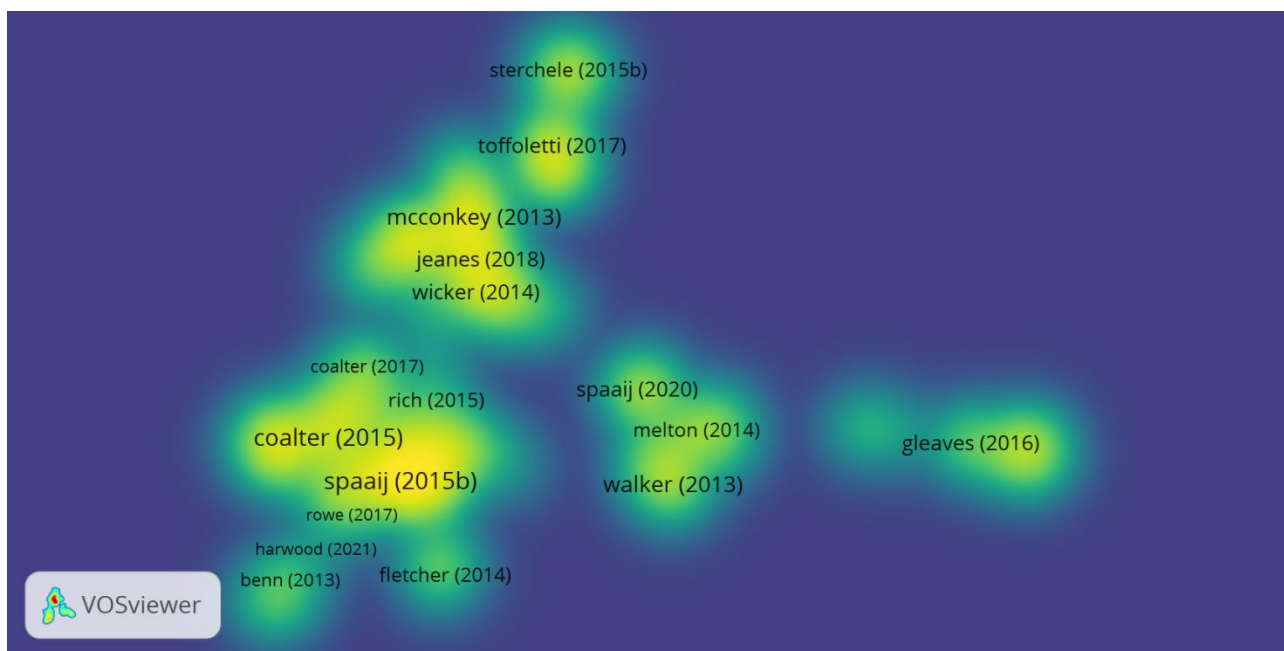
В *American Journal of Sports Medicine* міститься найбільша кількість (107) досліджень щодо забезпечення інклюзії в контексті спорту. Крім того, журнал є беззаперечним лідером із цитувань (3687) опублікованих у ньому матеріалів. Серед назв джерел, у яких опубліковано найбільшу кількість статей, пов'язаних із темою, є (див. рис. 3, г): *Sport in Society* (68), *Orthopaedic Journal of Sports Medicine* (68), *Sport Education and Society* (37), *Social Inclusion* (31).

Станом на 17 грудня 2022 р. загальна кількість цитувань становила 23 444 на 2204 публікації вибірки. Хоча б один раз було процитовано 1664 матеріали, п'ять і більше разів – 953 публікації. З метою виявлення основних посилань за допомогою методу аналізу прямого цитування було проаналізовано публікації з принаймні десятьма цитуваннями. Їх загальна кількість становила 606. Деякі з елементів у цій мережі не взаємопов'язані один з одним, а найбільший набір пов'язаних публікацій складається з 112 елементів системи, що були включені до аналізу. На рисунку 1.4, виділивши матеріали з найбільшою кількістю цитувань, представлено карту щільності публікацій у дослідженні інклюзивної політики в контексті спорту.

Найбільш цитованою роботою (89 цитувань) у мережі є дослідження R. Spaaij (2015b) про громадський спорт, приналежність до нього молодих біженців та соціальні процеси, що сприяють або перешкоджають цьому [21]. Публікацію F. Coalter (2015) цитовано 72 рази. У ній автор пропонує критичний і скептичний підхід до вивчення можливостей спорту для сприяння суспільним змінам та радить враховувати як потенціал, так і обмеження спорту [7].

Іншою популярною роботою (62 цитування) досліджуваної мережі публікацій серед науковців є стаття R. McConkey (2013). Зазначається, що

Unified Sports може бути ефективним інструментом для сприяння соціальному залученню осіб з порушеннями інтелектуального розвитку та містити цінні уроки для просування соціального залучення в інших контекстах [15].

Рисунок 1.4 – Провідні публікації авторів, присвячені інклюзії у спорті, мережева візуалізація. *Джерело:* власне дослідження на основі даних, отриманих із Web of Science та проаналізованих за допомогою VOSviewer (17.12.2022)

Свій внесок (57 цитувань) у дискусію про умови інклюзії в спорті з акцентом на участі людей з інвалідністю, а не просто на «доступі для всіх» робить F. Kiurppis [14]. Крім того, варто зазначити, що інші широко цитовані публікації у вибірці стосуються організаційно-управлінських аспектів інклюзії спорту, таких як: гендерні питання менеджменту в баскетболі (Walker, 2013; 57 цитувань) [24]; управління спортом для людей з інвалідністю (Misener, 2014; 54 цитування) [16]; теорія та практика спортивного менеджменту в контексті спорту для соціальних змін (Sherry, 2015; 50 цитувань) [19].

У сучасній науково-методичній літературі аналізуються та пропонуються різні підходи до вивчення питань, пов'язаних із доступом, участю та представництвом маргіналізованих груп у спорті, а також підходи, що можуть сприяти або перешкоджати такому залученню. Отримавши глибше розуміння

цих питань, дослідники й практики можуть розробити стратегії та втручання для сприяння більшій інклюзивності у спорті. Це може мати позитивний вплив не лише на окремих осіб і спільноти, які безпосередньо залучені, а й на суспільство в цілому, оскільки спорт може служити платформою для соціальних змін і сприяти більшому розумінню та прийняттю різноманітності. Аналіз найбільш цитованих, а отже найвпливовіших, публікацій дозволив зрозуміти найважливіші виклики та проблеми, пов'язані з інклюзією в спорті.

Одними з найбільш цитованих є публікації щодо інклюзії маргіналізованої категорії мігрантів засобами спорту. Зокрема, R. Spaaij [21] у статті «Молодь біженців, приналежність і громадський спорт» розглядає, як молоді біженці в Австралії використовують громадський спорт, щоб відчувати свою приналежність. У цьому процесі підкреслюється динамічна та ситуативна природа приналежності до спортивних клубів для цієї маргінальної категорії. Дослідження показало, що в той час як певні межі, такі як команда та місцевість, є більш гнучкими, інші фактори включення/виключення, такі як стать, етнічна приналежність і релігія, мають тенденцію бути більш стабільними, їх важче подолати біженцям у спортивних клубах.

Враховуючи тісний зв'язок між участю в спорті та соціально структурованою нерівністю, інше популярне серед дослідників інклюзії в спорті дослідження ставить під сумнів твердження, що участь у спорті передуює та сприяє соціальній інтеграції, а не навпаки. У статті F. Coalter «Спорт заради змін: кілька думок скептика» [7] наголошується на важливості й необхідності враховувати як можливості, так і обмеження спорту в цьому розумінні. Автор підкреслює, що існує потреба в більш надійних і систематичних дослідженнях потенціалу спорту для вирішення соціальних проблем, таких як соціальна інтеграція та розвиток.

Сприяння соціальній інтеграції людей з інтелектуальними порушеннями є не менш важливою та обговорюваною темою сучасності. Це питання справедливості, а також практичного й економічно ефективного способу покращення якості їхнього життя та добробуту суспільства в цілому. Така думка

знайшла підтвердження в роботі R. McConkey et al. «Сприяння соціальній інтеграції через Об'єднаний спорт для молоді з інтелектуальними порушеннями: дослідження п'яти країн» [15], у якій автор підкреслює потенціал уніфікованих спортивних програм як засобу сприяння соціальному залученню та стверджує, що такі програми можуть бути корисними й в інших контекстах. Чотири тематичних процеси, визначені в дослідженні (особистісний розвиток, створення інклюзивних і рівноправних зв'язків, просування позитивного сприйняття та створення альянсів у місцевих громадах) сприяли успіху спортивної програми Спеціальної Олімпіади «Об'єднаний спорт» у підтримці соціального залучення атлетів з порушеннями розумового розвитку. Проте дослідження також виявило певні обмеження програми, які слід враховувати, щоб посилити соціальну інтеграцію таких спортсменів у ширшу спільноту.

Зацікавленість науковців викликає публікація F. Kiurpis «Інклюзивність у спорті: обмежені можливості та участь» [14]. Основна увага в ній зосереджена на концепції інклюзії в контексті спорту та фізичного виховання, а також на тому, чим вона відрізняється від концепції інклюзії в контексті освіти. У дослідженні наголошується на важливості розгляду інклюзії в спорті з акцентом на участі, а не просто на «доступі для всіх» людей з інвалідністю. Автор підкреслює важливість вивчення взаємозв'язків між такими факторами, як інвалідність, культура, стать, раса, етнічна приналежність, клас і вік, щоб краще зрозуміти виклики та можливості, пов'язані з інклюзією в спорті. Загалом дослідження відображає дискурсивну одночасність різних ідей щодо питання про те, як взаємозв'язок між спортом та обмеженими можливостями можна розглянути та ідеально застосувати на практиці, досліджуючи участь у контексті інклюзії в освіті.

Своєю чергою L. Misener та S. Darcy у статті «Управління адаптивним спортом: від спортсменів з інвалідністю до інклюзивних організаційних перспектив» [16] закликають дослідників вийти за рамки розгляду інвалідності як простого контексту для своїх досліджень та спонукають брати участь у критичних дискусіях щодо управління спортом для людей з інвалідністю.

Автори розкривають різні аспекти адаптивного спорту, зокрема обмеження участі, поведінку учасників, реалізацію політики та відповідність спонсорів.

До проблеми гендерної нерівності звертаються автори іншої широко цитованої роботи «Панівна маскулінність та інституційне упередження щодо жінок у чоловічому університетському баскетболі: що думають чоловіки?». Так, результати дослідження N. A. Walker і M. L. Sartore-Baldwin [24] показують, що інституційна культура чоловічого студентського баскетболу є гіпермаскулінною та стійкою до змін, що призводить до недостатнього залучення і представництва жінок на тренерських посадах. Це підкреслює потребу для спортивних менеджерів враховувати вплив організаційної культури та індивідуальних агенцій під час впровадження політики сприяння більш інклюзивному й різноманітному середовищу. Автори наголошують на необхідності подальших досліджень та дій для вирішення проблеми гендерної нерівності під час тренувань з чоловічого баскетболу в коледжах.

Гендерна політика в спорті присутня на всіх рівнях його організації, що включає не лише нерівність стосовно жінок. Високий показник цитування свідчить про те, що спортсмени-трансгендери та інтерсексуали також стикаються з перешкодами для участі через свою гендерну ідентичність або статеві характеристики, що є актуальною проблемою. Дебати навколо включення цієї категорії спортсменів у змагання викликають занепокоєння щодо потенційної несправедливої фізіологічної переваги над цисгендерними спортсменами. Разом з тим, аргументи, засновані на історіях і досвіді окремих людей, демонструють, що виключення є не тільки несправедливими стосовно трансгендерних та інтерсексуальних спортсменів, а й шкідливими для спорту в цілому. J. Gleaves і T. Lehrbach у роботі «Поза межами справедливості: етика інклюзивності для трансгендерних та інтерсексуальних спортсменів» [11] зазначають, що політика стосовно включення таких спортсменів має бути переглянута, щоб урахувати їхні особливості та негативний вплив виключення.

Виключення зі спортивного життя через релігійні особливості також є викликом, що розглядається у рамках інклюзії в спорті. Новий підхід до

вивчення участі мусульманських жінок у спорті пропонують К. Toffoletti та С. Palmer у статті «Нові підходи до вивчення мусульманських жінок і спорту» [22]. У дослідженні автори роблять спробу вийти за межі парадигми розвитку спорту, яка зосереджується на включенні маргінальних спільнот у мейнстрим через участь у заняттях спортом, і розглядають способи, за допомогою яких жінки-мусульманки залучаються до спорту як споживачки та вболівальниці. Дослідники припускають, що, враховуючи їхню участь, споживання та представленість у спорті, можна розширити вузький фокус інклюзії в спорті на людей з обмеженими можливостями й етнічної приналежності, які зараз домінують у дослідженнях у цій галузі.

Отже, спорт часто розглядається як спосіб вирішення соціальних проблем, таких як інтеграція та інклюзія, але неоднозначний і недосконало визначений характер цих тверджень відображає його маргінальний статус. Дослідження у сфері інклюзії в спорті показали, що існують різні фактори, які можуть впливати на участь у спорті та досвід недостатньо представлених груп, у тому числі такі перешкоди, як витрати, дискримінація, відсутність культурної чутливості, культурні гендерні норми, брак знань та доступ до спортивних послуг. Автори, як правило, розглядають дослідження з точки зору підтвердження своїх переконань, що може обмежити розвиток інклюзивної політики та практики. Зазначається, що існує потреба в подальших і більш надійних та систематизованих інклюзивних дослідженнях, щоб зрозуміти умови, що приводять до позитивних результатів для учасників.

Загалом сприяння інклюзивності та рівності в спорті є важливим з певних причин, включаючи права людини, особистий розвиток, здоров'я, соціальні переваги та ефективність. Дослідження інклюзії в спорті можуть сприяти рівному доступу та можливостям для всіх людей брати участь у різноманітних заняттях руховою активністю, що може мати численні позитивні наслідки для фізичного, психічного й соціального благополуччя. Вкрай важливо усунути будь-які перешкоди для участі в тренувальному процесі та забезпечити, щоб усі

бажаючі мали можливість займатися спортом і повністю розкрити свій потенціал.

1.2. Вітчизняний досвід щодо організації фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти

Наша країна зараз переживає важкий період: війна, втрата безпеки, стабільності, що є травматичним досвідом для всіх, особливо дітей. «Фактично нині кожна дитина – це дитина з особливими освітніми потребами. Тож у реаліях війни індивідуальна освітня траєкторія потрібна кожній дитині» [24]. Заняття руховою активністю і спортом може сприяти соціальній інтеграції та реабілітації дітей, зміцнювати їхнє фізичне та психічне здоров'я і розвивати в суспільстві культуру здорового способу життя.

Заклади позашкільної освіти створюють умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань і стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів. Нормативно-правове регулювання сфери освіти дозволяє в закладах позашкільної освіти ефективно організовувати фізкультурно-спортивну роботу, враховуючи інтереси дітей з особливими освітніми потребами, включаючи дітей з інвалідністю [21, 22].

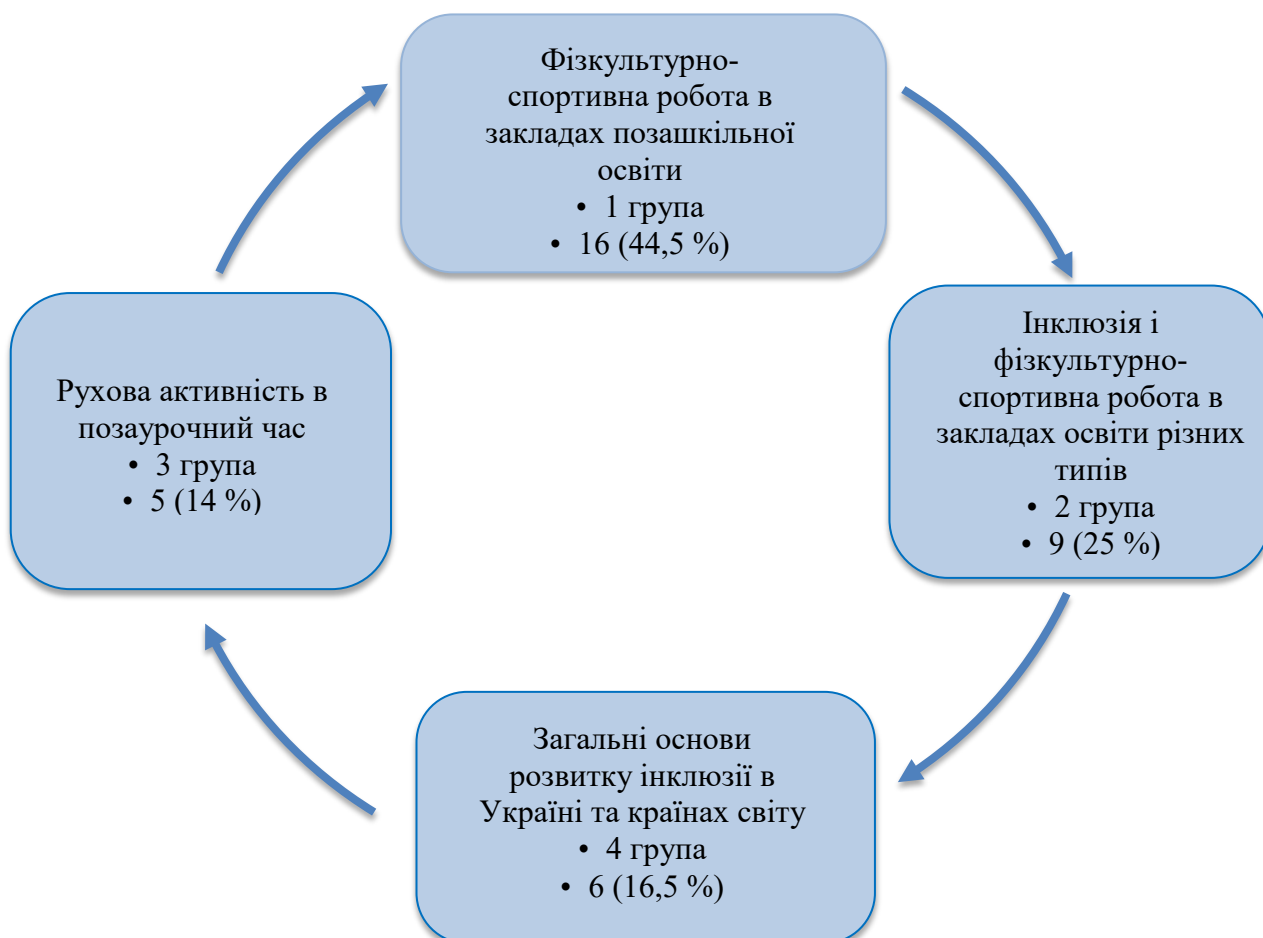
Актуальним питанням є аналіз та узагальнення вітчизняного досвіду щодо організації фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти й виокремлення напрямів подальших досліджень, що врахують нормативно-правові та організаційні можливості для забезпечення інклюзивного підґрунтя фізкультурно-спортивної роботи для дітей з особливими освітніми потребами.

У процесі дослідження було проведено аналіз академічних текстів (дисертацій на здобуття наукових ступенів та авторефератів дисертацій; звітів у сфері наукової й науково-технічної діяльності) в загальнодержавній розподіленій електронній базі даних «Національний репозитарій академічних текстів» за ключовими словами «заклад позашкільної освіти», «фізкультурно-спортивна робота», «інклюзивна модель», «інклюзивність», «фізкультурно-оздоровча робота», «рухова активність». Синтез та узагальнення тематики й

змісту дисертацій та звітів дозволив виокремити чотири змістові групи й узагальнені показники наукового пошуку в академічних текстах.

Задля розгляду різних аспектів організації фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти, які вже досліджено, та визначення питань, що потребують більш глибокого вивчення, було здійснено пошук академічних текстів – дисертацій і звітів. Особливу увагу було зосереджено на інклюзивному підґрунті позашкільної освіти, викликах та перспективах його реалізації.

Аналіз академічних текстів здійснювався в загальнодержавній розподіленій електронній базі даних «Національний репозитарій академічних текстів» за визначеними ключовими словами. В результаті пошуку було відібрано 36 дисертацій і звітів та розподілено їх на чотири змістові групи (рис. 1.5).

Рисунок 1.5 – Кількісний розподіл академічних текстів, відібраних для аналізу, в змістових групах

Оснoву поля дослідження, вагомoгo для аналізу, становлять дисертації, що об'єднують усі зазначені пошукові слова (І група). Розглянемо ретроспективний перелік академічних текстів за пошуковим запитом у кількісному аспекті (рис. 1.6).

Рисунок 1.6 – Розподіл академічних текстів, відібраних для аналізу, за роками ($n = 36$)

Аналіз основних здобутків проведених досліджень у І змістовій групі «Фізкультурно-спортивна робота в закладах позашкільної освіти» свідчить, що кількість досліджень, проведених з 2007 до 2021 р., розподіляється неоднорідно. З 2009 до 2013 р. не проведено жодного дослідження щодо організації фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти. В 2014 р. таких досліджень було найбільше. Порівняно з попередніми роками в 2021 р. кількість захищених дисертацій збільшилася – три роботи.

Для змістовного аналізу представимо ретроспективний перелік академічних текстів за пошуковим запитом у якісному аспекті. Проведений контент-аналіз тем дисертацій дозволив виокремити узагальнені показники під час досліджень І змістової групи щодо організації та інклюзивного підґрунтя фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти (табл. 1.3).

Узагальнюючи наявні дослідження, з'ясовано, що ряд дослідників [3, 14, 16, 28, 30] присвятили свої роботи підліткам. Вони перевіряли ефективність

змісту, форм і методів формування здорового способу життя підлітків у спортивно-оздоровчому клубі на основі гендерного підходу в позаурочній фізкультурно-спортивній роботі; розробляли моделі реалізації потреби учнів у тренувальній діяльності; досліджували новий підхід до розв'язання психолого-педагогічної проблеми формування здорового способу життя учнів 6–9 класів у процесі спортивно-красознавчої роботи в позашкільних навчальних закладах; перевіряли комплексну програму розвитку координаційних здібностей підлітків 13–14 років чоловічої статі засобами екстремальної рухової активності в умовах позаурочної роботи з фізичного виховання.

Формування здорового способу життя і фізичної культури стало центральним елементом дослідження у значній частині робіт науковців змістової групи [14, 28, 30, 36], поза увагою дослідників не залишилися розвиток рухових якостей [1], формування спеціальних умінь і навичок у освітньому процесі [11], розвиток координаційних якостей [32], психофізичний і соціальний розвиток [27], критерії, показники та рівні сформованості хореографічних творчих здібностей [4].

Таблиця 1.3 – Частота вивчення показників під час досліджень щодо організації та інклюзивного підґрунтя фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти

Узагальнені показники	Показники	N	%	%
Вікова категорія	Молодший шкільний вік	4	22	100
	Підлітки 12–13 років	6	33	
	Підлітки 13–17 років	5	28	
	Дівчата різних вікових груп	1	5,67	
	Молодь (студенти)	1	5,67	
	Спортсмени з інвалідністю	1	5,67	
Напрями дослідження	Здоровий спосіб життя	4	36,4	100
	Фізична культура	1	9,1	

	Хореографічні творчі здібності	1	9,1	
	Рухові якості	1	9,1	
	Спеціальні уміння та навички	1	9,1	
	Координаційні якості (здібності)	2	18,1	
	Психофізичний стан	1	9,1	
Організаційні аспекти досліджень	Фізіолого-гігієнічне обґрунтування організації	1	11	100
	Інноваційні підходи в організаційному забезпеченні	1	11	
	Організаційно-педагогічні умови управління професійним самовдосконаленням керівника	1	11	
	Методика проведення занять	1	11	
	Організаційно-методичне забезпечення	3	34	
	Особливості психофізичного та соціального розвитку	1	11	
	Інклюзивний підхід до побудови навчально-тренувального процесу	1	11	
Види спорту	Пішохідний, спортивний туризм	3	34	100
	Спортивне орієнтування	1	11	
	Аеробіка	1	11	
	Біатлон	1	11	
	Екстремальні види рухової активності	1	11	
	Спортивні танці	1	11	
	Карате	1	11	
Об'єкти для обґрунтування	Зміст, методи, форми, засоби, педагогічні умови	5	19	100
	Моделі	8	31	
	Критерії, показники, рівні сформованості, педагогічні умови	2	7,7	
	Методика (інноваційна)	3	11,6	
	Комплексні інноваційні проєкти (програми)	4	15,4	
	Навчальні програми фізкультурно-спортивного й оздоровчого напрямів позашкільної освіти	2	7,7	
	Система інноваційних технологій	1	3,8	
	Інклюзивний підхід	1	3,8	

Окремі дослідження присвячені розробленню методики комплексної інтегральної оцінки санітарно-гігієнічного благополуччя дитячо-юнацьких спортивних шкіл (закладів позашкільної освіти спортивного профілю) і методики прогностичної оцінки успішності спортивної діяльності в різних видах спорту задля якісного спортивного відбору та орієнтації дітей на етапі початкової підготовки [29]; специфіці інноваційних підходів в організаційному забезпеченні фізкультурно-оздоровчої роботи в закладах позашкільної освіти, зокрема обґрунтовано та доведено доцільність застосування комплексних інноваційних проєктів, структурними та системоутворювальними елементами яких є навчальні програми фізкультурно-спортивного й оздоровчого напрямів позашкільної освіти, а саме: «Оздоровча гімнастика», «Оздоровчий волейбол», «Школа радості та здоров'я», «Здоровим будь», «Спорт на відпочинку» [19]. В іншому дослідженні авторка теоретично розробила та експериментально перевірила ефективність навчальної програми з позашкільної освіти фізкультурно-спортивного напрямку «Карате – тренуємося разом», що створена на основі навчально-тренувальної програми WKF для ДЮСШ [37].

Значну увагу науковці приділяють дослідженням у процесі занять пішохідним і спортивним туризмом [1, 3, 28]. Також проведено аналіз, спрямований на реалізацію мети засобами спортивного орієнтування, аеробіки, спортивних танців, карате, біатлону, екстремальних видів рухової активності. Переважна більшість із зазначених видів спорту є неолімпійськими, що підтверджує результати проведених досліджень розвитку неолімпійських видів спорту в гуртках фізкультурно-спортивного й оздоровчого напрямів позашкільної освіти [19, 20].

Дослідники апробовують моделі різних типів: управління професійним самовдосконаленням керівника закладу позашкільної освіти (дитячо-юнацька спортивна школа) [35]; реалізація потреби учнів у тренувальній діяльності; узгодження параметрів формування фізичної культури; сходження учнів закладів позашкільної освіти до спортивної зрілості, визнання в мікро- й макрооточенні [14]; біомеханічні моделі біодинамічної та координаційної

структури підготовленості дівчат, які займаються аеробікою [39]; біомеханічні моделі координаційних якостей біатлоністок різних вікових груп під час стрільби [32]; модель збереження здоров'я молодших підлітків засобами сучасного танцю в закладах позашкільної освіти [36]; модель спеціально організованої позашкільної рухової активності дітей молодшого шкільного віку, головною складовою якої визначено програму психофізичного й соціального розвитку молодших школярів на основі занять карате [27].

Лише одне дослідження [37] присвячене вдосконаленню навчально-тренувального процесу спортсменів з інвалідністю в карате на основі впровадження інклюзивного підходу, метою якого є соціальна інтеграція людей з інвалідністю в соціум та гуманізація спортивного середовища.

Таким чином, проаналізовані дослідження щодо організації фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти спрямовані на різні цільові аудиторії – дітей молодшого шкільного віку, учнів 6–9 класів, підлітків, молодших підлітків, учнівської молоді, дівчат, різних вікових груп, спортсменів з інвалідністю. Фізкультурно-спортивна та фізкультурно-оздоровча робота в проаналізованих дослідженнях організована засобами таких видів спорту: спортивних і сучасних танців, пішохідного туризму, спортивного орієнтування, аеробіки, біатлону, екстремальних видів спорту, спортивного туризму, карате. Окремі роботи присвячені різним аспектам організації фізкультурно-спортивної роботи: фізіолого-гігієнічному обґрунтуванню організації навчально-тренувального процесу, інноваційним підходам в організаційному забезпеченні, організаційно-педагогічним умовам управління професійним самовдосконаленням керівника, організаційно-методичному забезпеченню оздоровчо-рекреаційної діяльності, гендерному підходу в позаурочній фізкультурно-спортивній роботі. І тільки одне дослідження обґрунтовує інклюзивне підґрунтя до побудови навчально-тренувального процесу спортсменів з інвалідністю в закладі позашкільної освіти.

Оскільки дисертаційних робіт, об'єднаних пошуковим запитом «заклад позашкільної освіти», «фізкультурно-спортивна робота», «інклюзивна модель»,

«інклюзивність», надзвичайно мало, ми зосредили пошук на роботах, присвячених інклюзії та фізкультурно-спортивній роботі в закладах освіти різних типів. Такі роботи об'єднані в II змістову групу «Інклюзія і фізкультурно-спортивна робота в закладах освіти різних типів».

До цієї групи увійшли дисертаційні праці, присвячені розв'язанню науково-прикладної проблеми фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми молодшого шкільного віку зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах [17]; формуванню здорового способу життя студентської молоді в процесі факультативних занять з боротьби на поясах «Алиш», тобто занять зі спортивних єдиноборств у позааудиторній фізкультурно-спортивній роботі в закладах вищої освіти [25]; обґрунтуванню змісту програми інклюзивного фізичного виховання школярів з розладами аутичного спектру задля покращення показників психофізичного стану в закладах загальної середньої освіти [34]; апробації програми інклюзивного туризму як засобу соціально-психологічної реабілітації в закладах вищої освіти [38]; упровадженню в освітній процес фізичного виховання закладів вищої освіти індивідуально-орієнтованої методики акцентованого навчання техніки фізичних вправ, що ґрунтується на використанні спортивних технологій (на прикладі спортивної боротьби), як ефективного резерву підвищення рівня здоров'я та психофізичної підготовленості студентів з порушеннями слуху [13]; корекції психосоматичного здоров'я і рухової сфери дітей 14–17 років з порушеннями слуху в позаурочний час із застосуванням нетрадиційних засобів фізичної культури, формуванням оптимального рухового режиму цих дітей в умовах спеціалізованої школи [8].

Невелика група досліджень спрямована на вивчення роботи вчителів фізичної культури. Так, у дисертаціях обґрунтовано зміст та структуру системи професійно-педагогічної підготовки вчителя фізичної культури до реалізації фізкультурно-оздоровчої діяльності в загальноосвітній школі в процесі вивчення курсу дисципліни «Плавання» [23].

Заслуговує на увагу дослідження, в якому обґрунтовано організаційно-змістові засади надання соціальних послуг людям з інвалідністю засобами інклюзивного туризму [12].

Отже, представлена група досліджень спрямована на дітей зі складними порушеннями, дітей і студентів з порушеннями слуху, студентську молодь, школярів з розладами аутичного спектру. Мета досліджень досягається за допомогою спортивних єдиноборств (боротьба на поясах «Алиш»), інклюзивного туризму, пауерліфтингу, спортивної боротьби, легкої атлетики, гімнастики, плавання, баскетболу, асан, кати, імітації їзди верхи, елементів медитації, дихальних вправ, інклюзивного фізичного виховання, нетрадиційних засобів фізичної культури тощо. Вивчення проводилося в закладах загальної середньої освіти, закладах вищої освіти, навчально-реабілітаційних центрах.

Наступна III група досліджень «Рухова активність у позаурочний час» присвячена видам рухової активності в позаурочний час у закладах освіти різних типів, проте не охоплює осіб з інвалідністю, інклюзивне навчання або інші категорії осіб, виключених з освітнього процесу.

Так, було проведено дослідження основних закономірностей мотиваційної сфери, рівнів рухової активності, рівня фізичного стану дітей та підлітків як основних складових здоров'я підростаючого покоління, а також специфіки формування рекреаційно-оздоровчих знань і вмінь у дитячому таборі відпочинку [10]; обґрунтовано концепцію використання різних форм рухової активності для формування раціональної культури вільного часу школярів; визначено пріоритетність форм рухової активності серед компонентів культури вільного часу учнів закладів загальної середньої освіти [18]; проаналізовано організаційно-методичне забезпечення позааудиторних занять пауерліфтингом, спрямованих на розвиток рухової активності студенток протягом навчання в закладі вищої освіти [9]; вивчено моделі розвитку рухової активності підлітків у позаурочних формах фізичної культури в закладах загальної середньої освіти [6].

Також запропоновано розв'язання наукової проблеми підготовки майбутніх фахівців фізичної культури та спорту до використання інноваційних

видів рухової активності в професійній діяльності. Обґрунтовано педагогічні умови на рівні формальної, неформальної (ініціювання секцій з інноваційних видів рухової активності, організація спортивно-масових заходів з інноваційних видів рухової активності) та інформальної освіти [2].

У результаті аналізу наукових праць IV змістової групи досліджень «Загальні основи розвитку інклюзії в Україні та країнах світу» з'ясовано їх спрямованість на загальні основи розвитку інклюзії в Україні й адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти. А саме, в дослідженнях вперше здійснено системний аналіз тенденцій розвитку інклюзії в закладах загальної середньої освіти України в конкретних соціально-економічних умовах, представлено організаційно-методичні засади освітньої інклюзії у вітчизняних закладах загальної середньої освіти, проаналізовано структуру й зміст підготовки педагогів до організації та здійснення інклюзивного освітнього процесу, охарактеризовано перелік бар'єрів упровадження освітньої інклюзії та виокремлено основні напрями її розвитку в Україні [26]; узагальнено рекомендації щодо нового наукового роз'яснення адміністративно-правового регулювання інклюзивної освіти в Україні, визначено засади та інструментарій публічного адміністрування інклюзивного навчання [31].

Крім того, наявні дослідження, присвячені розвитку інклюзивної освіти в зарубіжних країнах, а саме: США, Канаді, Мальті. З точки зору вивчення досвіду запровадження інклюзивної освіти в країнах світу, такі напрацювання можуть бути важливим підґрунтям для теми майбутнього дисертаційного дослідження: цілісно й системно обґрунтовано тенденції розвитку інклюзивної освіти США та Канади на тлі соціального руху за рівні права з 50-х рр. ХХ ст. до 2018 р., досліджено особливості підготовки педагогічних працівників для системи інклюзивної освіти США та Канади [5]; здійснено комплексний аналіз і запропоновано історико-педагогічне розв'язання проблеми розвитку інклюзивного навчання в середніх освітніх закладах Мальти, визначено благодійний, соціальний та інтегративний періоди розвитку інклюзивного навчання в середніх освітніх закладах Мальти (друга половина ХХ – початок

XXI ст.) [7]; здійснено теоретичне обґрунтування діяльності громадських організацій у сфері формування інклюзивної освітньої політики в Україні та Канаді, визначено функції й напрями діяльності громадських організацій, які працюють у сфері інклюзії [33]; виявлено особливості генезису інклюзивної освіти в США та окреслено перспективи впровадження прогресивних ідей американського досвіду в освітній простір України [15].

Таким чином, змістове поле дисертацій і звітів, окреслених у результаті пошуку, розподілено на чотири змістові групи, а саме: «Фізкультурно-спортивна робота в закладах позашкільної освіти», «Інклюзія і фізкультурно-спортивна робота в закладах освіти різних типів», «Рухова активність у позаурочний час», «Загальні основи розвитку інклюзії в Україні та країнах світу».

РОЗДІЛ 2

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОСТІ В СПОРТІ

2.1. Організаційні засади реалізації інклюзивності в спорті

Останніми роками як у наукових дослідженнях [15, 20, 48, 73, 91 та ін.], так і в міжнародній політиці [31, 114, 116, 120] усе більше уваги приділяється ролі спорту в просуванні соціальної інклюзії. Соціальна інтеграція через спорт має тісний зв'язок із боротьбою з дискримінацією, оскільки обоє спрямовані на створення більш інклюзивного суспільства та забезпечення рівної участі в ньому для всіх [30, 67]. Підкреслюється здатність спорту сприяти соціальному благополуччю шляхом встановлення та зміцнення зв'язків у громаді й стосунків з родиною, друзями та однолітками; створювати відчуття приналежності й прийняття, розвиваючи позитивне соціальне ставлення та поведінку, а також залучаючи людей з різних культурних, соціальних і економічних середовищ разом для досягнення спільних цілей та інтересів [53, 116].

У той самий час у спорті можуть проявлятися нетерпимість і виключення, і тим сильніше, чим більшою є соціальна нерівність, етнічні, релігійні, гендерні стереотипи, упередження щодо інвалідності та сексуальної орієнтації в суспільстві [68]. Незважаючи на широкий консенсус щодо потенціалу спорту в просуванні соціальної інклюзії, науковці визнають, що замість сприяння цьому, в спорті досі існують перешкоди, які заважають певним особам та групам брати участь у ньому [102, 103], і різні аспекти соціального залучення можуть обумовлювати цю участь [80, 96, 119].

У колі наукових праць [13, 57, 94, 105, 121] автори описують бар'єри та фасилітатори участі в спорті лише окремих малопредставлених категорій, більшість із них зосереджуються на визначенні перешкод у залученні до спорту людей з інвалідністю. Науковці підкреслюють, що інклюзія в спорті для соціальної інтеграції повинна враховувати складність структурних проблем, що лежать в її основі [18]. Проте не виявлено комплексних досліджень, які б

забезпечили окреслення всіх потенційно можливих чинників, що впливають на участь у спорті людей з різними характеристиками, здібностями, потребами тощо. Позитивний соціальний потенціал може стати реальним лише в тому випадку, якщо орієнтація спорту включає стратегії, спрямовані на досягнення соціальної інклюзії [68]. Покладаючи в основу ідею інклюзії як процесу збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі незалежно від своїх особливостей чи відмінностей, дане дослідження покликане заповнити наявну прогалину та забезпечити розуміння організаційних засад реалізації інклюзивності в спорті на якісно новому рівні.

Основою побудови дослідження був підхід нарративного огляду літератури, що є комплексним описовим синтезом раніше опублікованої інформації та покликаний допомогти виявити закономірності й тенденції в літературі, прогалини чи невідповідності в сукупності знань. Зважаючи на багатоаспектність досліджуваного питання, аналіз та систематизація даних 121 джерела передбачали використання комплексу взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих теоретичних методів: індукції та дедукції, порівняння й зіставлення, системного та логічного аналізу, синтезу й узагальнення.

Огляд включав публікації з результатами емпіричних та теоретичних досліджень, а також публікації, в яких вивчалися різні аспекти організаційних засад залучення та покращення досвіду спортивної діяльності різних груп населення. До аналізу було включено доступні наукові статті, книги та їх розділи, опубліковані докторські й магістерські дисертації за відповідною тематикою. Для аналізу успішних політик та ініціатив до огляду було також залучено матеріали сайтів міжнародних і національних спортивних організацій.

Аналіз сучасної наукової літератури у сфері інклюзії в спорті показав, що дослідники визначають різні детермінанти, які впливають на участь у спортивній діяльності представників різних груп населення (рис. 2.1). У дослідженні вживатимемо термін «детермінанта» у значенні визначального або обмежувального чинника, здатного впливати на процеси та відношення (узагальнено за Словником української мови в 11 т. та СЛОВНИК.ua).

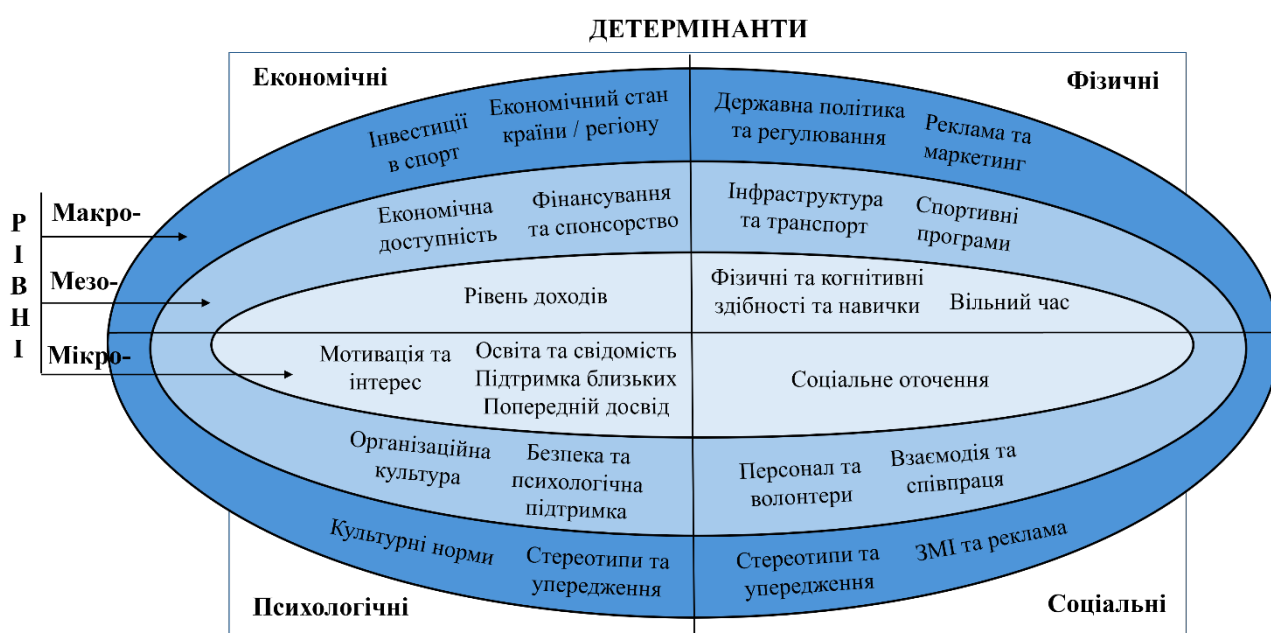
Формуючи сприятливі або обмежені умови для занять спортом на макро-, мезо- та мікрорівнях, ці детермінанти виступають бар'єрами або фасилітаторами залучення й участі в спортивних заходах. Фактори на мікрорівні пов'язані з індивідуальними характеристиками особи, такими як фізичні здібності, мотивація та інтереси. Фактори на мезорівні передбачають спортивні клуби та організації, що можуть створювати позитивний або негативний досвід участі. Фактори макрорівня охоплюють соціально-економічне середовище, політику, культурні та інші широкомасштабні чинники, що також впливають на систематичну участь людей у спорті.

Досліджуючи *економічні детермінанти*, науковці зазначають, що на макрорівні економічний стан країни або регіону та інвестиції в спорт впливають на доступність спортивних закладів, програм і засобів для занять спортом. Зокрема, дослідження А. В. Bernard, М. R. Busse [9] та Е. Belli, Y. Y. Saraçoğlu [8] демонструють тісний зв'язок, що існує між рівнем економічного розвитку в країні та рівнем її спортивного розвитку. Вартість спортивного обладнання, тренерських послуг та участі в спортивних заходах є факторами залучення на мезорівні [5, 11, 54, 93, 94, 111 та ін.]. Крім того, короткострокове фінансування або взагалі його відсутність загрожує сталості спортивним програмам [33]. Тож фінансові ресурси індивіда – його дохід, можливість оплатити тренування, спортивне обладнання та участь у змаганнях – обумовлюють залученість до спорту на мікрорівні.

Фізичні детермінанти дослідники пов'язують з фізичною доступністю різноманітних ресурсів. Автори констатують, що відсутність належної інфраструктури, обладнання, спортивних програм або транспорту є найбільшими фізичними перешкодами участі в спортивних секціях для людей з різними потребами [11, 54, 93, 94, 121 та ін.]. Водночас державна політика та регулювання у сфері спорту впливають на залученість людей до спортивної діяльності. Якщо держава розглядає спорт як важливий аспект соціального розвитку, вона може встановлювати політичні й регуляторні механізми для стимулювання участі в спорті та сприяння розвитку спортивної інфраструктури,

приймати законодавчі акти, розробляти програми та стратегії розвитку спорту, а також забезпечувати фінансову й маркетингову підтримку спортивних проєктів та ініціатив [10, 49].

Зважаючи на значну роль ЗМІ в суспільстві, дослідження S. Khanmoradi et al. [58] демонструє, що існує позитивний зв'язок між поширенням спортивної інформації та залученням до спорту. Як зазначають деякі дослідники [11, 94], індивідуальні характеристики, вільний час, фізичні та когнітивні здібності й навички є індивідуальними детермінантами регулярної участі в організованій фізичній активності.

Рисунок 2.1 – Детермінанти залучення до спортивної діяльності різних груп населення

Наступними найбільш впливовими на залучення осіб до спорту та досвід участі в ньому науковці називають *соціальні детермінанти*. Результати дослідження [89] показали, що серед виокремлених 10 «доменів» спортивного досвіду, «люди та персонал», залучені до організації спорту, посідають друге місце за важливістю для членів клубу. Напрацювання також підтверджують особливу роль волонтерів як складової спортивного досвіду, значення яких підвищується для участі в спортивних заходах людей з інвалідністю [21, 89].

Крім того, розрив між зацікавленими сторонами з питань інвалідності, спорту та відпочинку, освіти, місцевого самоврядування й охорони здоров'я визначено як значну перешкоду для залучення людей з обмеженими можливостями до фізичної активності [94]. Ефективність комунікації та реклами є іншим чинником, оскільки обумовлює обізнаність з доступними й відповідними варіантами [13, 94].

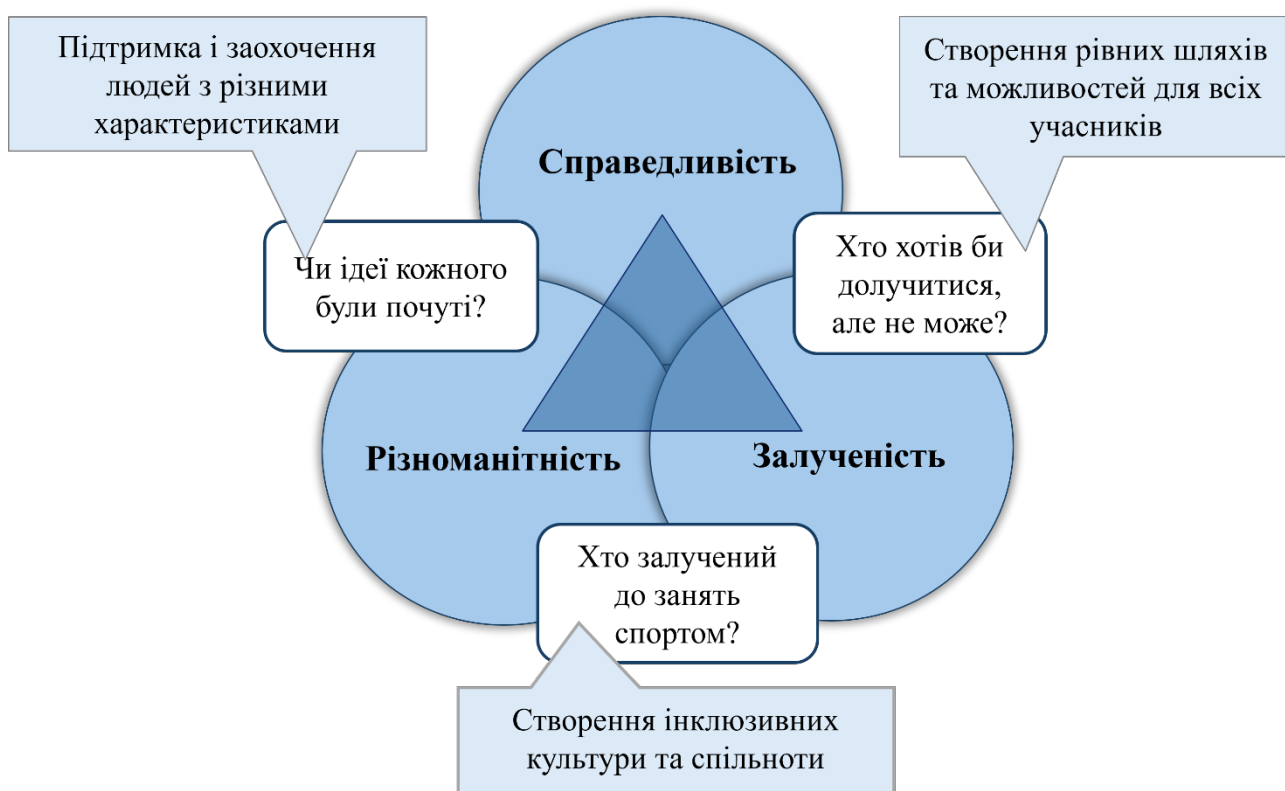
З іншого боку, науковці [45, 86, 90, 114] підсумовують, що в багатьох випадках соціальні мережі та друзі значно впливають на рішення займатися спортом і безпосередню участь у спортивному середовищі. Водночас значення, яке батьки приділяють руховій активності, свідчить про рівень участі їхньої дитини в спортивних заходах [5, 86, 92], а переконання батьків і дітей стосовно рухової активності тісно пов'язані [5, 27, 38, 50, 84, 94].

Значними соціально-психологічними бар'єрами, що впливають на участь у спорті, є стереотипи й упередження [74, 78, 94]. Вони не лише визначають залучення до спортивної діяльності, а й окреслюють *психологічні детермінанти*. Ряд науковців [11, 54, 72, 94] стверджують, що організаційна культура в спортивних організаціях здатна сприяти як адаптивним, так і дезадаптивним психологічним результатам для учасників у спорті. Проте зберігаються тенденція негативного ставлення до особливостей і відмінностей, відсутність культурної чутливості на всіх організаційних рівнях.

Вчені відзначають наявність неінклюзивних постачальників послуг, нерозуміння та небажання персоналу працювати з інклюзивними групами. Негативне ставлення, суспільні стереотипи та неприйняття з боку однолітків і їхніх батьків також є перешкодами для участі в спорті [94, 98]. Зашкодити участі в спортивній діяльності можуть і надмірна опіка та хвилювання батьків про безпеку своєї дитини під час фізичної активності або страх отримати травму чи загострення медичного стану [11, 94, 111]. Діти можуть не проявляти інтересу до фізичної активності через негативний досвід або відсутність занять, що викликають задоволення [98]. Крім того, освіта, самооцінка здоров'я та уявлення

про важливість фізичної активності, а також підтримка близьких виступають детермінантами на індивідуальному рівні [3].

Урахування систематизованих детермінант, мінімізація їх негативного впливу та забезпечення рівних можливостей і максимальної користі від занять спортом для людей з різним походженням, здібностями та потребами є важливим завданням політики інклюзії. Інклюзія у фізичній культурі та спорті створює підґрунтя для прийняття різноманіття людської спільноти, забезпечення її рівноправності, що сприяє реалізації провідної ідеї інклюзії: від інтегрування в освітній (спортивний) заклад – до інтегрування в суспільство. Таким чином, інклюзивна спортивна культура базується на трьох стовпах: різноманітність, справедливість та включеність, що виступають індикаторами побудови інклюзивної спортивної культури (рис. 2.2).

Рисунок 2.2 – Характеристика ключових індикаторів побудови інклюзивної спортивної культури

Ідеальний образ спорту як інструменту сприяння соціальній інтеграції або спорту, що «розмовляє всіма мовами», не може підтримуватися без обмежень. Прийняття окремих провідних спортсменів з маргінальними характеристиками не є показником рівних можливостей для всіх у спорті. Кожна спортивна організація має прагнути бути інклюзивною та відкритою для всіх членів громади. Індикатор *різноманітності* – це поєднання різних атрибутів і походження людей (раси, етнічного походження, статі, віку, інвалідності, сексуальної орієнтації, релігії). У сучасній науковій літературі спектр категорій маргіналізованих осіб у спорті не є вузьким та не обмежується лише особами з фізичними, розумовими або сенсорними порушеннями. Таке твердження співвідноситься з широким розумінням терміна «особливі освітні потреби», який, відповідно до Саламанської декларації [115], охоплює всі форми різноманітності.

Численні дослідження підкреслюють, що такі індивідуальні характеристики, як стать [61, 71, 78, 106, 110 та ін.], сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність [12, 16, 22, 44, 107 та ін.], раса й етнічна приналежність [7, 37, 88, 97, 118 та ін.], корінне [4, 32, 64, 69, 108, 109 та ін.] та міграційне походження [33, 40, 67, 96, 97 та ін.], мова, культура й релігія [2, 29, 87, 111, 118 та ін.], вік [23, 39, 56, 100, 113 та ін.] та інвалідність [54, 60, 76, 93, 94 та ін.], відіграють значну роль в обмеженні можливостей для участі в спорті. Ці характеристики перетинаються і впливають одна на одну, що призводить до складного досвіду маргіналізації та виключення. Інклюзивний підхід, заснований на прийнятті різноманітності людської спільноти, визнає важливість представництва різних ідентичностей та його позитивний вплив. Відзначення різноманітності в спорті не лише створює більш репрезентативну й інклюзивну спільноту, а й надихає та мотивує людей до реалізації своїх спортивних прагнень. Різноманітність досвіду, поглядів і талантів збагачує спортивну спільноту, сприяючи інноваціям, співпраці та, зрештою, покращуючи загальний спортивний досвід усіх учасників.

Індикатор *справедливості* визнає, що різні люди стикаються з унікальними бар'єрами та проблемами, які можуть обмежити їх участь у спорті. Він наголошує на необхідності усунути ці невідповідності та створити інклюзивне справедливе середовище, де кожен матиме рівні шанси займатися спортом, досягати успіхів і користуватися перевагами спорту. Враховуючи економічні, фізичні, соціальні та психологічні детермінанти, які як обмежують, так і фасилітують залучення й участь у спортивній діяльності, науковці визначають стратегії та напрями покращення спортивного досвіду. Один із таких напрямів дослідники [2, 49, 79] вбачають у вдосконаленні інклюзивної спортивної політики, що забезпечує правову базу та організаційне підґрунтя для інклюзивної участі в спорті. Розподіл ресурсів, таких як фінансування, є іншим перспективним напрямом, спрямованим на рівність можливостей для всіх учасників [33, 94].

Особливе значення для забезпечення справедливої рівності в науковій літературі відводиться вдосконаленню фізичного доступу та можливостей через створення і реалізацію інклюзивних програм та вдосконалення спортивної інфраструктури [11, 93]. Створення та реалізація інклюзивних ініціатив допомагає усунути бар'єри й надати людям з різними здібностями можливість займатися спортом на рівних правах. Це включає адаптацію об'єктів, обладнання та програм для задоволення різноманітних потреб. Огляд сучасних досліджень [42, 59, 75, 112] дозволяє стверджувати, що освіта й навчання тренерів та інших осіб у спортивній галузі є важливим стратегічним напрямом їх удосконалення. Підвищуючи обізнаність і розуміння інклюзивності, тренери можуть створити середовище, в якому поважають та враховують різноманітні потреби спортсменів, що сприяє більш інклюзивній спортивній культурі в командах і організаціях.

Сприяння різноманітності та справедливості в спорті також передбачає боротьбу із соціальними стереотипами й упередженнями, що можуть існувати в спортивному співтоваристві, а також їх усунення. Це вимагає виховання культури прийняття, поваги та вдячності до людей з будь-якими

індивідуальними особливостями й відмінностями. Забезпечивши обізнаність та освіту щодо питань різноманітності, можна зруйнувати стереотипи й подолати упередження. По-справжньому інклюзивний спорт не може бути досягнутий кількома людьми; це має бути зроблено в партнерстві. Кожен у спортивному секторі має відігравати свою роль у забезпеченні більшої інклюзивності [44].

Аналіз успішних політик та ініціатив щодо створення інклюзивного спортивного середовища [24, 25, 52, 66, 82, 101] показав, що взаємодія, моніторинг та оцінювання допомагають визначати ефективність інклюзивних заходів і вчасно вносити відповідні корективи, що є важливим для вдалої лонгітюдної реалізації визначених стратегій. Отже, справедливість означає справедливе відповідне ставлення та рівні можливості для всіх учасників, незалежно від їхніх індивідуальних характеристик, а її досягнення потребує проактивних заходів і цілеспрямованих дій.

Індикатор *залученості* полягає у створенні спортивного середовища, де всі люди відчують, що їх цінують, поважають, і мають повну можливість брати участь у процесах та робити свій внесок. Розуміння залученості виходить за рамки простого різноманітного представництва та активно прагне усунути бар'єри, упередження і дискримінаційні практики. Залученість сприяє співпраці, приналежності та відчуттю психологічної безпеки, коли голос кожного буде почутий. Аналіз спеціальної літератури [19, 30, 63, 66] надав можливість зробити висновок, що очікуваним результатом створення інклюзивної спортивної культури є фізична й програмова доступність для всіх учасників, а також соціальна інклюзія, що сприяє залученості, взаємодії та рівності в спортивній спільноті (рис. 2.3).

Дане дослідження доповнює доступну наукову літературу, критично узагальнюючи наявні в ній дані щодо організаційних засад імплементації інклюзивності в спорті. Діапазон і різноманітність тем, що розглядаються науковцями, ілюструють складність питання.

Спорту відведено значну роль у міжкультурних та інтеграційних процесах, сприянні рівності й терпимості та створенню інклюзивних суспільств. Тим не

менш, залучення людей до організованої фізичної активності все ще залишається науковою і практичною проблемою. Враховуючи важливість першого та складність другого, необхідним є комплексне розуміння організаційних засад запровадження інклюзивності в спорті, що ведуть до більшої практики або, навпаки, відмови від занять різних груп населення.

Рисунок 2.3 – Організаційні засади імплементації інклюзивності в спорті

У Звіті до Європейської комісії щодо результатів дослідження доступу до спорту для людей з інвалідністю [30] зазначається, що перешкоди для участі у фізичній активності зазвичай класифікують за трьома рівнями: індивідуальним, соціальним та середовищним. Виокремлення в даному дослідженні макро-, мезо-

та мікрорівнів функціонування факторів участі певною мірою схоже з баченням P. Wicker, K. Hallmann, C. Breuer [119], але науковці виділяють лише два з них. Австралійські дослідники A. Baker-Lewton, C. Fletcher, C. Sonn [6] відзначають такі рівні, як структурний, опосередковуючий та особистісний, що збігається з дослідженнями R. Spaaij [96], який вважає, що бар'єри діють на структурному, соціокультурному, міжособистісному та особистому рівнях.

Інші науковці [7, 97] зауважують, що незважаючи на те що заняття спортом можуть сприяти соціальній інтеграції, вони також можуть мати протилежний ефект, піддаючи учасників расовій або релігійній дискримінації. W. Abur [1] у дисертаційному дослідженні детально описує досвід повсякденного расизму в спорті австралійців Південного Судану та демонструє його вплив на відчуженість, тоді як R. Spaaij [95, 96] документує подібний досвід серед австралійців Сомалі. Дослідники [7] описують расизм як «історичну та постійну соціальну силу, що створює серйозні проблеми для приналежності молодих людей-біженців». Різні індивідуальні, соціальні та структурні бар'єри зумовлюють низьку представленість расових меншин, зокрема кольорових та іспаномовних гравців у гольф у США [88]. Дискримінація та гомофобія перешкоджають різноманітності й залученню до професійного футболу в Англії [37]. Результати дослідження S. Nanayakkara [74] виявили нерівність і дискримінацію, що стримують жінок від участі в спортивному секторі Південної Азії як особисті, соціальні та культурні бар'єри.

У Звіті Англійської федерації спорту для людей з інвалідністю [85] бар'єри для участі категоризують на матеріально-технічні, фізичні та психологічні. У результаті дослідження [63] детермінант участі для занять осіб з інвалідністю від масового спорту до спорту вищих досягнень в усіх культурних контекстах отримано структуру, що включала три основні групи: фізичні, спортивні та соціальні. Наявність визначених нами економічних факторів у результаті аналізу літературних джерел підтверджується висновками науковців [94, 111] про важливість для людей з інвалідністю низьких фінансових витрат на спорт.

Автори [111] звертають увагу на соціально-економічний статус, визначений як сімейний достаток або рівень доходів, що впливає на участь у спортивних заходах, у той самий час як гнучкі схеми оплати, субсидовані програми [94], фінансування та спонсорство [21, 111] здатні якісно покращити залучення людей з інвалідністю та іммігрантів до спортивної діяльності. Однак інше дослідження [33] свідчить про те, що короткострокове фінансування також загрожує сталості програми для іммігрантів та не може сприяти повноцінному залученню. Тож однією зі стратегій покращення спортивного досвіду є спрямування більшої кількості ресурсів та інвестицій у спортивну інфраструктуру, фінансування й розвиток спорту в цілому, що може мати свої переваги для всіх зацікавлених сторін.

Релевантність певних факторів залежить і від віку. Як свідчить дослідження К. Spiteri et al. [100], для людей похилого віку соціальні впливи, підтримка та допомога були найбільш визначеними мотиваторами. Соціальна підтримка відіграє позитивну роль і у фізичній активності підлітків, що узгоджується з попередніми дослідженнями [65, 86, 92]. При цьому найбільш послідовні зв'язки виявлено між участю підлітків і підтримкою друзів [43, 86, 90] та батьків [38, 86, 92].

Серед бар'єрів для підлітків, що впливають на відмову від фізичних вправ, головними вважаються втома або лінь [83, 117], внаслідок чого діти приділяють менше уваги навколишньому середовищу чи об'єктам. Інші дослідження [26, 62, 83] також підкреслюють відсутність мотивації, малорухливий спосіб життя, брак часу, депресивний настрій, фізичне здоров'я та шкільне навантаження як перешкоди для занять спортом. З іншого боку, результати більш ранніх робіт [14, 77, 94] вказують на дуже низьку кореляцію або відсутність зв'язку між факторами мотивації та бар'єрами для занять фізичною активністю. Тому зазначається, що хоча вони й зазнають впливу, це дуже індивідуально.

Крім того, аналіз наукових досліджень [42, 72, 75, 112] дозволив підтвердити теорію, що тренери є ключовими постатями, які сприяють участі зацікавлених осіб у руховій активності. Саме вони можуть змінювати діяльність,

робити її максимально доступною та корисною для всіх учасників. У роботі F. Kiurpis [60] зазначено, що успіх чи невдача участі в спортивних заходах, з точки зору батьків і дітей, залежить від здатності тренера успішно включити дитину з інвалідністю.

Серед типових бар'єрів, які заважають людям з інвалідністю брати участь у спорті, є недостатня обізнаність з боку тренерів та управлінців щодо того, як належним чином залучати їх до команд; відсутність можливостей і програм для тренувань та змагань; недостатня доступність об'єктів через фізичні бар'єри; обмежені інформація та доступ до ресурсів [60, 94]. У дослідженні N. Shields, A. Synnot [94] зазначено, що кращий маркетинг можливостей організованої рухової активності для дітей може сприяти їх участі. Науковці [50, 94] встановили, що для більшості батьків передача інформації з уст в уста була для них основним або єдиним джерелом інформації. Маркетинг міг би заохочувати участь шляхом включення інформації про інклюзивні можливості та цілі програми, рівень кваліфікації, навчання, персонал і транспорт.

Деякі науковці [47, 94, 105, 111] вказують на те, що партнерство між постачальниками фізичної активності, місцевими радами, школами та сектором охорони здоров'я може краще сприяти фізичній активності дітей з інвалідністю. Воно могло би просувати інклюзивні спортивні програми, покращувати доступ до наявних можливостей, підкреслювати важливість залучення до фізичної активності та сприяти розвитку шляхів між школою і громадським спортом. Однак наразі таке партнерство не є широко розповсюдженим.

Стосовно фізичних факторів у дослідженнях [5, 32, 51, 94] наголошується на наявності значної різниці в доступності програм в обласних центрах і столиці. Батьки та діти в регіонах стикаються з довгими чергами на одні спортивні інклюзивні програми та закриттям інших через брак учасників для функціонування спеціальних груп [34, 70, 94]. Тож більшість програм фактично виключають дітей з інвалідністю, а ті, що не виключають, зазвичай обмежені за обсягом і сегреговані, а не інклюзивні. Серед бар'єрів відзначається й акцент більшості програм на змагальній складовій [54, 57].

Ряд досліджень [17, 41, 46, 55] продемонстрував, що політика керівних органів спорту, як правило, заохочує клуби та тренерів зосереджуватися на вузьких формах участі, що складаються з перемоги й успіху в елітному спорті. Змагальний спорт підходить не кожній дитині, незалежно від того, має вона інвалідність чи ні, а доступних незмагальних програм небагато. Однак результати дослідження N. Shields, A. Synnot [94] свідчать, що конкуренція сприймалася як позитивна. Хоча у попередніх літературних джерелах [35, 57] ішлося про те, що змагальні командні види спорту можуть виключити дітей з інвалідністю, а окремі дослідження, зокрема [36], підкреслюють потенціал групових видів спорту. Своєю чергою, науковці N. Spencer-Cavaliere, J. Thai, B. Kingsley [99] закликають переглянути переконання, що лежать в основі сегрегованих видів спорту, та розглянути більш інклюзивні підходи.

Останніми роками набули популярності академічні, політичні та громадські дебати про те, як сприяти підтримці й інклюзії ЛГБТ-спільноти в спортивні заходи. Результати дослідження [106] показали, що молодь із сексуальними й гендерними відмінностями має бажання брати участь у спорті та руховій активності. Разом з тим, усе ще існують серйозні бар'єри, середовище, що переважно структуроване з опорою на гендерні бінарності [81]; транснегативність сприймається як одна з головних проблем у європейському спорті [12]. Як зазначають R. Storr et al. [107], незважаючи на те що збільшення організаційної підтримки серед вищого керівництва допомагає сприяти створенню сприятливого середовища для ЛГБТ-людей на всіх рівнях спорту, спортивні організації приділяють недостатньо уваги вирішенню проблеми відчуження та дискримінації цієї групи людей [22]. Тож реалізація інклюзивних стратегій для нецисгендерних спортсменів виглядає як складне, але важливе завдання.

Ключовими факторами залучення жителів корінних народів до організованої фізичної активності, за даними літератури, є культурна безпека та захист, а також розроблені програми, що очолені корінними громадами й надають перевагу корінним цінностям [39]. Деякі значні перешкоди для участі,

визначені в проаналізованій літературі [118], включають: відсутність доступу до спорту та інфраструктури через віддалене географічне розташування; вартість послуг; ексклюзивність поточної структури деяких видів спорту; неознайомлення зі спортивними клубами, середовищем і доступними послугами.

Деякі дослідники [94] зазначають, що перешкоди та фасилітатори для участі можуть відрізнятися залежно від того, чиї погляди висвітлюються. Стверджується, що діти, як правило, зосереджуються на особистих факторах, тоді як батьки – на факторах сімейного, соціального, політичного та програмного спрямування.

Зусилля, спрямовані на покращення досвіду участі шляхом імплементації інклюзивності, базуються на трьох тісно пов'язаних індикаторах: різноманітності, справедливості та залученості. Виокремлення таких ключових індикаторів інклюзивного підходу є загально визнаним у наявній літературі та практиці [24, 52, 66] і полягає в їх розумінні як організаційних засад, що прагнуть сприяти справедливому ставленню та повній участі в спортивних заходах усіх людей, особливо груп, які історично були недостатньо представлені або піддавалися дискримінації за ознакою ідентичності чи інвалідності. Ці поняття (різноманітність, рівність та інклюзія) разом представляють три тісно пов'язані цінності, які організації прагнуть інституціоналізувати. Однак у деяких концепціях поняття «справедливість» замінюється на рівність: рівність, різноманітність, залученість [114].

Інші варіанти включають різноманітність, справедливість, залученість та приналежність [19, 25, 28]; залученість, різноманітність, справедливість і доступність [104]. Такі варіації підкреслюють додаткові виміри й цілі в рамках ширшої структури інклюзії, але й не входять у принципові протиріччя. Усі вони спрямовані на створення більш інклюзивних та справедливих організацій і суспільств шляхом цінування різноманітності, усунення системної нерівності й виховання культури поваги, приналежності та справедливих можливостей для всіх людей.

Сильна сторона цього дослідження полягає в тому, що воно є комплексним і критичним вивченням організаційних засад, які детермінують залучення різних груп населення до спортивної діяльності, та однією з перших вітчизняних розробок цієї тематики, що враховує перспективи розвитку соціального й спортивного сектору в напрямі інклюзивності. Це загалом дозволяє сформулювати якісно нові теоретичні знання про організаційні засади імплементації інклюзивності в спорті.

2.2. Методичне забезпечення як важлива складова імплементації інклюзивності в спорті

Інклюзія стала важливою проблемою соціальної політики, якою займаються уряди, організації та громади в усьому світі. Станом на сьогодні прагнення до інклюзивності охоплює різні аспекти: від освіти [94, 117, 121, 122 та ін.], туризму [81, 84] й інклюзії на робочому місці [23, 28, 55, 68, 75 та ін.] до медичного забезпечення [45, 61, 89, 131], соціального захисту [74] та залучення до суспільства [24].

Очевидним є те, що практичне впровадження правових положень, боротьба з упередженнями та створення інклюзивних систем і середовища не можуть бути досягнуті без належного методичного забезпечення. Аналіз джерел показав, що найбільш розробленим є методичний супровід створення інклюзивного освітнього середовища. Він широко репрезентативний і включає документи, що відображають загальні підходи та фундаментальні положення забезпечення доступу до освіти для всіх [52, 77, 94, 115, 118, 121 та ін.], а також зосереджують увагу на стратегіях включення окремих маргіналізованих категорій [58, 72, 80, 116, 119 та ін.]. Ряд рекомендацій спрямовані на вдосконалення навчальних програм [25, 121, 123] і підвищення кваліфікації вчителів та інших працівників щодо інклюзії [53, 54].

Враховуючи, що спорту відведено важливу роль у міжкультурних та інтеграційних процесах, сприянні рівності й терпимості та створенню інклюзивних суспільств [22], нормативно-правове забезпечення на

міжнародному рівні закріплює принципи рівних прав і можливостей для всіх людей, включаючи доступ до спорту. Однак формування методичного забезпечення інклюзивності в спорті – важлива складова діяльності, що сприяє розбудові інклюзивного спортивного середовища й інклюзивного суспільства в цілому, де кожна людина спроможна реалізувати свій спортивний потенціал та отримати задоволення від участі в спортивних тренуваннях і змаганнях, і тому потребує аналізу та систематизації.

Формування вибірки дослідження здійснювалося шляхом пошуку спеціальної літератури, що стосується методичних засад забезпечення інклюзивного середовища в спорті. Враховуючи широту досліджуваного питання, пошук не був обмежений жодною науковою, науково метричною базою чи пошуковою системою та здійснювався англійською й українською мовами. Крім того, до огляду було включено вторинні джерела, що були отримані шляхом аналізу використаної літератури в релевантних дослідженнях. У результаті було сформовано вибірку дослідження, що включає 22 вітчизняних та 111 іноземних джерел.

Аналіз, синтез та узагальнення наукової й науково-методичної літератури, документальних матеріалів та інформаційного контенту мережі Інтернет стали основою наукового пізнання. Отримана в результаті аналізу інформація була систематизована й теоретично узагальнена. Застосування методу порівняння та зіставлення дозволило оцінити: особливості формування методичного забезпечення задля імплементації інклюзивності в спорті на різних рівнях; різницю в стані його сформованості на національному рівні в Україні та найбільш продуктивних у цьому питанні країнах. Використаний системний і логічний аналіз надав змогу розкласти складне досліджуване питання на компоненти аж до постановки конкретних завдань, а з іншого боку, дозволив зберегти цілісність цієї проблеми. З його допомогою методичне забезпечення інклюзивності в спорті було розглянуто як системно-структурне утворення, а для наочного його відображення використано такий інструмент відтворення, як системна блок-схема.

Згідно з даними літератури, правові гарантії інклюзії формуються передусім у результаті законотворчої діяльності на міжнародному рівні [115, 117, 122, 127, 128]. Звіт Глобального моніторингу освіти [120] підкреслює важливість інклюзивних законів і політик для забезпечення рівних прав та можливостей для всіх. Передумови й базові принципи забезпечення інклюзії містяться в ряді міжнародних нормативно-правових документів, зокрема Загальній декларації прав людини [125], Конвенції про права осіб з інвалідністю [124] та ін. Міжнародна хартія фізичного виховання, фізичної активності та спорту [73], будучи базовим документом, що орієнтує й підтримує політику та прийняття рішень у цій сфері, забезпечує підґрунтя інклюзивної участі без дискримінації. Своєю чергою Міжнародний олімпійський комітет визначає підтримку гендерної різноманітності як один з головних своїх пріоритетів, що відображається у напрямках роботи та відповідних документах його структур [76]. Порядок денний сталого розвитку на період до 2030 р. [127] визначає бачення сталого розвитку, засноване на міжнародних стандартах прав людини, ставлячи рівність і недискримінацію в центрі своїх зусиль та охоплюючи не лише економічні й соціальні права, а й громадянські, політичні та культурні.

Маючи на меті створити основу для дій національних урядів і спортивного руху, розроблення комплексного бачення інклюзивного доступу для всіх стало одним з основних напрямів обговорення на Міжнародній конференції міністрів і вищих посадових осіб, відповідальних за фізичне виховання та спорт (MINEPS VI, 2017). Залучення до спорту розглядається як фундаментальне право, що сприяє соціальному добробуту та зростанню, а спорт визнається інструментом для досягнення кількох цілей сталого розвитку. Крім того, Казанський план дій [132] підкреслює необхідність розширення можливостей та інклюзивної участі, розглядаючи різноманітність як каталізатор загальної спортивної практики.

Нормативно-правове забезпечення на міжнародному рівні наголошує на недопустимості дискримінації та важливості забезпечення інклюзивної участі. Разом із тим, розвиток інклюзивності в спорті вимагає розроблення методичного

забезпечення, яке б створювало умови для належної підготовки тренерів, започаткування інклюзивних спортивних програм і заходів та загалом сприяло формуванню інклюзивного спортивного середовища.

У дослідженні доречно уточнити значення терміна «методичне забезпечення». Оскільки «методика – це сукупність взаємопов’язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи» [8], то термін «методичне забезпечення» переважно розуміється як комплекс навчально-методичних матеріалів, що містять системну інформацію щодо підготовки фахівців, які реалізовуватимуть основні засади професійної діяльності на практиці.

У нашій роботі методичне забезпечення інклюзивності в спорті визначено як організоване системно-структурне утворення, що сприяє забезпеченню та реалізації інклюзивного навчально-тренувального процесу. Воно може розглядатися в кількох аспектах: по-перше, як сукупність методичних ресурсів / методичного оснащення (елементний аспект); по-друге, як сукупність відносин, взаємодії стейкхолдерів інклюзивного навчально-тренувального процесу (структурний аспект); по-третє, як узгоджена сукупність елементів і відносин, що виражається в апробації та впровадженні в практику ефективних інклюзивних моделей, методик, технологій (системний аспект).

Методичне забезпечення інклюзивності в спорті спрямоване на вдосконалення способів і прийомів забезпечення інклюзивного навчально-тренувального процесу, підвищення професійної компетентності стейкхолдерів та обізнаності щодо інклюзії в спорті; оновлення принципів, цілей, змісту, технологій навчання, розвитку й тренування цільових груп з метою забезпечення дотримання прав людини в спорті та підвищення якості навчально-тренувального процесу для всіх учасників. Стейкхолдерами виступають спортсмени та члени їхніх родин, волонтери, тренери, студенти, працівники й керівники закладів освіти та спорту, функціонери й інші зацікавлені особи (рис. 2.4).

Рисунок 2.4 – Методичне забезпечення інклюзивності в спорті

При цьому під методичним оснащенням розуміємо сукупність документів, які формують комплекси науково-, навчально-, програмно-, інструктивно-, інформаційно-методичних матеріалів, що описують зміст, встановлюють структуру, визначають результат, регламентують перебіг освітнього та навчально-тренувального процесів.

Науково-методичні ресурси засновані на проведених дослідженнях та спрямовані на допомогу в використанні науково обґрунтованих теорій і практик для формування інклюзивних стратегій. Це включає вивчення впливу різних політик, втручань та ініціатив на маргіналізовані групи в спорті й наукові рекомендації з удосконалення їх участі.

Навчально-методичні ресурси включають навчальні комплекси та матеріали, зокрема навчальні курси, модулі, посібники, методичні рекомендації, вебінари, семінари, презентації тощо, спрямовані на навчання цільових груп, підвищення їх обізнаності й розуміння різноманітності, справедливості та залучення до спорту.

Програмно-методичні ресурси включають структуровані програми в закладах освіти та спорту. Робочі програми навчальних дисциплін у закладах освіти становлять єдиний комплекс освітніх компонентів, спланованих і організованих для навчання зацікавлених осіб (зазвичай у межах формальної освіти) щодо інклюзивності в спорті та досягнення визначених результатів навчання. Навчальні програми для закладів фізичної культури й спорту з видів спорту є основними документами, що визначають цільову спрямованість та зміст навчально-тренувального процесу з видів спорту в відділеннях комплексних і спеціалізованих закладів спортивного профілю та мають на меті вдосконалення підготовки спортсменів, виявлення їх індивідуальних можливостей для досягнення найвищих результатів.

Інструктивно-методичні ресурси пропонують опис кращих інклюзивних практик, практичні рекомендації, інструменти та стратегії впровадження інклюзивних ініціатив у щоденній діяльності спортивних організацій. Це

передбачає розроблення інклюзивної політики, процедур та інструкцій для стейкхолдерів, а також для створення інклюзивних приміщень і обладнання.

Інформаційно-методичні ресурси охоплюють засоби поширення інформації щодо інклюзивності в спорті. Це включає бази даних, веб-сайти, інтернет-публікації та друковані інформаційні джерела (сюжетні картини, плакати, схеми, таблиці), роздаткові матеріали, що надають інформацію про інклюзивні практики, результати досліджень, історії успіху, ресурси для спортивних організацій і окремих осіб.

З метою дослідження особливостей формування методичного забезпечення інклюзивності в спорті та сучасного стану його сформованості було здійснено аналіз, синтез та узагальнення джерел літератури за темою. Огляд спеціальної літератури дає можливість стверджувати, що міжнародні інституції встановлюють загальні правові принципи та стандарти, але не приділяють великої уваги розробленню методичного супроводу впровадження інклюзивності. Винятком є комплексні методичні ресурси Спеціальної Олімпіади, що містять інструменти, документи, інформацію та поради, необхідні для забезпечення безпечних і високоякісних тренувань та змагань. Вони включають спортивні правила, що мають стандарти підготовки та змагань на Спеціальній Олімпіаді [42, 59, 60 та ін.], і методичні матеріали для тренерів щодо роботи зі спортсменами з відхиленнями розумового розвитку з різних видів спорту Спеціальної Олімпіади [96, 98, 102, 103 та ін.], а також ресурси професійного розвитку тренерів, у тому числі посібники, брошури й довідники [29, 90, 97, 99, 110], онлайн-курси [40, 71, 100, 101] професійного розвитку тренерів, плакати, відео, мобільні додатки тощо.

Однак оскільки все ще наявні бар'єри участі інших нозологічних груп осіб з інвалідністю й інших категорій у спортивній діяльності, узгоджені офіційні рекомендації та дидактичні концепції сприяння інклюзивності в спорті на міжнародному рівні потребують удосконалення.

Сучасна спрямованість України на євроінтеграцію, що передбачає зближення нашої країни з Європейським Союзом як на рівні законів, так і на

рівні правил та звичаїв, що існують у суспільстві, вимагає звернення особливої уваги на європейський спортивний простір, нормативно-правові та методичні засади інклюзивності в ньому.

Європейська спортивна хартія [92] та Біла книга спорту [130] підкреслюють необхідність забезпечити, відповідно до принципів, викладених у Кодексі спортивної етики, можливість кожної людини брати участь у спорті, зокрема в безпечному та здоровому середовищі. Заняття спортом, чи то з метою дозвілля та відпочинку, чи маючи на меті зміцнення здоров'я або покращення спортивних результатів, повинні бути організовані для всіх верств населення шляхом надання відповідних умов і програм усіх видів, кваліфікованих керівників, тренерів, інструкторів, а також сприяння створенню мікроклімату, в якому батьки, вчителі, тренери та керівники заохочують людей до регулярних занять фізичними вправами. Одним із пріоритетів розвитку європейського виміру в спорті на 2021–2024 рр. є захист чесності та цінностей, у тому числі гендерна рівність [56]. Перспективними в цих напрямках визнаються підтримка транснаціональних проєктів, що сприяють соціальній інтеграції вразливих і незахищених груп через спорт, та відповідний обмін передовим досвідом [27, 41, 130].

Серед розробленого на європейському рівні методичного забезпечення інклюзивності в спорті варто звернути увагу на доступні, за сприяння Ради Європи, ряд посібників. Вони містять опис кращих європейських спортивних практик і рекомендації з таких тем, як належне врядування у спорті на національному рівні [93], інклюзивні та інноваційні підходи до фізичного виховання і спортивної підготовки [133], спорт для людей з інвалідністю в Європі [69], гендерна рівність [107] та залучення ЛГБТ до спорту [47]. Ряд проєктів Erasmus+ [48–51, 86, 88, 109 та ін.] спрямовані на подолання бар'єрів та забезпечують методичні інструменти імплементації інклюзивності в спорті, здебільшого фокусуючись на навчанні й підвищенні кваліфікації тренерів щодо інклюзії та психічного благополуччя учасників спортивного процесу. Важливим внеском у досягнення визначених цілей є ефективне управління [41, 57, 130].

Було визначено щонайменше чотири сфери, які слід розглянути, щоб врахувати розвиток рівності в міжнародній та національній спортивній політиці. Серед них: 1) рівне представництво та гендерна чутливість у прийнятті рішень і 2) тренерській діяльності, 3) боротьба та запобігання насильству в спорті, 4) боротьба з негативними стереотипами в спорті й роль засобів масової інформації в цій перспективі [57]. Таким чином, спрямованість міжнародної політики на створення інклюзивних суспільств також відображається у сприянні створенню відповідного методичного підґрунтя та заклику держави до продовження розв'язання завдання щодо впровадження інклюзивності в спорті на національному рівні.

Дослідник Е. П. Прощук [17], спираючись на наукові роботи І. Л. Гасюк [1] та І. Є. Рибчич [18], шляхом оцінювання нормативно-правового забезпечення розвитку спорту в ряді країн визначив базові пріоритети національних систем публічного управління фізичною культурою та спортом, першим з яких виступає формування єдності, етичності та толерантності. У процесі аналізу спеціальної літератури з'ясовано, що уряди більшості країн визнають важливість спорту як засобу сприяння соціальній інтеграції та добробуту, але не всі надають пріоритет інклюзивності. У звіті ЮНЕСКО [120] також звернено увагу на те, що хоча встановлення єдиної основи має вирішальне значення для забезпечення реалізації всіх прав, проте національне законодавство не завжди враховує міжнародні конвенції [52]. Тож обсяг та ефективність стратегій інклюзивності й методологічної підтримки відрізняються в різних країнах.

Однак помічено, що сильна державна підтримка в напрямі інклюзії створює основу для розроблення комплексної методологічної бази. Так, наприклад, у Австралії та Канаді на державному рівні інвестують у створення комплексної методичної підтримки, що включає керівні принципи [31, 36, 70, 105], набори інструментів [35, 36, 67], рекомендації для місцевих клубів щодо найкращих практик залучення [65, 67, 113], навчальні матеріали [33, 38, 39, 46, 65, 85], сертифіковані курси навчання та підвищення кваліфікації [37, 87, 95], інформаційні ресурси [32]. Вони призначені для різних цільових груп, надаючи

їм практичні рекомендації та стратегії впровадження інклюзивних практик. Окрім того, варто відзначити широке визнання того, що інклюзивність охоплює кілька категорій вимірів, включаючи інвалідність, стать і гендерну ідентичність, етнічну приналежність, походження, вік тощо. Таким чином, розроблені в цих країнах ресурси та рекомендації стосуються широкого кола всеохоплюючих тем, забезпечуючи врахування різних аспектів різноманітності в спортивному середовищі.

Попри те що в ряді країн увага зосереджена на різноманітності та залученні, рівному ставленні й рівних можливостях, акцент у їхніх національних стратегіях інклюзивності в спорті обмежений зверненням до конкретних малопредставлених категорій, таких як люди з інвалідністю [44, 82, 104] і трансгендери [43, 111]. Хоча цей цільовий підхід визнає важливість інклюзії для цих конкретних груп населення, він не враховує інші аспекти різноманітності та маргіналізації. Крім того, в результаті огляду розвитку адаптивного спорту в 19 європейських країнах N. Thomas і M. Guett дійшли висновку, що його «організація та структура в багатьох країнах є фрагментарною, складною та громіздкою й існує в політичному кліматі, що характеризується значною мірою нескоординованою прихильністю до спорту для людей з інвалідністю. У багатьох країнах інтеграція була домінуючою, але і здебільшого риторичною політичною метою» [112].

В Україні інклюзія є важливою та певною мірою суперечливою темою в останні роки. Варто зазначити, що сучасна інклюзивна політика України підкріплена досить ґрунтовною законодавчою базою. Сьогодні про імплементацію інклюзивності можна говорити мовою прийнятих нормативно-правових документів [5, 15, 20], що закріплюють державні гарантії щодо забезпечення інклюзивного середовища для людей з особливими освітніми потребами. Разом із тим, правове поле інклюзії в Україні стосується здебільшого організації надання освітніх послуг на різних ланках освіти [9–13, 15]. Проте в Законі України «Про фізичну культуру і спорт» [16] відсутні терміни «інклюзивний» та «особи з особливими освітніми потребами»; натомість

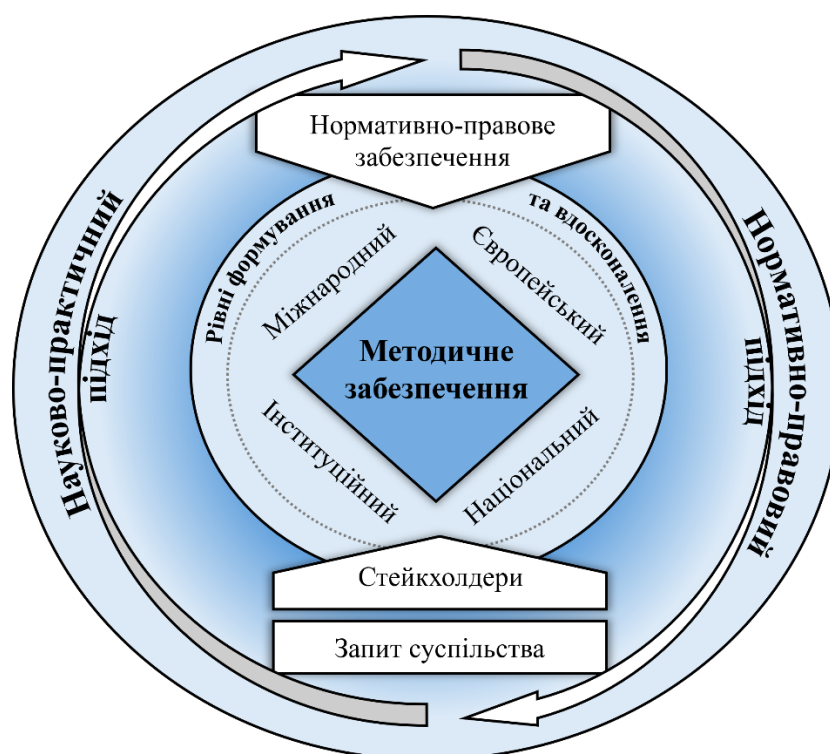
вживається термін «інвалідність» [4], що свідчить про законодавчі передумови залучення людей з інвалідністю до спортивної діяльності, однак недостатній акцент на інклюзивному середовищі для всіх. Це підтверджується визначними результатами вітчизняних спортсменів на Паралімпійських іграх [6], наявними науковими дослідженнями щодо покращення досвіду участі в спортивній діяльності спортсменів з інвалідністю [2, 3, 7, 19, 21].

Натомість навчальні програми ДЮСШ для спортсменів з інвалідністю на сайті Мінмолодьспорту не представлені. Хоча в наказі міністерства «Про організацію навчально-тренувальної роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл» [14] визначено мінімальний вік вихованців, які зараховуються до груп відділень з видів спорту осіб з інвалідністю дитячо-юнацьких спортивних шкіл для осіб з інвалідністю, спеціалізованих дитячо-юнацьких спортивних шкіл для осіб з інвалідністю паралімпійського та дефлімпійського резерву; наповнюваність груп і тижневий режим навчально-тренувальної роботи відділень з видів спорту осіб з інвалідністю; норми тижневого режиму навчально-тренувальної роботи та наповнюваності груп відділень з видів спорту для осіб з інвалідністю. Водночас на сьогодні проблема ширшого залучення виключених категорій осіб до спортивної діяльності в Україні не до кінця вирішена, а розроблення методичного забезпечення інклюзивності в спорті є актуальним питанням.

Варто зазначити, що, за даними ЮНЕСКО, формування політичного бачення, розроблення нормативно-правового забезпечення щодо інклюзії, яке відповідає вимогам міжнародних конвенцій, впровадження ефективних процедур моніторингу та оцінювання є обов'язком уряду незалежно від рівня децентралізації [64]. Однак упровадження інклюзивності відбувається безпосередньо на інституційному рівні – у закладах освіти та спорту. Проте, як резюмують дослідники [112], у досягненні цієї мети був здобутий лише обмежений прогрес через небажання різних спортивних організацій взяти відповідальність за людей з інвалідністю в спорті та адаптивний спорт у цілому.

Для просування інклюзивності у своїй інституційній політиці спортивні установи можуть спиратися на відповідні методичні розробки міжнародного й

національного рівнів. Разом із тим, спортивні федерації [34, 79, 106], організації [30, 62, 78, 83, 91] та спортивні клуби [26, 108, 129] використовують також науково-практичний підхід, створюють власні підходи до імплементації інклюзивності, розробляють відповідні методичні матеріали на основі своїх ресурсів і пріоритетів, враховуючи запити суспільства та розуміючи потреби своїх учасників. У деяких країнах вони взяли на себе провідну роль у створенні методичної підтримки й реалізації певних інклюзивних підходів у своїх інституціях, відповідних видах спорту або в цілому в спорті в місцевому контексті (рис. 2.5). Це є хорошою поодинокую практикою, проте децентралізований підхід може призвести до відмінностей у рівні й ефективності реалізації стратегії інклюзивності в різних клубах та установах однієї країни.

Рисунок 2.5 – Підходи до формування та вдосконалення методичного забезпечення інклюзивності в спорті

Аналіз спеціальної літератури з теми дослідження дозволив охарактеризувати й узагальнити методичне забезпечення інклюзивності в спорті, сучасний стан його сформованості, рівні та підходи до його формування і вдосконалення.

2.3. Компендіум належних прикладів організаційно-методичного забезпечення інклюзивності в спорті: досвід Австралії

Результати вивчення сучасного стану досліджуваного питання в Україні свідчать про нагальну потребу вдосконалення методичного забезпечення інклюзивності в спорті [2]. У вітчизняному вимірі воно майже не представлене, а наявні поодинокі наукові розробки в напрямі імплементації інклюзивної складової в українському спорті потребують більш різноспрямованого та деталізованого дослідження. Існуюча ситуація вимагає звернення до здобутків міжнародного науково-практичного простору та орієнтації на світовий досвід, беручи до уваги апробовані ресурси й рекомендації та надалі адаптуючи або розробляючи власне методичне забезпечення інклюзивності в спорті. Оскільки необхідною умовою підтримки інклюзивності в спорті та впровадження відповідних ініціатив є організаційне забезпечення, то наукова увага в даному дослідженні спрямована на вивчення належних прикладів організаційно-методичного забезпечення інклюзивності в спорті з огляду на досвід Австралії як однієї з передових країн у цьому питанні [1].

Дизайн дослідження. Визнаючи багатство знань та досвіду Австралії в досліджуваному питанні, нарративний огляд літератури разом із підходами до розроблення компендіуму [16] стали основою дизайну дослідження.

Вибірка дослідження. Формування вибірки дослідження здійснювалося шляхом пошуку спеціальної літератури, що стосується організаційно-методичного забезпечення інклюзивності в спорті.

У цьому компендіумі організаційно-методичне забезпечення інклюзивності в спорті представлено в широкому контексті та розглядалося в методичному аспекті як сукупність методичних ресурсів; у організаційному – як сукупність відносин, взаємодії стейкхолдерів, організацій інклюзивного спортивного середовища; в системному аспекті – як узгоджена сукупність організаційного й методичного забезпечення, що виражається в апробації та впровадженні в практику ефективних інклюзивних моделей, методик, технологій [2]. Хоча стейкхолдерами виступає широке коло осіб (спортсмени та

члени їхніх родин, волонтери, тренери, студенти, працівники й керівники закладів освіти та спорту, функціонери й інші зацікавлені особи), однак дане дослідження охоплює здебільшого ті належні приклади організаційно-методичного забезпечення імплементації інклюзивності в спорті, що спрямовані на підвищення професійної компетентності тренерів, оскільки саме вони відіграють значну роль у створенні культури у своїх командах та організаціях, яка може сприяти або перешкоджати інклюзії [3].

Враховуючи широту досліджуваного питання, пошук не був обмежений жодною науковою, наукометричною базою чи пошуковою системою та здійснювався англійською мовою.

Критерії включення. Очевидно, що не кожен приклад може бути належним. Досліджуючи передовий досвід, приклади організаційно-методичного забезпечення були оцінені та відібрані за такими критеріями: релевантність, рефлексивність, адаптивність і відтворюваність, інноваційність, сталість. У результаті вибірка дослідження становила 65 іноземних джерел як основний матеріал компендіуму та три вітчизняних джерела попередніх наукових пошуків.

Зважаючи на багатоаспектність досліджуваного питання і відповідно до мети дослідження, аналіз, синтез та узагальнення методичної літератури й організаційних засад, документальних матеріалів та інформаційного контенту мережі Інтернет, методи індукції й дедукції стали основою наукового пізнання. Використаний системний і логічний аналіз надав змогу розкласти складне досліджуване питання на компоненти та, з іншого боку, дозволив зберегти цілісність цієї проблеми. З його допомогою організаційно-методичне забезпечення інклюзивності в спорті було розглянуто як системно-структурне утворення.

Аналіз сучасних інформаційних, законодавчих, наукових та методичних джерел у сфері інклюзії в спорті дозволяє стверджувати, що Австралія має прогресивний погляд щодо важливості інклюзії: відповідно до Національного плану «Спорт 2030» інклюзивний спорт є пріоритетом для Австралії [62].

Стратегічне бачення Sport Australia (Австралійської спортивної комісії), урядового агентства, відповідального за підтримку та інвестиції в спорт на всіх рівнях, полягає в тому, що «спорт має місце для всіх і дає результати, якими Австралія пишається» [5]. В основі цього бачення лежить переконання, що кожен австралієць на всіх етапах свого життя, незалежно від статі, сексуальної орієнтації, здібностей, культурного походження чи етнічної приналежності, повинен мати можливість брати участь у спорті та фізичній активності. Так, однією зі стратегічних цілей є залучення якомога більше австралійців до спорту на всіх рівнях, а серед ключових напрямів діяльності – сприяння та підтримка інклюзивного й різноманітного спортивного середовища. Мета полягає в тому, щоб «у Австралії був різноманітний та інклюзивний сектор спорту й фізичної активності, де якомога більше людей бачать і відчувають переваги від занять спортом на кожному етапі життя» [49].

На досягнення цієї та інших цілей, щоб сприяти більш інклюзивним спортивним практикам у австралійській спільноті, інформаційно-методичний ресурс Sport Australia пропонує інструменти й матеріали, що допоможуть спортивним клубам та окремим особам зрозуміти, визнати й відзначити інклюзію та різноманітність. Sport Australia прагне допомогти спортивним організаціям надавати послуги, що відповідають потребам нинішніх і майбутніх учасників. Наразі організація працює над розробленням першої Стратегії та рамок різноманітності, справедливості й залучення [66], які надалі окреслюватимуть високопоставлені та бажані цілі в цьому просторі.

Фрейми Sport Australia навколо концепту інклюзії полягають у тому, що не завжди потрібна окрема програма для людей з різними можливостями, походженням, досвідом та ідентичністю; людям потрібні спортивні варіанти, які відзначають різноманітність, сприяють залученню та, найважливіше, змушують їх відчувати себе причетними/включеними [51]. Цю різницю створюють люди – привітні й інклюзивні організації та тренери. Однак для програм, ресурсів і політики, пов'язаних із залученням малопредставлених категорій, важливо, щоб вони використовували філософію «нічого про нас без нас» та працювали над

забезпеченням адекватних ініціатив і консультацій під керівництвом громади. Відповідним першим кроком можуть стати розмови з учасником та його батьками про їхні потреби й адаптацію спортивного клубу до них.

Австралійські опитування показали, що багато спортивних клубів хотіли б запропонувати більше інклюзивних програм і послуг, але недостатні навички/навчання тренерів, персоналу та волонтерів щодо того, як залучати й змінювати програми відповідно до конкретних потреб, часто є лімітуючим фактором [63]. Існує очевидна потреба в додаткових ресурсах, навчанні та професійному розвитку тренерів спортивних клубів, щоб допомогти краще задовольнити потреби різних людей.

Значну роль в просуванні інклюзивних наративів та підвищенні професійної компетентності стейкхолдерів відіграє організаційно-методичне забезпечення. Одним із належних прикладів виступає австралійська інформаційно-методична платформа «Clearinghouse for Sport» [19]. Вона об'єднує провідні спортивні агенції/установи Австралії, використовуючи Австралійську спортивну комісію як головний інформаційний координаційний центр, щоб обмінюватися новинами, доказами та ідеями про спорт і фізичну активність, у тому числі й з питань інклюзії. Clearinghouse for Sport надає спортивним організаціям доступ до наукових даних, досліджень, методичних матеріалів і ресурсів для підтримки їхньої діяльності та поліпшення спортивного середовища в Австралії.

Іншою ініціативою, заснованою на наукових даних і практиках та покликаною підтримувати інклюзію, сприяти різноманіттю і створювати гостинну спортивну спільноту для всіх громадян Австралії, є Альянс різноманіття та інклюзії в спорті [22]. Це національний альянс професіоналів із різноманітності та інклюзії, які прагнуть співпрацювати, щоб сприяти інклюзивним практикам у спорті та створювати згуртовану й гостинну/привітну спортивну спільноту по всій Австралії. Члени альянсу працюють над досягненням інклюзивних цілей у своїх організаціях, а також колективно використовують ресурси, щоб діючи на основі науково обґрунтованих теорій та

практик, проводити заходи, підвищувати обізнаність громади, впливати на політиків і розширювати їх розуміння різних аспектів інклюзії в спорті.

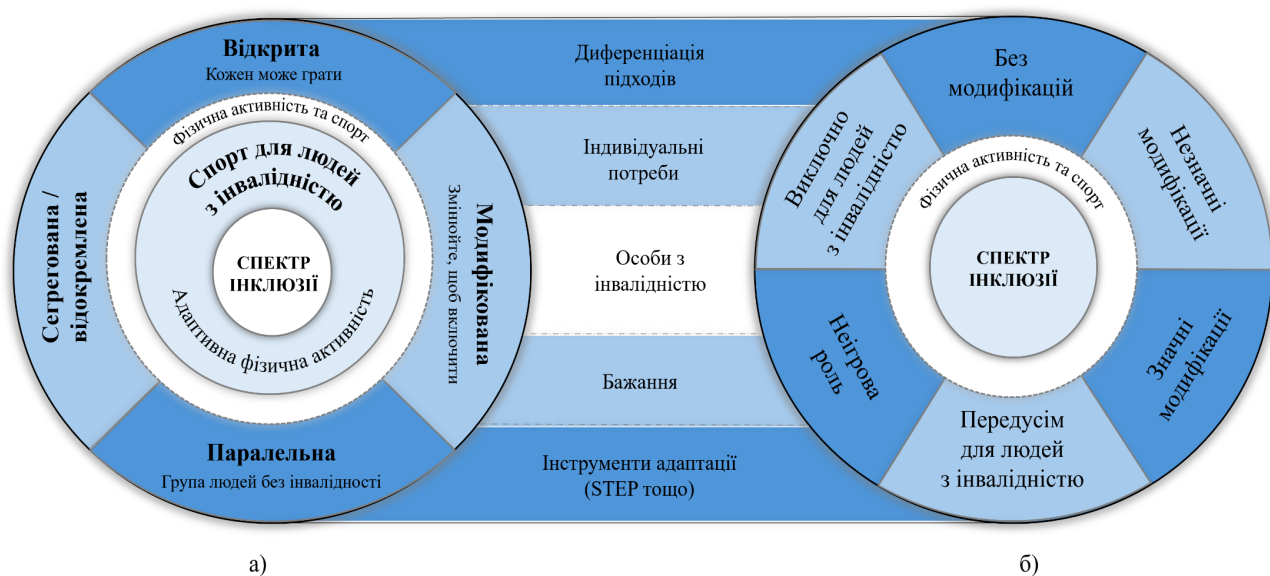
Важливо, щоб спортивні та рекреаційні організації відображали різноманіття спільнот, у яких вони працюють, і мали практику, що допоможе їм досягти своїх інклюзивних цілей. Відповідною основою, яка дає австралійським спортивним клубам і асоціаціям відправну точку для вирішення питань різноманітності та залучення, є «сім стовпів/основ інклюзії»: доступ, ставлення, вибір, партнерство, комунікація, політика, можливості [4].

Цей підрозділ надає пояснення інклюзії та різноманітності, а також того, що можна було б зробити, щоб досягти найкращої практики, використовуючи структуру «семи основ інклюзії». Учасники, які потребують особливої уваги, можуть бути різними, але дана модель відображає уніфікований погляд на інклюзію, коли кожна складова представляє її загальні аспекти, які сприяють створенню інклюзивного середовища, що є схожим незалежно від того, кого ми прагнемо залучити до спорту. Такі концепти є не лише базисом для визначення спільних рис інклюзії в спорті, а й можуть бути використані для вирішення питання, як її досягти.

Доречність зосередження уваги на даній концепції посилюється тим, що вона вже пройшла апробацію та активно використовується в австралійському спорті. «Сім стовпів» становлять Національну структуру інклюзії плавання [27], нетболу [43], гольфу [41] й регбі [35] та рекомендовані Sport Australia для всіх видів спорту [40]. Це забезпечує послідовний підхід і єдину мову, що може допомогти спортивним клубам та організаціям перейти від простого сприйняття і розуміння інклюзії як чогось абстрактно важливого до реальних дій та інклюзивних змін. Окрім того, на інформаційно-методичному ресурсі міститься ряд практичних інструментів і відео, що пропонують опис кращих інклюзивних практик, практичні рекомендації та стратегії впровадження інклюзивних ініціатив у спортивних організаціях.

Ефективним інструментом, що використовується в багатьох видах спорту для визначення діапазону можливостей вибору для людей з інвалідністю, є

«Спектр інклюзії» [15]. Він використовує діяльнісно-орієнтований підхід до залучення людей із будь-якими можливостями до фізичної активності та спорту, пропонує методи, що допомагають спортсменам з інвалідністю знайти баланс між запропонованими видами діяльності й індивідуальними потребами та бажаннями учасників. Своєю чергою, Австралійська спортивна комісія модифікувала його щодо того, як різні ступені адаптації та включення можуть бути сформульовані в спортивному середовищі [18] (рис. 2.6). Методичний ресурс демонструє, як спортивні клуби можуть залучати людей з інвалідністю до спорту, та може бути використаний у діяльності спортивних організацій.

Рисунок 2.6 – Діяльнісно-орієнтований підхід до залучення людей з інвалідністю до фізичної активності та спорту: *а* – оригінальний «Спектр інклюзії», побудований за матеріалами К. Black, Р. Stevenson [15]; *б* – австралійський «Спектр інклюзії», побудований за матеріалами Play by the Rules [18]

Відповідним методичним ресурсом є посібник «Доступ для всіх: сприяння залученню людей з інвалідністю до спорту» [6]. Він містить поради, ідеї, контакти та практичні рекомендації, як ваш клуб може стати більш інклюзивним для людей з інвалідністю. Розглядаючи такі питання, як участь для всіх, доступ і залучення в спортивний клуб, комунікація, взаємодія з місцевою громадою,

представники спортивної індустрії та місцевого уряду отримують експертні поради щодо сприяння інклюзії. Спортивні клуби можуть дізнатися, як забезпечити інклюзивність для кожного члена, а окремі особи знайдуть можливості для участі в спортивних програмах.

Одним із належних прикладів є рекомендації Австралійської спортивної комісії «Адаптація та модифікація для людей з інвалідністю», що складаються з двох частин. Вони спрямовані на зміну тренерської філософії задля включення усіх у спорт, зберігаючи цілісність діяльності. Перша частина [7] пояснює, що бути інклюзивним означає надавати ряд варіантів, щоб обслуговувати людей різного віку, здібностей і професій у найбільш прийнятний спосіб. Це охоплює широкий спектр варіантів у різних умовах та ситуаціях. Іноді це може означати модифікацію виду спорту, щоб забезпечити більш відповідну версію для окремих учасників, мінімізуючи або усуваючи недоліки, спричинені середовищем, у якому займаються спортсмени. Як практичний інструмент пропонується модель TREE, що визначає чотири важливих елементи спортивної діяльності або програм, які можна модифікувати, щоб зробити їх більш інклюзивними: 1) стиль викладання (T); 2) правила (R); 3) обладнання (E); 4) середовище (E). Модель розповсюджена в багатьох спортивних системах та системах підготовки тренерів завдяки своєму простому й інтуїтивно зрозумілому підходу, що підтверджує доречність її розгляду.

Частина друга [8] методичних матеріалів фокусує увагу на «золотому правилі інклюзії» – необхідності підтримувати баланс між максимізацією потенціалу кожної людини для участі й успіху в спорті та збереженням цілісності діяльності. Це означає, що під час адаптації та модифікації будь-якої діяльності чи програми важливо, щоб тренер забезпечував справедливу участь людей з інвалідністю та без неї. Разом із тим, у ресурсі наголошується: «У діяльність потрібно внести стільки змін, щоб вона була значущою та в міру складною для всієї групи, але не настільки легкою, щоб конкретні навички, необхідні для діяльності, використовувалися недостатньо. Не завжди потрібно змінювати правила гри чи обладнання для всіх; це може вимагати змін лише для конкретної

особи». Такі підходи сприяють збереженню цілісності спорту та розвитку спортивної інклюзії, дозволяючи кожній людині розвивати свій спортивний потенціал і долучатися до спортивної спільноти.

Зразком прагнення покращити доступність, рівність і різноманітність у спорті та створити сприятливі й інклюзивні можливості, щоб спорт був тим, чим може займатися кожен, є діяльність організації Inclusive Sport Design [55]. Через освіту, консультації та послуги з підтримки ця організація має на меті допомогти спортивним об'єднанням, клубам і волонтерам розширити участь та підвищити обізнаність щодо інклюзивних практик. Inclusive Sport Design тісно співпрацює зі спортивними організаціями, які бажають впровадити інклюзивну культуру та практику у свій вид спорту, допомагаючи в розробленні стратегії інклюзії, політики, програм, інноваційних проєктів, а також у навчанні й професійному розвитку працівників.

Визнаючи важливість підвищення обізнаності, впевненості та можливостей щодо інклюзивної практики й питань різноманітності, Inclusive Sport Design пропонує онлайн-курси, вебінари та індивідуальні семінари задля розбудови спроможності спортивного сектору на всіх рівнях вживати заходів щодо інклюзії. Наприклад, курс Inclusive Club Kickstarter [38] надає поради, як розпочати роботу клубу з інклюзії, створити міцний фундамент для подальшого розвитку та вдосконалення, і пропонує інструменти, ресурси й інформацію, необхідні для впевненого вирішення питань інклюзії та різноманіття. Сім практичних кроків допоможуть спортивному клубу досягти успіху в інклюзії. Початковий курс сприятиме створенню більшої кількості можливостей для людей з різним досвідом, поглядами та здібностями долучатися до життя клубу. Однак оскільки інклюзія не відбувається просто так, важливо мати план, що визначає зобов'язання організації щодо інклюзії та чітко формулює наміри й шляхи їх втілення у життя.

Курс «Працюючі плани дій інклюзії» [33] пропонує процес розроблення ефективного плану дій. Для того щоб інклюзія стала пріоритетом у будь-якій

організації, потрібно встановити підзвітність, чітко визначити відповідальність та кінцеві терміни для виконання дій, що приведуть до змін.

Інформаційно-методичний ресурс Inclusive Sport Design [34] також надає методичні матеріали, включаючи статті, посібники, відео, шаблони й інші практичні інструменти, покликані показати прості для розуміння практики та підходи, що ґрунтуються на фактах, щоб вжити заходів щодо інклюзії. Так, «Inclusive Sport Action Playbook» [39] сприяє створенню комплексного плану для вирішення питань інклюзії та різноманітності в спортивному чи рекреаційному клубі, центрі або організації. «Inclusive Sport Program Planning Framework» [42] на всіх рівнях надає чіткий, але простий підхід до розроблення ефективних спортивних програм, що сприятимуть залученню людей з різних груп населення. Для визначення різноманітних способів проведення спортивних заходів для учасників з різними здібностями та рівнями навичок серед додаткових інструментів доступний «Inclusion Spectrum Worksheet» [37]. Шаблон «Collective Impact Planning Tool» [20] підкаже, як створити план дій для досягнення цілей інклюзивної спортивної ініціативи або проекту з використанням підходу колективного впливу. «Participant Support Needs Form» [48] допоможе тренерам збирати важливу інформацію від учасників про їхні індивідуальні потреби задля планування та проведення більш інклюзивних і цікавих заходів.

Коли не всі діти можуть брати участь у грі, це відбувається, зазвичай, через наявні структури й системи та відсутність розуміння, а не через здібності дітей. Дослідницька програма «AllPlay» [9], що є частиною освітньої програми в Monash University, спрямована на допомогу спільноті «зробити світ придатним для всіх дітей», застосовуючи підхід, заснований на сильних сторонах, і надаючи інструменти та стратегії, доступні кожному. Щоб просувати свою місію, науковці розробили науково-, навчально-, інструктивно- та інформаційно-методичні матеріали. На відкритій інформаційній платформі доступні як матеріали та курси професійного навчання з основ інклюзії для тренерів і педагогів, так і рекомендації, безкоштовні практичні посібники та ресурси,

включаючи розповіді, плакати, листівки й відео для підтримки сімей, дітей та молоді.

Методична підтримка стейкхолдерів у програмах фізичної активності та спорту надається в рамках практичної програми «AllPlay Move» [11]. Щоб громадський спорт став інклюзивним середовищем для всіх дітей, зокрема щоб «зробити футбол доступним для всіх», необхідно об'єднати зусилля. Дослідники клініки Монаша Кронгольда (Monash Krongold Clinic) при педагогічному факультеті Monash University та лідери з Австралійської футбольної ліги (АФЛ), маючи спільне бачення щодо підвищення рівня участі молодих людей з інвалідністю в громадському футболі, розробили ініціативу «AllPlay Move: Footy» [10]. Методичне оснащення містить понад 360 інструментів, ресурсів і стратегій для тренерів, координаторів та сімей для підтримки залучення молодих людей з інвалідністю до громадського футболу.

Наразі триває дослідницька програма «AllPlay Footy для дітей аборигенів і жителів островів Торресової протоки» з будь-якими здібностями [12], щоб створити для них різноманітні культурні програми. Після завершення поточного етапу науково-дослідної роботи передбачається, що її висновки з рекомендаціями щодо найкращої практики будуть вбудовані в стратегію АФЛ/Deakin, тренерські тренінги та інші відповідні програми АФЛ. Це також становитиме науковий та практичний інтерес для всіх, хто прагне створити інклюзивну спортивну культуру.

Серед сильних сторін таких прикладів методичного забезпечення інклюзивності в спорті є те, що вони засновані на фактичних даних та якісних сучасних дослідженнях і розроблені консультантами національних спортивних організацій для людей з інвалідністю, психологами та дослідниками, а також за участю громади й людей з інвалідністю. Їх перевагами є практичність методичних ресурсів і простота використання, а також узгоджений спільний та стабільний робочий план, який гарантує, що дослідження і ресурси будуть «передані в руки футбольної спільноти», забезпечивши імплементацію оновленого набору методичних матеріалів «AllPlay Footy» в онлайн-платформи

професійного розвитку тренерів АФЛ. Належність інклюзивної ініціативи «AllPlay» визнана в 2020 р. нагородою Австралійського фінансового огляду за вищу освіту в категорії «Залучення громади».

За інклюзивність спорту та залучення людей з обмеженими можливостями до всіх аспектів спорту й активного відпочинку борються і некомерційні інституції Австралії. Прикладом цього є благодійна організація «Клуб інклюзії» [65]. Інформаційно-методичний ресурс організації виступає платформою для обміну моделями належної інклюзивної практики в спорті та відпочинку для людей з інвалідністю, публікує приклади передового досвіду інклюзивних спортивних можливостей з усього світу: спеціальні статті, подкасти та інші методичні ресурси, щоб навчати та інформувати людей про різні аспекти інклюзії.

Серед спортивних організацій Австралії, що продовжують національну спортивну політику та заохочують розвиток інклюзивності у своїх установах у різних методичних аспектах, можна назвати Swimming Australia [27]. Вона надає посібники для тренерів з плавання, що допомагають їм підтримати плавців з інвалідністю. Тренери та спортсмени також діляться своїми думками про плавання для людей з інвалідністю у відео на ютуб-каналі Swimming Australia [14], що надає можливість вивчати вплив різних політик, втручань та ініціатив на маргіналізовані групи в спорті задля формування власних інклюзивних стратегій.

Інша організація Gymnastics Australia має національну програму «GymAbility» [30], що сприяє залученню людей з інвалідністю до гімнастики, незалежно від того, тренуються вони, щоб змагатися чи просто для отримання задоволення. Інформаційний ресурс «Deaf Sports Australia» [60] містить такі методичні матеріали, як програми, які проводить організація; інформаційні бюлетені, а також ряд відео про те, як зробити спорт інклюзивним для людей з порушеннями слуху. Щоб заохотити до занять спортом дітей, які мають проблеми в навчанні, а також залучити їх до гри в регбі та стати частиною

місцевого регбі-клубу, Фонд GingerCloud створив Модифіковану регбі-програму [46].

Одним із належних прикладів, спрямованих на покращення спортивного досвіду ЛГБТК+, виступають Керівні принципи щодо залучення трансгендерних та гендерно різноманітних людей до спорту [29]. Вони розроблені Австралійською комісією з прав людини в партнерстві зі Sport Australia та Коаліцією основних видів професійного й масового спорту. Стосуються всіх спортивних організацій, від національних спортивних до державних і місцевих асоціацій. Щоб сприяти залученню та участі трансгендерів і гендерно різноманітних людей у спорті, ресурс передбачає інформацію про правові аспекти законодавчої складової та практичні рекомендації для сприяння інклюзії в спорті відповідно до фундаментальних принципів прав людини: рівність участі в спорті, свобода від дискримінації та переслідувань тощо. Керівництво пропонує огляд шляхів сприяння інклюзії через сильне лідерство, політику інклюзії, кодекси поведінки, уніформу, засоби, підходи до збору та використання персональної інформації. Австралійська комісія з прав людини також розробила рамки рефлексивної практики, щоб допомогти Sport Australia та Коаліції основних видів професійного й масового спорту контролювати впровадження та вплив цих Керівних принципів.

Доречним інструктивно-методичним матеріалом вважаємо рекомендації «Кожен може грати» [24] для місцевих клубів щодо найкращої практики залучення трансгендерних та інтерсексуальних учасників. Сильною стороною ресурсу є його розроблення Комісією з прав людини Австралійської столичної території не лише шляхом аналізу теоретичних положень, а й у процесі консультацій зі спортивним сектором, а також окремими представниками як інтерсексуальних, так і трансгендерних спільнот. Документ призначений для місцевих, територіальних і національних спортивних організацій та клубів, що займаються неелітними видами спорту. Він пропонує практичну інформацію про проблеми інтерсексуалів і трансгендерів у цьому аспекті, рекомендації щодо сприяння інклюзивному середовищу, проактивності в запобіганні дискримінації,

а також може допомогти окремим особам і гравцям зрозуміти свої права. Однак адаптивність ресурсу дозволила б екстраполювати його керівні ідеї щодо сприяння участі всіх людей у неелітному спорті в ширший спортивний контекст.

Зразковою є робота благодійної організації «Гордий грати» («Proud2Play») [23], що фокусується на збільшенні залучення ЛГБТІК+ до спорту, фізичних вправ та активного відпочинку. Дії в цьому напрямі включають співпрацю з усіма рівнями спортивної спільноти, від окремих учасників і масових громад до державних та національних спортивних організацій, і надання їм структурованих можливостей та шляхів для цього, включаючи методичну складову. Залучення, в розумінні Proud2Play, не обмежується лише активною участю в спорті. Спортсмени, волонтери, тренери та офіційні особи повинні відчувати фізичні, психічні й соціальні переваги спорту. Організація пропонує широкий спектр програм навчання та професійного розвитку. Вони варіюються від вступних до поглиблених курсів, а також галузевого контенту, що дозволяє глибоко зрозуміти залучення ЛГБТІК+, яке можна застосувати в унікальній структурі громадського спорту.

Працюючи з установами всіх рівнів, від масових клубів до національних спортивних організацій, програми спрямовані на те, щоб надати кожній з них необхідні інструменти, підкріплені останніми дослідженнями й належними практиками, для кращої взаємодії та підтримки маргіналізованої спільноти в її спортивних умовах. Зосереджуючись, крім навчання, на адвокації, інклюзивних заходах, дослідженнях і партнерстві, методичні ресурси Proud2Play включають також плакати, шаблони, контрольні списки та підказки [59], щоб заохотити людей з різною гендерною ідентичністю, а також їхніх союзників, друзів і сім'ї займатися спортом та фізичними вправами, а також допомогти організаціям і окремим особам краще підтримувати залучення ЛГБТІК+ до спорту.

Іншим відповідним методичним ресурсом, розробленим у партнерстві Proud2Play та Vicsport, щоб допомогти спортивним організаціям досягти статусу готовності до «веселки», є Rainbow Roadmap [56]. Матеріали пропонують п'ятикроковий план для організацій: оцінюйте – навчайте – консультуйтеся –

залучайте – приймайте. В їх основі лежать три ключові цілі: 1) збільшення та залучення ЛГБТК+ до спорту; 2) отримання безпечних і позитивних вражень від спорту; 3) боротьба з дискримінацією. Дорожню карту наразі підписали понад 60 спортивних організацій, розпочавши свій шлях до інклюзивного спорту.

Розглядаючи методичне забезпечення в структурному аспекті як взаємодію стейкхолдерів інклюзивного навчально-тренувального процесу, варто згадати про Rainbow Sports Alliance [57]. Це робоча група, створена за сприяння Proud2Play, що складається з ряду державних спортивних асоціацій та організацій, які спільно працюють над посиленням інтеграції ЛГБТК+ у спортивне середовище. Спортивний альянс регулярно збирається, щоб обговорити індивідуальні успіхи й виклики у сфері інклюзії ЛГБТК+, створюючи форум, де можна обмінюватися ідеями та передавати їх за сприяння стейкхолдерів, допомагаючи просувати інклюзивну спортивну культуру.

Відповідним прикладом апробації та впровадження у практику інклюзивних стратегій є організація «Кубок гордості» («Pride Cup») [53]. Перетворившись із разового заходу підтримки на національну організацію, її члени працюють над тим, щоб подолати перешкоди для участі, з якими стикається ЛГБТК+ спільнота, шляхом навчання стейкхолдерів та проведення змагань у громадських спортивних клубах у столичних, регіональних і сільських районах. Метою навчальних програм Pride Cup є вивчення та вирішення поточного клімату й ставлення до залучення ЛГБТК+ австралійської спільноти, боротьба з дискримінацією та просування інклюзії в спорті.

Взірцевою практикою підтримки інклюзивних спортивних ініціатив є національна некомерційна програма залучення до спорту «Гордість у спорті» («Pride in Sport») [54]. Вона спеціально розроблена для надання допомоги спортивним організаціям на всіх рівнях у залученні працівників, спортсменів, волонтерів і глядачів різної статі й сексуальності та базується на трьох основних стовпах: 1) відданість (через програму членства Pride in Sport); 2) вимірювання (через індекс Pride in Sport); 3) визнання (відзначається на австралійській премії Pride in Sport).

Примітно, що індекс Pride in Sport (Index) є першим у світі та єдиним інструментом порівняльного аналізу, спеціально розробленим для оцінювання залученості людей різної сексуальності й статі до спорту та спортивних організацій. Застосування індексу дозволяє австралійським спортивним організаціям не лише оцінювати свою власну практику, а й визначати, що є належною практикою; мати можливість порівнювати власні ініціативи із зовнішніми заходами та іншими спортивними організаціями. Доступні методичні матеріали Pride in Sport також включають інфографіку щодо залучення до спортивного сектору, містять перелік ключових термінів та надають доступ до документів, відео й відповідних ресурсів і посилань. Премія Pride in Sport відзначає інклюзивні досягнення та результати спортивних організацій, груп, ініціатив і окремих осіб у цьому напрямі.

З метою створення загальнодержавної основи для покращення доступу та використання громадської спортивної інфраструктури для жінок і дівчат започаткована Дорожня карта політики справедливого доступу [25]. Ця політика повинна забезпечити жінкам і дівчатам повне право брати участь у громадському спорті та користуватися його перевагами, маючи справедливі можливості й доступ до своїх місцевих закладів. Дорожня карта включає три основних етапи: освіта, готовність і прогрес, які дадуть керівництво радам штату та спортивним і рекреаційним організаціям щодо того, як колективно працювати над створенням основи гендерної рівності в громадському спорті та активному відпочинку. Наразі триває освітня фаза, коли Управління у справах жінок у спорті та відпочинку проводить навчання і підтримку, щоб допомогти сектору спорту та відпочинку реалізувати Дорожню карту й орієнтуватися в ній, створити рівні умови для жінок і дівчат у громадському спорті, гарантуючи, що ніхто не залишиться осторонь на шляху справедливого доступу.

Наступний інструктивно-методичний приклад підтверджує зобов'язання уряду Нового Південного Уельсу надати жінкам і дівчатам повний доступ до можливостей вільно та безпечно брати участь у всіх аспектах життя, цінувати їхню різноманітність. Стратегія «Її спорт – її шлях» [31] складається з ряду

ініціатив за такими стратегічними напрямками: участь, місце та простір, залучення інвестицій і лідерство. Вона має на меті усунути бар'єри та покращити участь жінок і дівчат у спорті на всіх рівнях та в усіх видах спортивних занять. На необхідність звернення наукової уваги до цього методичного ресурсу вказує і той факт, що він був розроблений через консультації з різноманітною групою з майже 800 зацікавлених сторін, глобальний огляд фактичних даних, проведений Сіднейським університетом, а також аналіз ЗМІ та думок споживачів. Усе це привело до одного важливого висновку: «щоб жіночий спорт був успішним і стійким, потрібно фундаментально переглянути, через жіночу призму, те, як спорт подається, тренується, продається, ведеться, спонсорується та споживається».

За допомогою онлайн-інструменту планування участі [50] та аналітичних центрів [32] стратегія «Її спорт – її шлях» прагне надати спортивним організаціям належне поєднання інформації та практичних рішень для інклюзивного розвитку їхньої гри для жінок і дівчат. Аналітичні центри зосереджуються на обміні останніми доказами, спортивними дослідженнями та знаннями в галузі, інноваціями в універсальному дизайні й багатообіцяючими програмами, в той час як онлайн-інструмент планування участі спрямований на практичну допомогу організаціям створити стратегію чи програму для збільшення участі жінок і дівчат у спорті. Використовуючи структуру Sport Australia Drivers of Participation як керівництво, було розроблено інтерактивну анкету, щоб допомогти визначити позитивні сторони та потенційні сфери фокусування. Пропонуються також інші методичні ресурси та рекомендації, що спонукають до дій та досягнення інклюзивних цілей участі жінок у спорті.

Ефективна комунікація може відігравати ключову роль, допомагаючи організаціям збільшити кількість членів, покращити культуру, залучити комерційну підтримку та сприяти розбудові сильніших і здоровіших місцевих громад. Методичний матеріал «Жінки у спорті: комунікаційні та маркетингові стратегії» [68] розкриває такі ключові сфери: розумні стратегії маркетингу для жінок, вибору зображень, використання соціальних мереж, інклюзивної мови та

термінології. Ці вказівки покликані допомогти працівникам громадських спортивних та рекреаційних організацій, які прагнуть розвивати інклюзивну практику.

Визнання культурної, релігійної та мовної різноманітності й обумовлених цим можливих особливостей одягу жінок, а відтак і необхідності реагування на відповідні виклики сприяло розробленню Рекомендацій щодо мультикультурної жіночої уніформи [47]. Уніфіковані інструкції надають інклюзивні варіанти спортивної форми для дівчат і жінок у футболі, баскетболі, крикеті, гімнастиці, нетболі, плаванні й волейболі в Західній Австралії, щоб зробити спорт доступним для людей різного походження та культурної ідентичності.

Оскільки навчання визнається першим кроком до успішної інклюзії, навчальний центр Disability Sports Australia [45] пропонує актуальні методичні ресурси, спрямовані на навчання та професійний розвиток стейкхолдерів у цьому напрямі. Один із них, а саме «Спорт для людей з обмеженими можливостями в Австралії: курс чемпіона з доступності» [64], покликаний допомогти членам спортивного клубу зрозуміти цінність створення сприятливого середовища для людей з обмеженими можливостями.

Програма «Створення інклюзивних спортивних клубів» [17] спрямована на підтримку громадських спортивних організацій у впровадженні стійких інклюзивних практик і програм для людей з обмеженими можливостями в доступі до спорту. Її проводять жінки-лідери, які мають життєвий досвід роботи з інвалідністю та спортом. Програма дає можливість клубам обговорювати найкращі практики та підтримувати один одного в пошуку більш інклюзивних і доступних практик. Вона здійснюється Університетом Вікторії в партнерстві з організацією Disability Sports Australia за фінансової підтримки уряду Австралії. Протягом восьми місяців основна увага приділяється клубам, які впроваджують нову практику/програму, орієнтовану на людей з інвалідністю.

Унікальним прикладом співпраці між Sport Integrity Australia, Sport Australia, Австралійською комісією з прав людини, усіма державними та територіальними департаментами спорту й відпочинку, антидискримінаційними

та правозахисними агентствами, Офісом опікуна дітей і Антидискримінаційною Радою Нового Уельсу є інформаційно-методичний ресурс «Граї за правилами» [52]. Він надає інформацію, ресурси, інструменти та безкоштовні онлайн-тренінги для підвищення потенціалу й можливостей тренерів, адміністраторів, офіційних осіб, гравців, батьків і глядачів, щоб допомогти їм у запобіганні та боротьбі з дискримінацією, переслідуваннями, проблемами безпеки дітей, інклюзивності й чесності в спорті.

Серед пропонованого методичного оснащення ресурсу «Граї за правилами» інтерактивний навчальний онлайн-курс для тренерів, адміністраторів, офіційних осіб, гравців і волонтерів «Створення ЛГБТІ+ інклюзивного клубу» [21]. Курс розроблений у партнерстві із South West Sport та VicHealth, містить тематичні дослідження, практичні сценарії, приклади, а також тестування для сертифікації.

Належним методичним оснащенням є короткі інтерактивні сценарії [44], що можуть допомогти у вирішенні проблем, які виникають у спортивному клубі. Ці сценарії дозволяють дослідити розуміння та переконання стосовно питань інклюзії, а також надають практичні поради щодо інклюзивних практик у спорті. Особливостями інтерактивних сценаріїв є те, що читаючи матеріал, ви моделюєте ваші дії в окресленій ситуації. При цьому наступний крок іноді залежить від попередньої відповіді, а сама відповідь підкріплюється поясненнями, прикладами або можливими наслідками, що змушують замислитися над поточною практикою.

Для дослідження деяких проблем, пов'язаних зі змішаними командами, пропонується сценарій «Дівчата грають у командах хлопців» [28]. Він також містить посилання на інтерв'ю з юристом Асоціації спортивного права Австралії та Нової Зеландії, в якому обговорюється обов'язок клубів бути інклюзивними, але безпечними; у разі вирішення питання, чи дозволити дівчині грати в команді хлопців, повинні враховуватися можливі наслідки.

У наступному сценарії «Інклюзія людей з інвалідністю» [36] розглядаються проблеми, що можуть виникнути під час залучення дитини з

інвалідністю до спорту. Серед ідентифікованих у сценарії – нерозуміння, що робити, коли дитина з інвалідністю хоче приєднатися до занять у спортивному клубі. Батьки, зі свого боку, часто відчувають занепокоєння, боячись, що їхню дитину не приймуть або не буде належного ставлення до неї. Інтерактивний сценарій дозволяє проаналізувати власні можливі дії в різних ситуаціях.

У сценарії «Релігійна інклюзія» [58] розглядаються деякі проблеми, що можуть виникнути в мусульман, які займаються спортом. Звертається увага на те, що хоча ці проблеми не будуть однаковими для кожної релігійної групи, принципи їх вирішення схожі. Протягом проходження інтерактивного сценарію надається інформація про ісламські практики та їхній можливий вплив на залучення людей до спорту; модифікації, які можуть зробити спортивні клуби, щоб пристосуватися до релігійних практик; антидискримінаційні принципи.

На інформаційно-методичній платформі «Граї за правилами» пропонуються також вебінари та відео [67] про успішне залучення у спорт, а також статті й тематичні дослідження [61], що містять приклади клубів і асоціацій, які проводять велику роботу для сприяння інклюзії та різноманітності. Для популяризації безпечного, чесного й інклюзивного спорту в спортивному клубі та на ігровому полі представлено ряд плакатів, флаєрів, листівок [26], а також інших інформаційно-методичних засобів поширення інформації щодо інклюзивності в спорті.

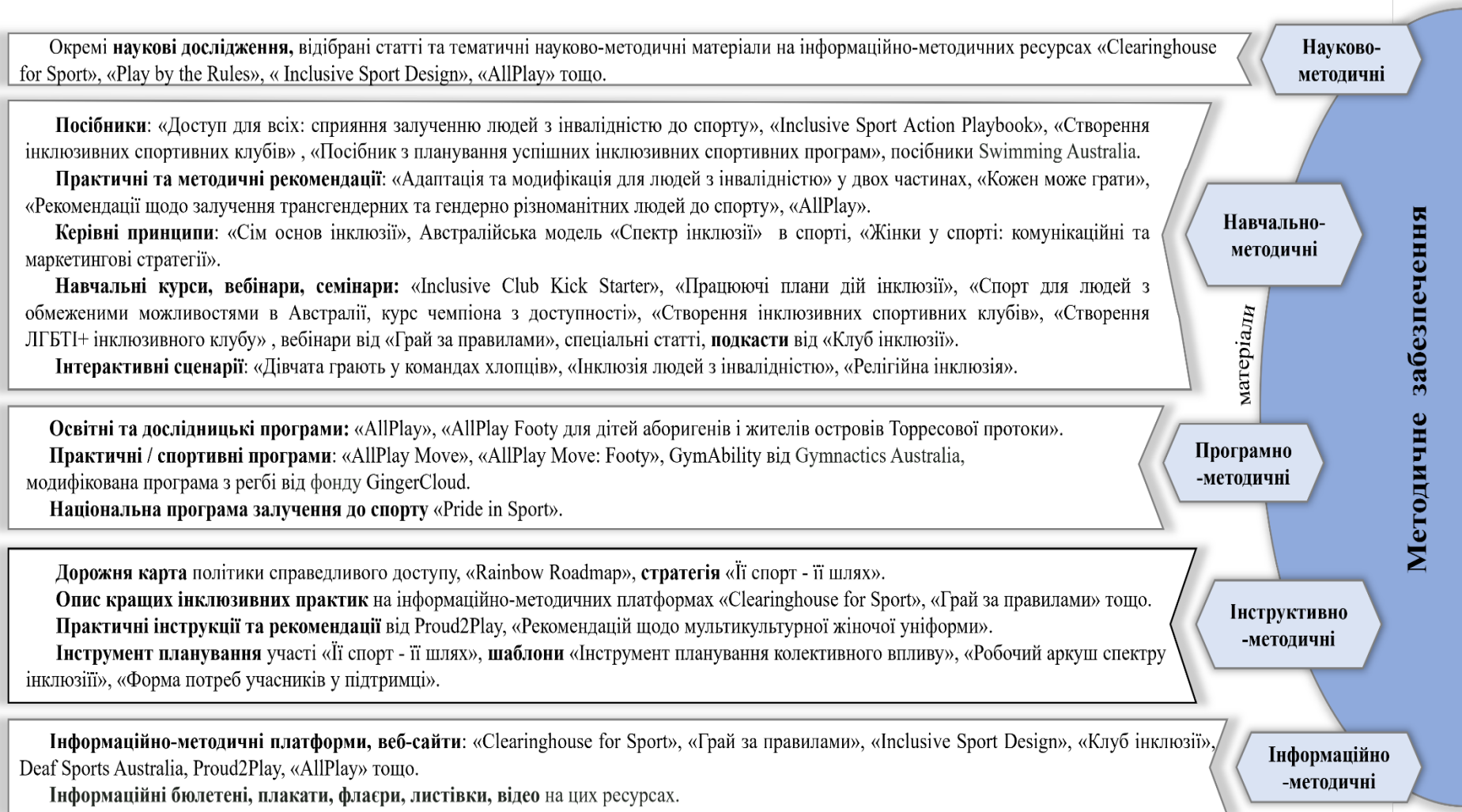
На підставі проведеного попереднього дослідження авторів [2], у результаті якого охарактеризовано методичне забезпечення інклюзивності в спорті як системно-структурне утворення з урахуванням рівнів і підходів до його формування й удосконалення, здійснено його зіставлення з досвідом Австралії з досліджуваного питання. Методичне забезпечення інклюзивності в спорті для тренерів Австралії представлене широким переліком методичних ресурсів: наукові дослідження; посібники, практичні та методичні рекомендації, навчальні курси, вебінари, семінари, подкасти й інтерактивні сценарії; освітні та дослідницькі, практичні й спортивні програми; стратегії та дорожні карти, описи кращих інклюзивних практик, практичні інструкції, інструменти планування і

шаблони; інформаційно-методичні платформи, вебсайти, інформаційні бюлетені, плакати, флаєри, листівки та відео на цих ресурсах, що загалом формують комплекси науково-, навчально-, програмно-, інструктивно-, інформаційно-методичних матеріалів (рис. 2.7).

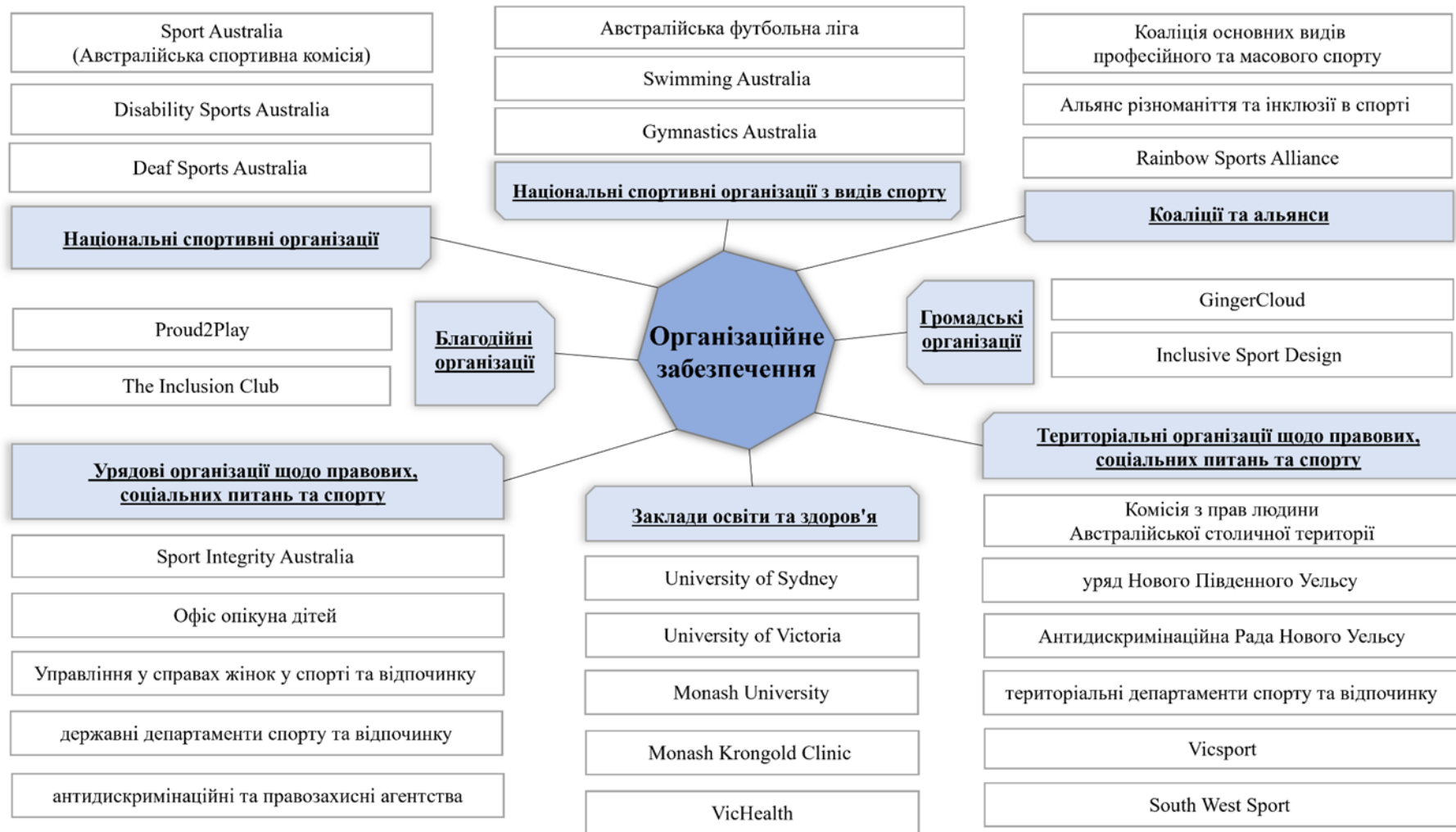
Необхідною умовою підтримки інклюзивності в спорті, розроблення і вдосконалення методичного забезпечення та впровадження відповідних ініціатив є організаційне забезпечення. У спорті Австралії воно представлене сукупністю відносин стейкхолдерів, організацій різного підпорядкування та спрямованості, які працюють і співпрацюють для досягнення інклюзивних цілей. Це включає національні спортивні організації та федерації з видів спорту, урядові й територіальні об'єднання щодо правових, соціальних питань і спорту, благодійні та громадські агенції, а також коаліції, альянси тощо (рис. 2.8).

Представлений компендіум передбачав синтез уже наявної сукупності організаційно-методичного забезпечення інклюзивності в спорті Австралії, тож одержані результати не суперечать, а доповнюють доступну науково-методичну літературу, критично узагальнюючи та систематизуючи наявні в ній дані.

Разом із тим, використане в цьому дослідженні поняття «організаційно-методичне забезпечення» збігається з визначенням «методичне забезпечення» у дослідженні О. Шевчук, І. Когут, В. Маринич [2], що потребує додаткового обґрунтування. Автори пропонували розглянути методичне забезпечення інклюзивності в спорті в кількох аспектах: «по-перше, як сукупність методичних ресурсів / методичного оснащення (елементний аспект); по-друге, як сукупність відносин, взаємодії стейкхолдерів інклюзивного навчально-тренувального процесу (структурний аспект); по-третє, як узгоджену сукупність елементів і відносин, що виражається в апробації та впровадженні в практику ефективних інклюзивних моделей, методик, технологій (системний аспект)».

Рисунок 2.7 – Методичне забезпечення інклюзивності в спорті для тренерів Австралії

Рисунок 2.8 – Досвід Австралії в організаційному забезпеченні інклюзивності в спорті

Опис кожного з аспектів та наукові розвідки дають змогу співвіднести елементний аспект даної дефініції з методичною складовою, а структурний аспект – з організаційною. Оскільки системний аспект поєднує в собі взаємозв'язок двох вищезгаданих, розглядаємо його як можливе визначення «організаційно-методичного забезпечення». Його характеристика як узгодженої сукупності елементів (методичного забезпечення) і відносин (організаційного забезпечення), що розкривається в апробації та впровадженні в практику ефективних інклюзивних моделей, методик, технологій, не суперечить розумінню організаційно-методичного забезпечення, натомість влучно описує його. Тож уточнення поняття «методичне забезпечення» та його певне співвіднесення з «організаційно-методичним» вважаємо доцільним.

2.4. Міжнародний досвід реалізації волонтерської програми Спеціальних Олімпіад «Об'єднаний спорт»

Спеціальна Олімпіада – це всесвітній інклюзивний рух, що використовує спорт, здоров'я, освіту та інші соціальні аспекти щодня по всьому світу, щоб зменшити рівень дискримінації та розширити можливості осіб з відхиленнями розумового розвитку. Основна її мета полягає в проведенні цілорічних тренувальних та змагальних занять з ряду спортивних дисциплін для дітей і дорослих з відхиленнями розумового розвитку, надаючи їм можливість краще розвиватися, проявляти сміливість, відчувати радість від обміну досягненнями з друзями, родиною тощо.

Міжнародні й вітчизняні науковці [2, 6, 7, 9, 10, 20] досліджували окремі питання організації та проведення волонтерських програм Спеціальних Олімпіад і ефект від їх реалізації. Однак на сьогоднішній день залишаються недостатньо вивченими питання пошуку нових методів і засобів популяризації та розвитку волонтерських програм Спеціальних Олімпіад в Україні, що обумовлює актуальність дослідження.

З моменту створення (1962 р.) Спеціальна Олімпіада постійно реагує на зміни в суспільстві щодо політики та ставлення громади до осіб з відхиленнями

розумового розвитку. Однією з таких змін став «рух інклюзії», що полягає у включенні людей з відхиленнями розумового розвитку в суспільство, інтегрування їх в освітні заклади, підприємства та місцеві громади.

Для підвищення ефективності реалізації цієї ідеї Спеціальна Олімпіада розробила інтегровану спортивну волонтерську програму «Об'єднаний спорт». Найважливішою її концепцією є об'єднання людей з відхиленнями розумового розвитку та без них на спортивному майданчику задля забезпечення високоякісного інклюзивного спортивного досвіду й перенесення його в суспільне життя. Успішність організації та проведення цієї програми залежить від дотримання основних принципів (рис. 2.9).

Рисунок 2.9 – Основні принципи успішної організації волонтерської програми «Об'єднаний спорт»

Аналіз наукової літератури свідчить, що ініціатором заснування волонтерської програми «Об'єднаний спорт» був Бо Доєрті за підтримки Юніс Кеннеді Шрайвер. Вперше змагання з «Об'єднаного спорту» відбулися в школі

штату Массачусетс із софтболю [17]. Завдяки підтримці Юніс Кеннеді Шрайвер ця програма стала офіційною частиною Спеціальної Олімпіади з 1989 р. і на сьогодні об'єднує 535 223 спортсмени з порушеннями розумового розвитку та 593 149 партнерів (дані за 2021 р.). У рамках програми волонтери можуть брати участь у тренувальному та змагальному процесі в ролі партнерів або тренерів, також є можливість реалізувати себе в організаційній діяльності [12].

Завдання волонтерської програми «Об'єднаний спорт»:

1. Об'єднати спортсменів з порушеннями розумового розвитку та без них у середовищі, де кожен може проявити себе й продемонструвати свої вміння та навички.

2. Надати можливість займатися спортом людям з порушеннями розумового розвитку, які не залучені до заходів Спеціальної Олімпіади.

3. Розвинути спортивні уміння й навички та підготуватися до участі в змаганнях.

4. Підвищити обізнаність суспільства про людей з порушеннями розумового розвитку.

5. Надати можливість близьким та родичам людей з порушеннями розумового розвитку спільно й активно проводити час як члени команди або тренери.

6. Створити умови для спортсменів, щоб розвивати дружні стосунки з однолітками через дух рівності та єдності команди.

7. Підвищити самооцінку кожного спортсмена та впевненість у своїх можливостях.

Програма «Об'єднаний спорт» на сьогодні реалізується в багатьох країнах світу, а її ефективність підтверджується численними дослідженнями [3, 8, 15, 21]. Вона є унікальною і слугує покращенню фізичного, емоційного, психологічного здоров'я як людей з порушеннями розумового розвитку, так і партнерів, тренерів та інших учасників, пов'язаних з цією діяльністю.

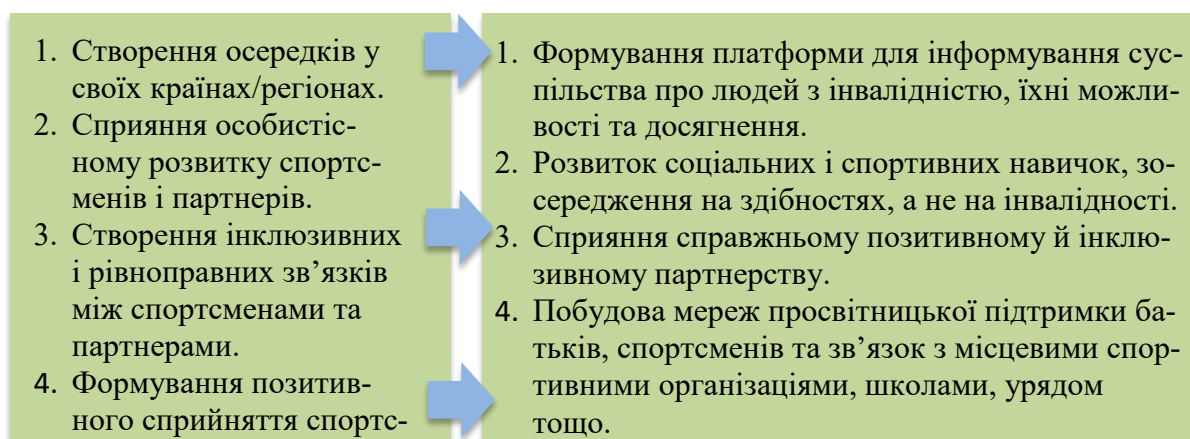
Під час тренувань і підготовки до змагань спортсмени та партнери відзначають покращення рівня фізичної підготовки, а також технічних

здібностей. Було виявлено, що для спортсменів найбільшим досягненням у розвитку стало підвищення самооцінки, а для партнерів – зміна ставлення до людей з порушеннями інтелекту. Також згідно з дослідженнями, в яких вивчалися психосоціальні аспекти [10, 17], люди з порушеннями розумового розвитку, які брали участь у програмі, демонстрували підвищену здатність адаптуватися до стресових факторів порівняно з людьми, які не займалися спортом. Завдяки програмі спортсмени та партнери отримують можливість проводити час разом, часто вперше, і мають спільні інтереси та цілі. Це сприяє розвитку дружби між ними, а також соціальній включеності в команду. Оскільки партнери проводять більше часу зі спортсменами, їхні ставлення та переконання щодо спортсменів починають змінюватися, відкриваючи шлях до кращого сприйняття осіб з порушеннями розумового розвитку.

Важливу роль у цьому процесі відіграють тренери, будучи взірцем для наслідування, ставлення до спортсменів, заохочуючи до рівноправної та значущої участі всіх гравців і соціальної взаємодії між спортсменами й партнерами за межами програми.

Отже, з'ясовано, що волонтерська програма Спеціальних Олімпіад «Об'єднаний спорт» є так званим «ліфтом» до соціальної інтеграції людей з порушеннями розумового розвитку, а також сприяє толерантному ставленню до них і гуманізації суспільства (рис. 2.10). Вона створює унікальні зв'язки між партнерами по команді через спортивний досвід, розвиває культуру інклюзії та сприяє порозумінню в школах і громадах.

На сьогодні волонтерська програма «Об'єднаний спорт» розвивається в трьох моделях, а саме: змагальна, модель розвитку спортивних гравців та рекреаційна (табл. 2.1). Кожна з цих моделей відрізняється стилем змагань і різним складом учасників команди, але спільним для всіх трьох є те, що вони інклюзивні.

Рисунок 2.10 – Основні досягнення та бар'єри, які долають люди з порушеннями розумового розвитку за допомогою програми «Об'єднаний спорт»

Таблиця 2.1 – Порівняльна характеристика основних моделей розвитку волонтерської програми Спеціальних Олімпіад «Об'єднаний спорт»

Показник	Змагальна модель	Модель розвитку спортивних гравців	Рекреаційна модель
Спрямованість програми	Інклюзивна спортивна програма	Інклюзивна спортивна програма	Інклюзивна оздоровчо-спортивна програма

Співвідношення учасників	Приблизно рівна кількість спортсменів і партнерів	Приблизно рівна кількість спортсменів і партнерів	Гнучкий склад команди, в якій має бути не менше 25 % спортсменів або партнерів
Характеристика учасників	Схожі спортивні здібності та вік спортсменів і партнерів	Подібний вік спортсменів і партнерів, а аналогічні здібності не вимагаються	Не вимагає наявності спортсменів і партнерів зі схожим віком та здібностями
Склад учасників	Ніколи не складається виключно з осіб з інвалідністю	Ніколи не складається виключно з осіб з інвалідністю	Ніколи не складається виключно з осіб з інвалідністю
Регулярність занять	Чіткий запланований тренувальний та змагальний календар на сезон	Чіткий запланований тренувальний та змагальний календар на сезон	Бажано, щоб участь була регулярною
Нагородження	Розподілення нагород залежно від зайнятого місця в дивізіонах	Програма має вибір між нагородженням залежно від зайнятого місця або участі (одна нагорода для всіх)	Нагороди не передбачені; однак визнання може здійснюватися на основі окремої програми
Рівень учасників	Усім необхідно мати спортивні навички високого рівня та чітке розуміння правил	Учасники команди з вищими здібностями служать наставниками, щоб допомогти гравцям з нижчими здібностями. Учасники команди з нижчими здібностями можуть не мати необхідних спортивних навичок і розуміння правил	Команди з рекреаційної моделі не мають права виступати на державних змаганнях
Правила участі	Жодних змін до спортивних правил не вноситься	Можуть бути внесені зміни в правила, щоб визначити ролі гравців та запобігти домінуванню в грі гравців з більш високими здібностями	Можливість видозмінювати існуючі види спорту або відкривати нові
Сертифікація тренера	Сертифікований тренер для всіх команд	Сертифікований тренер для всіх команд	Не обов'язкова наявність сертифікованого тренера

Отже, волонтерська програма Спеціальних Олімпіад «Об'єднаний спорт» сприяє формуванню важливих соціальних навичок спортсменів та толерантної молоді через партнерство. Завдяки спорту особи з порушеннями розумового розвитку відкривають для себе нові можливості, навички та здобутки, отримують радість, впевненість і задоволення.

Аналіз літературних джерел [1, 4, 8, 13] свідчить, що на сьогоднішній день основним завданням руху Спеціальних Олімпіад є професійна підготовка тренерів і спортивних інструкторів, спрямована на забезпечення найкращих умов тренувальної та змагальної діяльності осіб з порушеннями розумового розвитку, тоді як у 2000 і 2010 рр. основною метою було збільшення кількості спортсменів Спеціальної Олімпіади в усьому світі. Таким чином, визначено актуальність та важливість підготовки кадрового забезпечення адаптивного спорту й охарактеризовано основні якості, що необхідні тренеру Спеціальних Олімпіад (табл. 2.2).

Таблиця 2.2 – Основні якості, необхідні тренеру Спеціальних Олімпіад

Напрямок	Характеристика
Спеціалізація	Досконале знання конкретної спортивної дисципліни та її правил
Комунікація	Професійні комунікативні навички, засновані на знаннях з педагогіки, психології та суміжних наук, які є незамінними під час роботи з людьми з інвалідністю
Медицина	Знання медичних проблем, що часто супроводжують людей з порушеннями розумового розвитку, таких як ожиріння, кардіологічні розлади, епілепсія, аутизм, ортопедичні проблеми, порушення зору тощо
Фахові знання	Здатність визначати оптимальні індивідуальні цілі для кожного, спрямованість на фактичні короткотривалі дії, а не на довгострокове планування
Особистісні якості	Фізична підготовленість для демонстрації вправ і частого надання фізичної допомоги найменш здатним учасникам. Організаторські здібності, що виявляються в підготовці й проведенні спортивних змагань та участі в спортивних таборах і спортивних змаганнях

Численними дослідженнями щодо розвитку руху Спеціальних Олімпіад, які представлені на офіційному сайті [8], визначено, що найбільша кількість волонтерів є учнями старших класів та студентами. У зв'язку з цим Спеціальна Олімпіада започаткувала підхід розвитку волонтерської програми «Об'єднаний спорт» через освітні заклади.

Також для розвитку волонтерської програми «Об'єднаний спорт» використовується укладання спонсорсько-партнерських договорів. Насамперед це спортивні партнерства з національними федераціями з видів спорту. Вони слугують для розширення кадрового забезпечення в роботі з людьми з відхиленнями розумового розвитку, пропонуючи навчання та проходження сертифікації для тренерів. З іншого боку, це доступ до спортивних споруд для проведення тренувань, змагань та інших спільних заходів, що сприяють розширенню можливостей спортсменів.

Крім вищезазначених договорів, кожна регіональна організація Спеціальних Олімпіад співпрацює з різними національними спортивними й іншими організаціями для реалізації різних проєктів. Наприклад, проєкт «Місія: інклюзія» (партнерство між Lions Club International та Спеціальною Олімпіадою Бразилії) відіграв вирішальну роль у впровадженні й розширенні «Об'єданого спорту» в країні, підтримуючи проведення таких заходів, як: місцеві легкоатлетичні ігри, об'єднаний боче (Unified Bocce), об'єднаний футбол (Unified Futsal), об'єднаний хокей (Indoor Soccer) та багато інших об'єднаних змагань.

Підсумовуючи, варто зазначити, що для ефективної реалізації волонтерської програми Спеціальних Олімпіад «Об'єднаний спорт» в Україні необхідно розробити механізм залучення та підготовки спортсменів, тренерів, волонтерів і небайдужих осіб. Також визначено, що найоптимальнішим середовищем для її розвитку є освітні заклади.

РОЗДІЛ 3

ЗБІР ДАНИХ ЩОДО ІНКЛЮЗИВНОСТІ В СПОРТІ ЯК ПІДГРУНТЯ ДЛЯ ДОСТОВІРНИХ І ПЕРЕКОНЛИВИХ ДІЙ

3.1. Статистична інформація як ключовий чинник упровадження інклюзивності фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти

Інклюзивність є керівним принципом Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 р., що включає зобов'язання нікого не залишити осторонь і створити «справедливий, толерантний, відкритий та соціально інклюзивний світ, у якому задовольняються потреби найбільш уразливих верств населення» [4]. Зобов'язання щодо інклюзії конкретно стосуються людей з інвалідністю та узгоджуються з Конвенцією про права людей з інвалідністю, ратифікованою Україною в 2009 р. [2].

Забезпечення того, щоб ніхто не залишився позаду, вимагає точного та своєчасного моніторингу груп населення, які, швидше за все, будуть виключені з розвитку, зокрема людей з обмеженими можливостями. Це передбачає регулярний збір показників інвалідності, як тих, що стосуються конкретних проблем людей з інвалідністю, так і дезагрегації всіх показників до рівня особи за інвалідністю, щоб можна було порівняти результати для людей з інвалідністю та без неї.

Дані про залученість вразливих груп дітей до фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти в Україні були недостатньо систематизовані та узагальнені до повномасштабної війни з росією, а на сьогодні ще й вкрай суперечливі. Так, існує невеликий масив показників, що моніториться Державною службою статистики України. Частина з цих даних неможливо порівнювати з показниками, які збирають інші країни, частина є неінформативною через різницю між формальними ознаками й реальністю. Ще є деякі дані, які різними шляхами та для різних цілей збирають міністерства (зокрема, Міністерство освіти та науки України, Міністерство соціальної

політики України, Міністерство молоді та спорту України тощо). Проте вони не дають цілісної картини щодо досліджуваного питання.

Вивчення міжнародного досвіду проведення регулярних зборів статистичної інформації щодо людей з інвалідністю дозволить упровадити інклюзивність фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти, чому і буде присвячене наше дослідження.

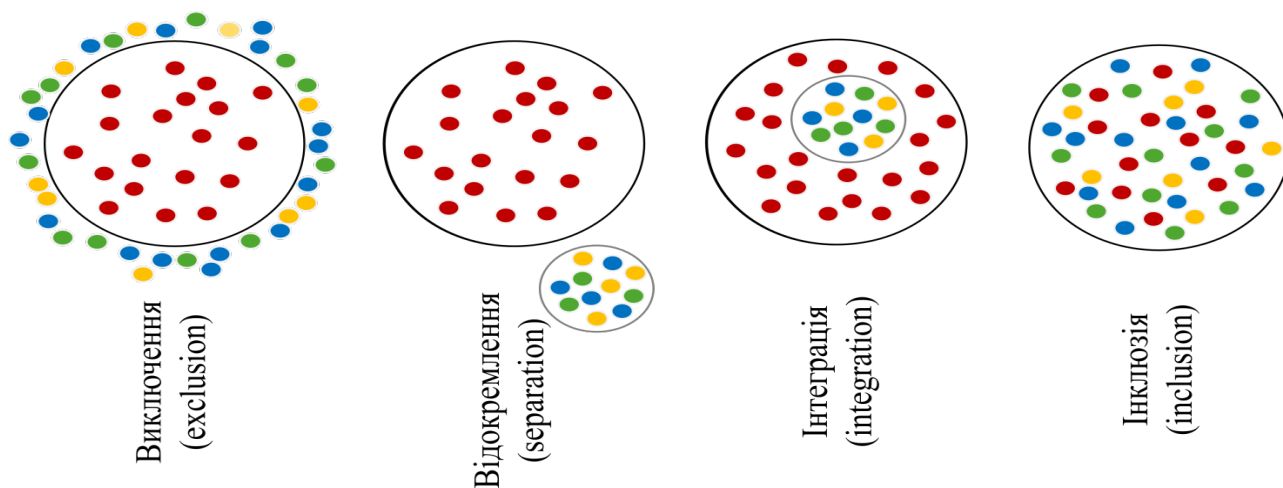
У процесі роботи було проведено аналіз офіційних сайтів міжнародних організацій, що займаються збором зіставних на міжнародному рівні високоякісних даних про інвалідність. Синтез та узагальнення зібраної інформації дозволили структурувати сферу діяльності Вашингтонської групи зі статистики інвалідності у світі. Аналіз документальних джерел – текстів опитувальників – дозволив охарактеризувати міжнародні інструменти збору статистичних даних про осіб з інвалідністю.

Питання впровадження інклюзивності фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти за змістом і формою тісно пов'язане з визначенням кількості об'єктів для включення в суспільні процеси, тобто даними («відомостями, показниками, необхідними для ознайомлення з ким-, чим-небудь, характеристики когось, чогось або для певних висновків, рішень») [3]. Збір даних стосовно людей з інвалідністю, що мають значення в національному контексті, є надзвичайно актуальним завданням для реалізації Порядку денного сталого розвитку на період до 2030 р. Проте ця категорія осіб в контексті інклюзивності не єдина. У Порядку сформовано зобов'язання посилити підтримку розвитку потенціалу країн, що розвиваються, щоб значно збільшити доступність високоякісних, своєчасних і надійних даних, дезагрегованих за доходом, статтю, віком, расою, етнічною приналежністю, міграційним статусом, інвалідністю, географічним положенням та іншими характеристиками.

Збирання даних про осіб з інвалідністю також є прямим зобов'язанням держав, які ратифікували Конвенцію про права осіб з інвалідністю [2]. Україна ратифікувала цей міжнародний документ у 2009 р. Відповідно до статті 31 Конвенції («Статистика та збирання даних») держави-учасниці «зобов'язуються

збирати належну інформацію, зокрема статистичні й дослідні дані», які «повинні бути належним чином дезагреговані для сприяння оцінюванню того, як держави-учасниці виконують свої зобов'язання за цією Конвенцією, а також для виявлення та усунення бар'єрів, з якими особи з інвалідністю стикаються під час здійснення своїх прав».

На думку деяких вчених [3], базовим елементом для якісної дискусії щодо суспільних проблем є дані. Отримання релевантних даних стосовно впровадження інклюзивності дасть можливість ідентифікувати проблему та відповісти на дослідницьке запитання: «Як збільшити видимість визначених груп, які наражаються на бар'єри інклюзії, щоб не зашкодити жодному учневі, включаючи учнів з інвалідністю?». Показовою ілюстрацією спільного та відмінного між виключенням (*exclusion*), відокремленням, відокремленням (*separation*), об'єднанням, інтеграцією (*integration*) та включенням (*inclusion*) є рисунок 3.1, на якому зображено різні форми соціального життя між різними групами / членами групи.

Рисунок 3.1 – Різні форми соціального життя

У процесі інклюзії актуальними стають отримання даних щодо визначених груп і перевірка їх надійності задля усунення бар'єрів. Адже інклюзія означає визнання необхідності трансформації культури, політики та практики в освітніх закладах таким чином, щоб враховувати різноманітні потреби окремих учнів, а

також зобов'язання усувати будь-які перешкоди, що заважають такій можливості [5].

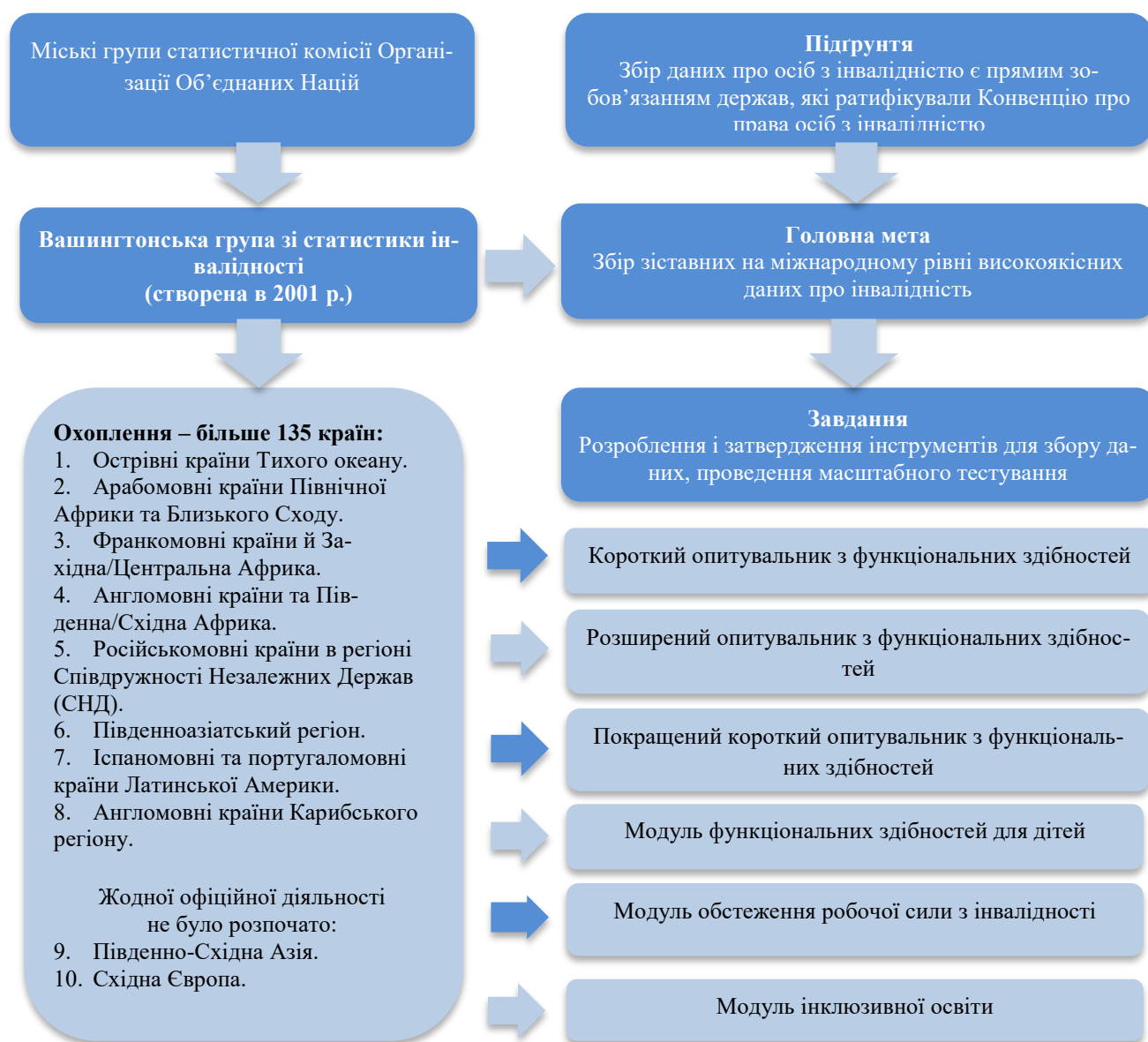
Задля визначення історичних засад формування міжнародної політики збору даних про інвалідність, проаналізуємо офіційний сайт Вашингтонської групи зі статистики інвалідності – організації, що сприяє та координує міжнародне співробітництво в галузі статистики охорони здоров'я, зосереджуючись на розробленні показників інвалідності, придатних для перепису населення та національних досліджень [6].

В історичному контексті ідея створення організації, яка б опікувалася статистикою осіб з інвалідністю, виникла в 2001 р. під час проведення в Нью-Йорку (США) Міжнародного семінару з вимірювання інвалідності. Учасники семінару погодилися, що існуючі дані про інвалідність, особливо в країнах з низьким і середнім рівнями доходу, є рідкісними й часто низької якості. Крім того, учасники визнали, що існує потреба в загальних визначеннях, концепціях, стандартах і методологіях у статистиці осіб з інвалідністю, а також у зборі високоякісних даних про інвалідність, порівнянних на міжнародному рівні. Семінар рекомендував розробити стандартні показники з використанням популяційних показників інвалідності для використання в країні та міжнародних порівнянь. Для виконання завдання в цьому самому році було створено Вашингтонську групу зі статистики інвалідності як міську групу Статистичної комісії ООН (1946 р. заснування) [7].

Протягом багатьох років представники національних статистичних агенцій сформували добровільні групи експертів для обговорення й вирішення конкретних тематичних проблем у розробленні та впровадженні статистичних методологій. На сьогодні активними групами, які провадять роботу, є: Лондонська група, Група Осло, Оттавська група, Група Прайя, Тітчфілдська група, Ворбурзька група, Вашингтонська група, Вісбаденська група.

Вашингтонська група зі статистики інвалідності, як і всі міські групи, запрошує представників усіх національних статистичних агенцій взяти участь у вирішенні статистичних проблем щодо збору дійсних, надійних і

міжнаціональних порівнянних даних про інвалідність, а також у розробленні методів покращення статистики щодо людей з інвалідністю в усьому світі. До цієї роботи долучаються різні міжнародні агенції та експерти, включаючи агентства ООН (наприклад, ЮНІСЕФ, Світовий банк), агенції двосторонньої допомоги (наприклад, USAID (Агентство США з міжнародного розвитку), неурядові організації (наприклад, Humanity & Inclusion, Sightsavers), організації людей з інвалідністю та дослідники. Таким чином, головна мета Вашингтонської групи зі статистики інвалідності – надати базову інформацію про інвалідність, яку можна порівняти в усьому світі (рис. 3.2).

Рисунок 3.2 – Сфера діяльності Вашингтонської групи зі статистики інвалідності у світі

Для того щоб виконати початкове завдання інформування про політику рівних можливостей у світі, Вашингтонська група розробила, випробувала на міжнародному рівні та прийняла Короткий опитувальник з функціональних здібностей, а згодом розширила набір елементів обстеження для вимірювання інвалідності, які можна використовувати як компоненти обстежень населення або як доповнення до спеціальних обстежень. З цією метою робоча група розробила, перевірила та прийняла Розширений опитувальник з функціональних здібностей, Покращений короткий опитувальник з функціональних здібностей, Модуль функціональних здібностей для дітей у співпраці з ЮНІСЕФ, Модуль обстеження робочої сили з інвалідності у співпраці з Міжнародною організацією праці. Крім того, у співпраці з ЮНІСЕФ наразі тестується модуль інклюзивної освіти для виявлення бар'єрів для участі в школі для всіх дітей та версія для вчителів як частина систем управління освітньою інформацією.

Міжнародну класифікацію функціонування, інвалідності та здоров'я Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) було використано як основу для розроблення всіх наборів запитань (табл. 3.1). Важливо підкреслити, що жодна країна Східної Європи, включно з Україною, не розпочала офіційної діяльності зі збору статистичної інформації за допомогою інструментів, розроблених Вашингтонською групою зі статистики інвалідності.

На Глобальному саміті з питань інвалідності (2018 р.) міністри освіти та міжнародні донори, такі як Департамент міжнародного розвитку Великої Британії, ЮНІСЕФ і Світовий банк, взяли на себе зобов'язання збирати дані за допомогою запитань, розроблених Вашингтонською групою зі статистики інвалідності, оскільки їх не брали для опитування та національних переписів населення. Зібрана статистична інформація допоможе відстежувати прогрес у досягненні мети «нікого не залишити позаду», встановленої в Порядку денному сталого розвитку на період до 2030 р., тому дані мають бути дезагреговані за багатьма параметрами, такими як географія, матеріальний стан, стать, вік та інвалідність. На сьогодні запитання, розроблені Вашингтонською групою, є

центральними та використовуються в національних опитуваннях і переписах у всьому світі в більше ніж 50 країнах.

Таблиця 3.1 – Характеристика міжнародних інструментів збору статистичних даних про осіб з інвалідністю

Назва опитувальника	Характеристика	Охоплення
Короткий опитувальник з функціональних здібностей (ВГ-КО) [6]	ВГ-КО складається з шести запитань про основні функціональні здібності (зір, слух, рухливість, пізнання (запам'ятовування), догляд за собою, спілкування). Мета ВГ-КО полягає в розподілі населення за статусом інвалідності для встановлення ступеня участі осіб з інвалідністю в усіх аспектах життя суспільства	На сьогоднішній день понад 80 країн світу та провідні міжнародні організації використовували ВГ-КО в переписах чи обстеженнях
Розширений опитувальник з функціональних здібностей (ВГ-РО) [6]	ВГ-РО використовується для дорослого населення під час обстежень з метою збирання більш повної інформації про функціональний статус та інші аспекти інвалідності. Охоплює функціональні здібності (зір, слух, рухливість, пізнання (запам'ятовування), догляд за собою, спілкування, емоційний стан (тривожність та депресія), верхня частина тіла, біль, втома). ВГ-РО складається з 37 запитань (три з них є необов'язковими) й може виявитися занадто довгим для деяких переписів та обстежень, але досить коротким для регулярного використання в ряді інших заходів щодо збору даних	Недостатньо інформації
Покращений короткий опитувальник з функціональних здібностей (Покращений ВГ-КО) [6]	Покращений ВГ-КО використовує шість коротких та шість додаткових запитань, взятих із розширеного опитувальника (чотири запитання про психосоціальне функціонування та два – про функціонування верхньої частини тіла). Охоплює функціональні здібності (зір, слух, рухливість, пізнання (запам'ятовування), догляд за собою, спілкування, емоційний стан (тривожність та депресія), верхня частина тіла)	Недостатньо інформації

Модуль функціональних здібностей для дітей (МФД) [6]	МФД розроблено у співпраці з ЮНІСЕФ. Існує дві його версії: одна – для дітей віком 2–4 роки і друга – 5–17 років, кожна з яких містить функціональні запитання, спеціально націлені на цю вікову групу	Недостатньо інформації
Модуль обстеження робочої сили з інвалідності (МО-РСІ) [6]	МО-РСІ призначений для включення в опитування робочої сили, а також підходить для використання в опитуваннях населення, що збирають дані про зайнятість. Цей модуль розроблений спеціально для збору інформації про доросле населення працездатного віку, але може використовуватися для працівників молодшого віку. Включає п'ять розділів: 1) визначення інвалідності; 2) бар'єри; 3) проживання; 4) ставлення; 5) соціальний захист	Недостатньо інформації
Модуль інклюзивної освіти (ІЕМ) ЮНІСЕФ/РГ [6]	Включає ряд запитань про участь у школі та фактори навколишнього середовища, що впливають на участь у школі для ВСІХ дітей. Завдання полягає в тому, щоб модуль опитування використовувався разом із модулем функціонування дитини для виявлення факторів, що сприяють, і перешкод для участі в школі, щоб інформувати політику щодо покращення повної інклюзії дітей з обмеженими можливостями в освіту. Містить три основних розділи, кожен з яких стосується потенційних екологічних бар'єрів для освіти: 1) ставлення батьків, у тому числі ставлення до інклюзивної освіти; 2) доступність, включаючи фізичне шкільне середовище, доступ до інформації, зв'язку, допомоги та навчальних засобів, а також доступність програм; 3) доступність, включаючи плату за навчання, витрати, пов'язані з відвідуванням школи, наявність видів допомоги та неосвітніх пільг	На сьогоднішній день когнітивне тестування цих трьох розділів було проведено в п'яти країнах (США, Індія, Ямайка, Камбоджа та Казахстан)

У Програмі Всеукраїнського перепису населення 2023 р., схваленій на засіданні колегії Державної служби статистики України й погодженій на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та колегії Державної служби статистики України від 05.01.2022, передбачено включення запитань щодо визначення статусу інвалідності (відповідно до Рекомендацій Вашингтонської групи зі статистики інвалідності) в перелік запитань, за якими здійснюється збирання основних первинних (персональних) даних про громадян

України: наявність проблем із ходінням, зором, слухом, когнітивними здібностями, доглядом за собою, спілкуванням. Вони розподілені за категорією відповіді: «Ні» – не відчуваю труднощів; «Так» – відчуваю деякі або значні труднощі; «Взагалі не можу цього зробити» (за самооцінкою). Це може стати першим кроком приєднання до збору правоможних, перевірених і порівнянних даних про інвалідність на міжнародному рівні.

Таким чином, збір статистичної інформації є ключовим чинником упровадження політики держав щодо різних напрямів суспільного життя. Питання впровадження інклюзивності фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти за змістом і формою тісно пов'язане з визначенням кількості дітей – об'єктів для включення в освітній процес, тобто зі збором даних.

3.2. Моніторингова діяльність щодо інклюзивності в спорті Європейського Союзу та України

«Будьте у формі, будьте активними та здоровими», – такий слоган розташований на сайті Європейської комісії (розділ «Спорт») [8]. Спорт є важливою частиною європейської ідентичності та ключовим аспектом економіки держав-членів Європи. Політика Європейського Союзу сприяє підвищенню ролі спорту для людей, суспільства та економіки, адже в цьому секторі працюють мільйони європейських громадян і отримується мільярдний дохід. Політики, фахівці у сфері освіти, регіональні й національні експерти беруть безпосередню та регулярну участь у забезпеченні того, щоб спорт продовжував вирішувати сучасні виклики. Реалізація політики ЄС у сфері спорту, як і багатьох інших, ґрунтується на моніторинговій діяльності (зборі статистичних даних). Питанням, яким чином відбуваються такі процеси в ЄС та Україні, буде присвячене наше дослідження.

У процесі роботи було проведено аналіз офіційних сайтів міжнародних організацій, які займаються моніторинговою діяльністю щодо інклюзивності в спорті. Синтез та узагальнення зібраної інформації дозволили охарактеризувати

досвід ЄС та України стосовно збору даних про спорт і окремі групи людей, які наражаються на бар'єри інклюзії. Аналіз документальних джерел – результатів досліджень – дозволив порівняти процеси збору статистичних даних у країнах Європи та Україні.

На підставі аналізу офіційного сайту Європейської комісії здійснено оцінювання політики спорту в ЄС, а також моніторингової діяльності щодо інклюзивності в спорті [8]. З'ясовано, що Генеральний директорат з питань освіти, молоді, спорту та культури Європейської комісії спонсорує багато ініціатив на рівні ЄС і держав-членів ЄС, метою яких є сприяння взаємодії між регіональними та місцевими організаціями, і таким чином допомагає європейським громадянам стати більш залученими до спорту [1].

Реалізація політики спорту в ЄС відбувається через Європейський тиждень спорту (відзначення спорту у своїх громадах), Спортивний форум ЄС (діалог на високому рівні між спортивними лідерами, підприємцями та іншими спортивними професіоналами), #BeInclusive EU Sport Awards (відзначення організацій, що використовують силу спорту для підвищення соціальної інтеграції незахищених груп, які мають справу із соціальними проблемами, наприклад етнічні меншини, біженці, мігранти, люди з інвалідністю, вразлива молодь та ін.), ініціативу HealthyLifestyle4All (популяризація здорового способу життя серед усіх поколінь і соціальних груп, поєднуючи спорт та активний спосіб життя з політикою в галузі охорони здоров'я, харчування тощо).

Підтримка спорту на регіональному та місцевому рівнях у ЄС відбувається через програму Erasmus+. Це програма ЄС у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту [15]. Вона розвиває європейський вимір у сфері спорту, наприклад посилюючи співпрацю між спортивними організаціями, органами державної влади та іншими сторонами. ЄС поважає автономію спортивних організацій, сприяє дотриманню принципів демократії, прозорості, звітності, інклюзивності. Дії Erasmus+ у сфері спорту сприяють участі в спорті, фізичній активності та волонтерській діяльності. Вони призначені для вирішення суспільних і спортивних проблем. Однією з ключових цілей програми є сприяння

інтеграції людей, які стикаються з перешкодами в доступі або мають менше можливостей. Так, зі спортивних проєктів, підтриманих Erasmus+ у період 2014–2017 рр., кожен третій стосувався питань, пов'язаних із соціальною інтеграцією. Програма Erasmus+ на 2021–2027 рр. містить окремий пріоритет щодо інклюзії та різноманіття (обмежений доступ чи менші можливості; проблеми зі здоров'ям; бар'єри, пов'язані із системами освіти, навчання, дискримінацією; культурні відмінності; соціальні, економічні та географічні бар'єри).

Роль спорту й фізичної активності як джерела та рушія соціальної інтеграції висвітлюється в кількох політичних документах, зокрема в Робочому плані ЄС для спорту (2021–2024) [5], Висновках Ради Європи щодо доступу до спорту людей з інвалідністю [6]. У березні 2021 р. Комісія прийняла Стратегію прав людей з інвалідністю на 2021–2030 рр. [4], що спрямована на подальше розширення можливостей людей з інвалідністю та забезпечення їх повної участі в житті суспільства. У 2021 р. з'явилася нова стратегія інклюзії та різноманітності Erasmus+ і Європейського корпусу солідарності, яка сприятиме подальшій інклюзії та різноманітності [13].

Заходи солідарності представляють потенційну європейську додаткову цінність і повинні приносити користь громадам та сприяти особистому, освітньому, соціальному, громадянському й професійному розвитку учасників. Діяльність солідарності має розвиватися в різних сферах, серед яких соціальна інтеграція, інклюзія людей з інвалідністю та іншими обмеженнями, здоров'я і благополуччя, фізкультура та спорт [14].

Беручи до уваги схожість програм Erasmus+ і Європейського корпусу солідарності щодо деяких цільових груп (люди з меншими можливостями в програмі Erasmus+ та молоді люди з меншими можливостями в програмі Європейського корпусу солідарності), спільний характер структур упровадження двох програм, а також схожість у структурі фінансування, планується створити спільну структуру заходів із залучення. Організаціям пропонується займатися питаннями інклюзії та різноманітності відповідно до своїх потреб і потреб своєї громади, в національному контексті. Також інклюзія

та різноманітність є частиною критеріїв відбору заявок на фінансування й виділення фінансової підтримки, а також вони можуть мати переваги в процесі надання гранту.

Структура заходів з інклюзії має чотири конкретні цілі:

1) інтеграція інклюзії та різноманітності як наскрізного пріоритету й керівного принципу;

2) забезпечення пропозиції інклюзивних функцій і механізмів у рамках розроблення програм та бюджету, виділеного на її дії, а також того, що акцент на інклюзивності та різноманітності враховується на всіх етапах управління програмами;

3) вироблення спільного розуміння тих, кого можна вважати людьми з меншими можливостями, та сприяння позитивному підходу до різноманітності;

4) підтримка організацій-бенефіціарів у створенні більш високоякісних проєктів, спрямованих на інклюзивність та різноманітність, а також у розробленні та реалізації проєктів більш інклюзивним і різноманітним способом.

Для підтримки виконання цих завдань у національних агентствах мають бути призначені відповідальні особи з питань інклюзії та різноманітності.

Важливим аспектом реалізації стратегії інклюзії та різноманітності є моніторингова діяльність цих питань у країнах ЄС. Слід зазначити, що спортивні статистичні дані для ЄС не збираються за допомогою одного окремого дослідження, а надходять з різних колекцій даних Євростату. Спортивна статистика стосується як соціальних, так і економічних аспектів спорту. Одне з таких останніх порівняльних досліджень у 2018 р. було присвячене доступу до спорту для людей з інвалідністю та іншими обмеженнями, щоб краще зрозуміти перешкоди для їх участі в соціальному житті країн-держав ЄС [9].

Дослідження було спрямоване на вивчення участі в спортивній діяльності осіб з інвалідністю та іншими обмеженнями. Волонтерство в спорті, тренерська робота чи глядачі не входять до сфери дослідження. Було проведено швидкий і систематичний перегляд наявних даних, інформації та доказів щодо конкретних

держав-членів, а саме інформації про програми для людей з інвалідністю й іншими обмеженнями в 11 країнах.

Огляди країн виявили значні відмінності в діапазоні даних, що стосуються участі людей з інвалідністю та іншими обмеженнями в спорті. Вони варіюються на рівні країни від детальних даних про різні рівні активності для різних груп інвалідності до ширших показників участі в спорті (наприклад, кількість людей, які займаються спортом і мають обмежені можливості; кількість клубів, що пропонують спорт для людей з інвалідністю, та кількість членів клубу).

Короткий опис методів збору даних і підходів, прийнятих у країнах вибірки, наведено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2 – Інформація про регулярний збір даних про заняття спортом для осіб з інвалідністю на національному рівні [9]

Держава-член ЄС	Інформація про збір даних	Джерело
Франція	Кількість членів спортивних клубів для осіб з інвалідністю. Кількість спортивних клубів для осіб з інвалідністю	Відділ статистики при Міністерстві національної освіти (MEOS, Statistic Department attached to the Ministry of National Education) [16]
Німеччина	Дані про участь збираються на федеральному рівні	
Ірландія	Частка хворих / осіб з інвалідністю та їх участь у спорті	Спортивна Ірландія (Sport Ireland) [2]
Нідерланди	Частка тих, хто займається спортом для різних типів інвалідності (регулярність збору даних не зрозуміла)	Національний інститут громадського здоров'я (National Institute of Public Health) [11]
Швеція	Активність і бездіяльність за типом інвалідності (наприклад, частка людей з інвалідністю, які займалися спортом протягом останнього тижня)	Національне дослідження громадської охорони здоров'я, Здоров'я за рівних можливостей (The National Public Health Survey, Health on Equal Opportunities) [10]

Іспанія	Членство в спортивних федераціях, присвячених спорту для осіб з інвалідністю	Річний звіт Міністерства освіти, культури та спорту Іспанії (MECD) (Annual Report of the Spanish Ministry for Education Culture and Sports) (MECD) [12]
Велика Британія	Рівні фізичної активності (активна, досить активна, неактивна) за статусом інвалідності	Дослідження активного життя, Sport England (Active Lives Survey, Sport England) [17]
Бельгія, Італія, Латвія, Румунія	Немає регулярного збору даних на національному рівні	

Серед досліджуваних країн є такі, в яких немає регулярного збору даних на національному рівні (Бельгія, Італія, Латвія, Румунія). Частково це може бути пов'язано з децентралізацією структур для розроблення політики в цих країнах. В інших країнах збираються дані за різними критеріями. Так, у Швеції Національне дослідження громадської охорони здоров'я «Здоров'я на рівні можливості» збирає дані про активність та пасивність людей з інвалідністю. Остання хвиля опитування, що включає дані, дезаггеговані за інвалідністю, була в 2015 р. Ці дані, своєю чергою, дезаггеговані за типом інвалідності. До них входять відомості про загальну кількість населення, людей з інвалідністю, осіб з більш ніж однією інвалідністю, зниженим зором, обмеженою мобільністю, високим ступенем обмеженої мобільності, астмою або алергією, тривожними розладами та проблемами здоров'я, що сильно обмежують активність.

У Великій Британії Державне національне агентство спортивної активності Sport England збирає докладні дані про показники участі людей з інвалідністю за допомогою національного дослідження активного життя, що проводиться щорічно.

Огляд показує, що важко проводити узгоджені порівняння між країнами, оскільки вони використовують різні показники для вимірювання участі людей з інвалідністю та іншими обмеженнями в спорті. Приклади належної практики включають Швецію та Велику Британію, де дані збираються на національному рівні для різних рівнів активної поведінки з різними типами інвалідності.

Ще одним дослідженням інклюзивності в спорті є розділ Всесвітньої доповіді з моніторингу освіти 2021 р. «Інклюзивність та освіта: для всіх означає для всіх. Країни Центральної та Східної Європи, Кавказ і Середня Азія» [7], присвячений збору даних щодо дітей з інвалідністю.

Освітні системи цих країн надають дані стосовно:

- 1) потенційної кількості населення, яке має здобувати обов'язкову освіту (наприклад, кількості дітей, які за законом мають здобувати обов'язкову освіту);
- 2) кількості учнів, які навчаються:
  - a) на всіх рівнях освіти (дані збираються міністерством освіти або іншими органами управління);
  - b) ніде не навчаються (але за законом повинні навчатися);
  - c) у загальноосвітніх школах;
  - d) у загальноосвітніх школах і проводять не менше 80 % часу або чотири дні на тиждень у інклюзивних класах/групах зі своїми однокласниками;
  - e) у загальноосвітніх школах, але проводять не менше 80 % часу або чотири дні на тиждень у спеціальних класах/групах не зі своїми однолітками;
  - f) в окремих організаціях / спеціальних школах не зі своїми однолітками;
- 3) потенційної кількості населення, яке має здобувати обов'язкову освіту, з урахуванням статі (наприклад, кількості дітей, які за законом мають здобувати обов'язкову освіту);
- 4) кількості учнів, дезагредованих за статтю, які навчаються:
  - a) на всіх рівнях освіти (дані збираються міністерством освіти або іншими органами управління);
  - b) ніде не навчаються (але за законом повинні навчатися);
  - c) у загальноосвітніх школах;
  - d) у загальноосвітніх школах і проводять не менше 80 % часу або чотири дні на тиждень у інклюзивних класах/групах зі своїми однокласниками;
  - e) у загальноосвітніх школах, але проводять не менше 80 % часу або чотири дні на тиждень у спеціальних класах/групах не зі своїми однолітками;
  - f) в окремих організаціях / спеціальних школах не зі своїми однолітками;

5) систем:

- a) моніторингу/оцінювання реалізації освітньої політики щодо інклюзії;
- b) оцінювання якості освіти на всіх рівнях (національному, субнаціональному, на рівні школи);
- c) використання даних з різних джерел для проведення самооцінювання на різних рівнях.

За перерахованими питаннями проводилося опитування експертів визначених країн. Збір даних у 30 освітніх системах слугував основою для підготовки національних профілів. Від України такою експерткою була Наталія Софій. Отримані дані на основі опитування експертів представлено в таблиці 3.3.

Серед країн Центральної та Східної Європи, Кавказу й Середньої Азії, в яких оцінювалася потенційна кількість населення з інвалідністю, яке має здобувати обов'язкову освіту, слід виділити дві країни – Чорногорію та Туреччину. Саме вони проводять системну й комплексну роботу з оцінювання освітніх систем щодо кількості в них учнів з інвалідністю, а також реалізації освітньої політики стосовно інклюзії.

Литва, Північна Македонія та Польща в переважній більшості відповідей мають позитивну оцінку, а саме: в Литві не ведеться облік чисельності учнів, які ніде не навчаються (але за законом повинні навчатися); у Північній Македонії відсутня система використання даних з різних джерел для проведення самооцінювання з досліджуваного питання на різних рівнях; у Польщі наявна проблема з відсутністю систем моніторингу/оцінювання реалізації освітньої політики щодо інклюзії, якості освіти на всіх рівнях (національному, субнаціональному, на рівні школи), використання даних з різних джерел для проведення самооцінювання на різних рівнях.

Таблиця 3.3 – Оцінювання освітніх систем щодо чисельності в них учнів з інвалідністю та реалізації освітньої політики стосовно інклюзії в країнах Центральної та Східної Європи, Кавказу й Середньої Азії

	Албанія	Вірменія	Азербайджан	білорусь	Боснія/Герцеговина	Болгарія	Хорватія	Чехія	Естонія	Грузія	Угорщина	Казахстан	Косово	Киргизстан	Латвія	Литва	Монголія	Чорногорія	Північна Македонія	Польща	Молдова	Румунія	росія	Сербія	Словаччина	Словенія	Таджикистан	Туреччина	Україна	Узбекистан
1	-	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	-	+
2																														
a	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
b	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	+	+	+	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
c	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+
d	-	-	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	+	+	+
e	-	-	+	-	-	+	+	+	+	+	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-
f	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+
3	-	+	+	-	-	+	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	+	+	+	+	+	-	-

4																												
a	■	+	-	■	+	+	■	+	+	■	+	+	+	-	+	■	+	■	■	+	■	■	+	+	+	+	■	■
b	■	+	+	■	-	-	■	-	-	■	-	-	+	-	-	■	+	■	■	-	■	■	-	-	-	-	■	■
c	■	+	+	■	+	+	■	+	+	■	+	+	+	-	+	■	+	■	■	+	■	■	+	+	+	+	■	■
d	■	-	-	■	-	+	■	+	+	■	+	+	-	-	-	■	+	■	■	-	■	■	+	+	+	+	■	■
e	■	-	-	■	-	+	■	+	+	■	-	+	-	-	+	■	-	■	■	-	■	■	+	+	+	-	■	■
f	■	+	-	■	+	+	■	+	+	■	+	+	+	-	+	■	-	■	■	+	■	■	+	+	+	+	■	■
5																												
a	-	-	+	-	■	+	-	+	+	+	-	+	+	-	+	■	-	■	■	+	+	-	+	+	-	+	■	■
b	+	+	+	+	■	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	■	+	■	■	+	+	+	+	+	+	-	■	■
c	-	+	-	+	■	+	+	-	-	+	+	+	-	+	+	■	-	■	■	+	-	+	+	+	+	-	■	■

Примітка 1. «+» – так, «-» – ні.

Примітка 2. Жовтим кольором виділено країни, які ведуть системну та комплексну роботу з оцінювання освітніх систем щодо чисельності в них учнів з інвалідністю; зеленим – країни, що на запитання щодо освітніх систем у переважній більшості дали позитивну оцінку; блакитним – країни, які дали переважно негативні відповіді.

Група країн, таких як Албанія, Білорусь, Хорватія, Грузія, Румунія, Росія, мають переважно негативні відповіді на запитання щодо освітніх систем, які надають дані, дезагреговані за статтю (потенційна кількість населення, яке має здобувати обов'язкову освіту (наприклад, кількість дітей, які за законом мають здобувати обов'язкову освіту)).

Слід виділити Україну та Узбекистан, які не збирають дані щодо освітніх систем, дезагреговані за статтю. Відповідно, щодо учнів, які навчаються на всіх рівнях освіти; ніде не навчаються; навчаються в загальноосвітніх школах; навчаються в загальноосвітніх школах і проводять не менше 80 % часу або чотири дні на тиждень в інклюзивних класах/групах зі своїми однокласниками; навчаються в загальноосвітніх школах, але проводять не менше 80 % часу або чотири дні на тиждень у спеціальних класах/групах не зі своїми однолітками; навчаються в окремих організаціях / спеціальних школах не зі своїми однолітками. Занепокоєність викликає відсутність у цих країнах систем моніторингу/оцінювання реалізації освітньої політики щодо інклюзії; оцінювання якості освіти на всіх рівнях (національному, субнаціональному, на рівні школи); використання даних з різних джерел для проведення самооцінювання на різних рівнях.

РОЗДІЛ 4

РОЗРОБЛЕННЯ ТЕХНОЛОГІЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ В ПРОЦЕСІ ТРЕНУВАЛЬНОЇ ТА ЗМАГАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СПОРТИВНО-ТЕХНІЧНИХ ВИДАХ СПОРТУ

Починаючи з 2020 р., постала необхідність нововведень та змін у формах, методах і засобах проведення занять, що обумовлено рядом причин. З одного боку – розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, з іншого – важливість та необхідність їх використання для підготовки вихованців/спортсменів під час дистанційного навчання (через пандемію Covid-19 і воєнний стан в Україні). Навчання у форматі «онлайн» стало викликом для організаційно-методичного забезпечення занять у спортивно-технічних видах спорту, зокрема судномодельному. Тренеру/керівнику гуртка для організації навчально-тренувального процесу в умовах дистанційного навчання варто звертати увагу на використання інформаційних технологій. Освітній процес має бути пов'язаний з поєднанням інтерактивних форм, індивідуальної та командної роботи з використанням цифрових інструментів, підтримки мотивації та спілкування. Водночас упровадження інклюзивного навчання вимагає пошуку й визначення оптимальних форм, методів, засобів та способів організації навчання дітей з особливими освітніми потребами, що загалом становить технологію інклюзивного навчання.

Актуальність розроблення технології навчання дітей з особливими освітніми потребами на заняттях судномодельювання та створення умов для інклюзивного освітнього середовища в гуртках спортивно-технічного профілю обґрунтована необхідністю удосконалення навчально-методичного забезпечення підготовки спортсменів у судномодельному спорті, а також виявленням оптимальних організаційних форм для роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, що зробить спортивно-технічні види спорту доступнішими для кожної категорії дітей.

Судномодельний спорт визнаний в Україні неолімпійським видом спорту. Він належить до спортивно-технічного профілю науково-технічного напрямку позашкільної освіти, основна діяльність якого включає проектування та виготовлення моделей кораблів і суден для участі в спортивних змаганнях. Його розвиток розпочався на початку ХХ ст. на базі експериментального судномодельювання, коли в окремих містах Європи (в тому числі й в Україні) відбувалися перші виставки настільних моделей кораблів.

Загалом у судномодельному спорті спортивні моделі поділяються більш ніж на 50 класів (в основі поділу лежить класифікація на секції):

A/B – швидкісні кордові моделі;

FSR – радіокеровані моделі групових перегонів з двигунами внутрішнього згорання;

C – стендові моделі-копії;

M – швидкісні радіокеровані моделі керованого курсу;

NS, E – самохідні моделі-копії та радіокеровані моделі-копії фігурного курсу;

S – радіокеровані моделі вітрильних яхт.

Варто зауважити, що значна частина роботи спортсмена-судномодельіста полягає не в змагальній діяльності, а в розробленні ідеї, проектуванні, підготовці технології та безпосередньо виготовленні моделей [9].

Відповідно до класів моделей змагання в судномодельному спорті поділяють на стендові (конкурси настільних і деяких діючих стендових моделей, де оцінюються витонченість виготовлення й відповідність кресленням і прототипу) та ходові (до уваги береться масштабна відповідність швидкості справжнього корабля, стійкість на курсі, маневреність та ін.). Серед ходових вирізняють самохідні моделі надводних суден і кораблів (у тому числі й на підводних крилах) та підводних човнів; швидкісні кордові моделі (довільної конструкції); радіокеровані моделі (за допомогою бездротового зв'язку); класові гонки моделей вітрильних яхт.

Загалом спортивно-технічні види спорту, в тому числі судномодельовання та судномодельний спорт, мають значний потенціал для формування техніко-технологічних умінь та навичок, розвитку комунікативних здібностей, набуття досвіду змагальної діяльності.

Аналіз структури функціонування позашкільної освіти показав, що гуртки спортивно-технічного профілю, серед яких виділяють групу гуртків модельовання (авіа-, авто-, ракето- та судномодельовання), належать до науково-технічного напрямку позашкільної освіти, що є одним із найбільш численних. Наразі загальні статистичні показники дозволяють визначити тенденцію до зростання кількості дітей з особливими освітніми потребами (ООП). Це обумовлює доцільність та актуальність вивчення організаційних і методичних аспектів упровадження інклюзивного навчання в спортивно-технічних видах спорту.

Світові тенденції та ініціативи щодо інклюзії, які наразі реалізуються в країнах ЄС, активно впроваджуються в освіті, спорті, культурі тощо та є важливими для повноцінної участі в житті суспільства. Крім освіти, рухова активність та спорт сприяють формуванню толерантного ставлення до дітей з ООП, а також дозволяють їм соціалізуватися й інтегруватися з іншими соціальними групами [20].

Останніми роками в закладах освіти, в тому числі позашкільної, активно впроваджується інклюзивне навчання. За даними наукових досліджень, така модель навчання сприяє розвитку дітей з ООП як особистостей та відповідно до їхніх здібностей і талантів у сфері освіти, науки, культури, фізичної культури та спорту, технічної й іншої творчості сприяє задоволенню фізичних, інтелектуальних потреб і комунікації [1, 6]. Задля якісного запровадження інклюзивного навчання в системі позашкільної освіти необхідно створювати такі умови, які б відповідали певним вимогам до становлення соціально адаптованої та гармонійно розвиненої особистості.

Навчання дітей з ОПП вимагає змін та удосконалення освітнього процесу, в тому числі потребує нових підходів до побудови занять у спортивно-технічних видах спорту.

Формування інклюзивних груп чи класів у гуртках спортивно-технічного профілю є актуальним для соціалізації дітей з ООП, оскільки тоді виникає можливість для їх самореалізації, розвитку індивідуальних здібностей, що в цілому передбачає рівні умови для всіх дітей. Створення таких груп має відбуватися з урахуванням підготовки педагогів, які будуть здійснювати освітній процес. Для якісної організації навчання та інклюзивного освітнього середовища заклад позашкільної освіти повинен створювати певні умови для занять і тренування дітей. Серед них: вирішення питання доступності, як архітектурної, так і навчальної; забезпечення психолого-медичного супроводу занять; залучення тьюторів або фахівців, які мають професійні навички, що необхідні для роботи з дітьми з ООП. Водночас мають бути враховані всі необхідні умови для кожної категорії дітей окремо.

У період з 2020 до 2021 р. було проведено дослідження з метою визначення впливу занять спортивно-технічними видами спорту на соціалізацію дітей з ОПП. В експертному опитуванні брали участь тренери із судномодельного спорту, керівники гуртків судномодельовання, що функціонують у закладах професійної освіти м. Києва, та керівники відділів науково-технічної творчості закладів професійної освіти, які охоплюють гуртки спортивно-технічних видів спорту. Більшість експертів мали практичний досвід роботи з дітьми з інвалідністю. Деякі спеціалісти відзначали, що за своєю специфікою спортивно-технічні види спорту мають особливості тренувальної діяльності, що потребує індивідуальної уваги до кожного вихованця. Тому на заняттях можуть виникати певні складнощі під час спільної роботи дітей з ООП та інших дітей. Ключову роль в успішній соціалізації дітей з ООП на заняттях судномодельним спортом відіграють виявлення та подолання проблем, що можуть виникати в процесі навчання дітей в інклюзивних групах (табл. 4.1).

Таблиця 4.1 – Проблеми, що виникають під час спільного навчання дітей з інвалідністю та практично здорових однолітків

Проблеми	Бал
Немає жодних проблем	8
Зниження уваги до практично здорових дітей з боку тренера	7
Зниження в практично здорових дітей зацікавленості до занять	4,7
Дитина з інвалідністю заважає ефективному навчальному процесу	4
Неможливість тренерів створити сприятливу атмосферу для взаємодії в гуртку	4
Виникнення конфліктів між дітьми	3,7
Несприйняття дітей з інвалідністю в групі	3,3
Незадоволення батьків практично здорових дітей спільним перебуванням та навчанням з дітьми з інвалідністю	1,3

У проведеному дослідженні визначено позитивний вплив занять судномодельним спортом на практично здорових дітей та дітей з ООП. На думку респондентів, найбільш значущим для дітей з інвалідністю є розвиток комунікативних здібностей, тоді як для практично здорових дітей – оволодіння навичками моделювання, проєктування, технічний розвиток, поява нових друзів та знайомств.

Серед найбільш значущих факторів, що сприяють успішній соціалізації дітей з інвалідністю на заняттях судномодельюванням, виділено взаємодію та співпрацю в гуртку, на тренуваннях і змаганнях; вплив тренера/керівника гуртка на формування позитивної атмосфери в групі; адекватні стосунки між дітьми під час занять і після них (контроль за поведінкою, ставлення дітей одне до одного, запобігання та недопущення конфліктних ситуацій тощо).

Впровадження інклюзивного навчання в гуртках судномодельювання залежить від ряду аспектів, що пов'язані з організаційним та методичним забезпеченням [4, 19]. На заняттях тренер/керівник гуртка повинен враховувати можливості всіх вихованців і забезпечити якісне інклюзивне освітнє середовище

на основі принципів інклюзії та з використанням різноманітних форм, методів і засобів [5, 15, 18].

Тренер/керівник гуртка має враховувати певні аспекти під час організації занять в інклюзивному класі: індивідуальні особливості вихованців, їх взаємовідносини в групі, особливості фізичного та розумового розвитку дітей з ООП тощо. З цього питання думки експертів цілком узгоджені, а найбільш ефективними формами занять в інклюзивних групах є групові й індивідуальні заняття, а також змагання та тренування. Це безпосередньо пов'язано зі специфікою судномодельного спорту та спортивно-технічних видів спорту в цілому, оскільки гурткова робота є обов'язковою діяльністю.

Для організації навчання дітей з ООП гуртки судномодельовання повинні мати необхідне забезпечення, що сприятиме доступності та варіативності в засобах підготовки. Серед найбільш ефективних засобів підготовки спортсменів-судномоделістів виділяють: застосування різноманітних засобів наочності (33 %), графічних засобів (малюнків, схем, шаблонів) (27 %) та інформаційно-комунікаційних технологій (симуляторів, комп'ютерних програм) (20 %).

Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти [10], прийнятий у 2019 р., визначив вимоги до організації інклюзивного навчання та особливості відкриття інклюзивних груп, що на державному рівні гарантує доступність позашкільної освіти для осіб з ООП. Для якісної організації інклюзивного навчання в гуртках спортивно-технічного профілю необхідно враховувати різноманіття гуртків та секцій, їх спрямованість і вплив на дітей.

Удосконалення матеріально-технічної та навчально-методичної бази є ключовим чинником для створення доступного середовища й підвищення пріоритетності зазначених гуртків серед дітей з ООП [10, 11, 17]. Згідно з Порядком організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти [10], серед вимог, необхідних для забезпечення освітнього процесу дітей з ООП, є створення безбар'єрного освітнього середовища й відповідність матеріально-технічної та навчально-методичної бази. На думку експертів, необхідними умовами для організації інклюзивного навчання в гуртках спортивно-технічного

профілю, в тому числі судномодельовання, є: взаємодія дітей, керівника гуртка та батьків; психолого-педагогічний супровід занять; створення безбар'єрного й адаптивного освітнього середовища; науково-методичне забезпечення навчально-тренувального процесу та належне технічне оснащення гуртка.

Визначальним фактором ефективності навчання на заняттях судномодельовання в умовах інклюзивного навчання є готовність тренерів та інших фахівців, а також педагогічна майстерність тренерів/керівників гуртків і їх обізнаність з особливостями навчання дітей з ООП. Це обумовлено тим, що судномодельний спорт тісно пов'язаний з гуртковою роботою, якій приділяється значна увага в процесі виготовлення моделі й підготовки до змагань. Вміння тренера організувати гурткову роботу та створити якісне інклюзивне освітнє середовище залежить передусім від його компетентностей як фахівця.

Інклюзивна компетентність педагога є однією з вимог сучасності [16]. Вміння працювати з дітьми в умовах інклюзивного навчання, сприймати їх різноманітності та вдало знаходити підхід до будь-якої дитини є основою для формування інклюзивного освітнього середовища.

Термін «інклюзивна компетентність» розглядається як результат підготовки майбутнього вчителя до професійної діяльності в умовах інклюзії, що може забезпечити ефективне здійснення інклюзивного навчання [12, 13, 16].

Створення інклюзивного освітнього середовища в спортивно-технічних видах спорту безпосередньо залежить від попереднього планування занять, підготовки до них та, за необхідності, надання тренерами/керівниками гуртків підтримки вихованцям. Готовність організувати таке середовище залежить від рівня їхньої майстерності, теоретичної та практичної підготовки, психологічної готовності, а також інших факторів. Проте наразі значна кількість тренерів/викладачів із судномодельовання та судномодельного спорту ще не мають ключових понять і розуміння роботи з дітьми з ООП, що є для них певним викликом.

Незважаючи на переважно позитивне ставлення до впровадження інклюзивного навчання в судномодельному спорті й бажання працювати з

дітьми з ООП, вагомим аспектом є рівень готовності тренерів та керівників гуртків до роботи з дітьми з ООП. Результати дослідження показали доволі значний відсоток низького (43 %) та середнього (47 %) рівнів готовності фахівців. Проте це можна пояснити тим, що переважна кількість тренерів і керівників гуртків ще не мали досвіду роботи з дітьми з ООП, зокрема з інвалідністю.

Одним із показників організації якісного інклюзивного навчання в судномодельному спорті є взаємодія між вихованцями та тренером/керівником гуртка. Через розуміння практичного, соціального й емоційного навчання всіх гуртківців у тренерів також розвиваються вміння та навички, що не лише необхідні для роботи в інклюзивних групах, а й можуть підвищити якість навчально-тренувального процесу в звичайних гуртках. Найбільш значущими вміннями та навичками, що розвиваються в тренера, є: здатність бути ефективним вербальним і невербальним комунікатором, який може реагувати на різноманітні комунікаційні потреби учнів, батьків та інших фахівців; вміння підтримувати розвиток комунікативних навичок і можливостей вихованців та реалізувати позитивні підходи до управління їхньою поведінкою, що сприяє соціальному розвитку.

У ході гурткових занять одним з актуальних питань для формування якісного інклюзивного середовища є адаптація дітей з ООП у загальній групі. До цієї діяльності прийнято залучати не тільки тренерів або керівників гуртків, а й інших спеціалістів, наприклад соціальних робітників, психологів, асистентів дитини, реабілітологів чи дефектологів. Проте серед важливих учасників цього процесу варто виділити батьків, оскільки тренер повинен приділяти значну увагу спілкуванню з батьками всіх дітей, а не тільки дитини з ООП.

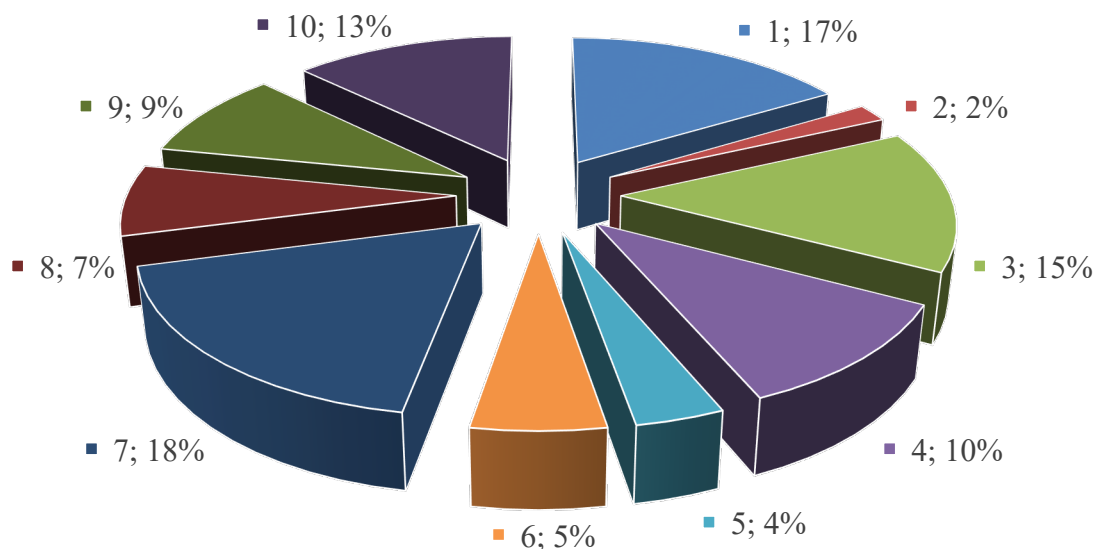
Включення дітей з ООП здійснюється на основі особистісно орієнтованого підходу. Таким чином зберігається принцип індивідуалізації. Проте успішність інклюзивного навчання залежить від взаємодії всіх суб'єктів, які беруть участь у його організації. Значне місце в організації якісного інклюзивного навчання в судномодельному спорті займає взаємодія між вихованцями та

тренером/керівником гуртка. Під час гурткової роботи саме керівник повинен створювати позитивну атмосферу в інклюзивному освітньому середовищі, що сприятиме підвищенню якості навчально-тренувального процесу. Цього можна досягти за рахунок дотримання певних правил роботи з дітьми з ООП та врахування організаційно-методичних аспектів організації інклюзивного навчання.

За даними експертного опитування, ключовими правилами роботи в інклюзивному класі є сприйняття дитини з ООП як повноцінної особистості соціуму (18 %), сприяння налагодженню дружніх стосунків між дітьми на заняттях (17 %). Експерти також зазначають, що знання анамнезу дитини, особливостей перебігу її хвороби (15 %), а також позитивних сторін особистості дитини з ООП та її залишкових можливостей (13 %) повинне бути найбільш важливим правилом, яких варто дотримуватися під час роботи в інклюзивній групі (рис. 4.1).

Інклюзивна освіта ґрунтується на таких підходах до викладання та навчання, які повинні бути гнучкими та задовольняти потреби кожної дитини. Знання й методи, що є необхідними для роботи з дітьми з ООП, є наразі інноваційними для більшості тренерів, що робить актуальним дослідження програмних аспектів побудови інклюзивних занять у судномодельному спорті, а загалом навчально-тренувальний процес у судномодельному спорті, спрямований на формування в гуртківців прикладних навичок, що пов'язані з управлінням технічно-спортивними засобами, конструюванням і виготовленням спортивних моделей для участі в змаганнях різного рівня.

Аналіз зарубіжних літературних джерел [22] та досліджень вітчизняних науковців [2, 3, 8, 14] дозволив узагальнити уявлення спеціалістів про необхідність розроблення технології інклюзивного навчання. Опитування фахівців стало підґрунтям для виявлення ключових організаційно-методичних аспектів для розроблення технології організації інклюзивного навчання в судномодельному спорті [2, 3, 8, 14, 21, 22].

- 1-сприяти налагодженню дружніх стосунків між дітьми в класі, школі;
- 2-закінчувати заняття або коригувати спрямованість занять, коли діти втомилися чи відволікаються;
- 3-знати анамнез дитини та особливості перебігу хвороби;
- 4-навчитися адаптувати навчальні плани, застосовувати методики до спеціальних потреб дітей;
- 5-залучати батьків дітей з психофізичними вадами до занять;
- 6-узгоджувати свої навчальні плани зі спеціалістами, педагогами та батьками дитини з особливими освітніми потребами;
- 7-сприймати дитину з особливими освітніми потребами як повноцінну особистість соціуму;
- 8-враховувати динаміку стану психічних процесів дитини під час навчання;
- 9-заняття повинне сприяти отриманню знань, розвитку та коригуванню психічних процесів, поведінки дитини;
- 10-знати позитивні сторони особистості дитини з вадою і залишкові можливості.

Рисунок 4.1 – Правила, яких потрібно дотримуватися тренеру/керівнику гуртка в інклюзивному класі ($n = 23$), %

На основі аналізу й узагальнення наукових та інформаційних джерел, результатів проведених досліджень, зокрема опитування фахівців зі спортивно-технічних видів спорту, в тому числі керівників гуртків/тренерів із судномодельного спорту, а також власного практичного досвіду ми розробили технологію організації інклюзивного навчання в судномодельному спорті (рис. 4.2).

Мета - створення умов для соціалізації та техніко-технологічного розвитку дітей в інклюзивному освітньому середовищі засобами судномодельного спорту.

Завдання:

Рисунок 4.2 – Технологія організації інклюзивного навчання у судномодельному спорті

Запропонована технологія спрямована на формування індивідуальної траєкторії навчання шляхом удосконалення організаційно-методичного забезпечення навчально-тренувальної та змагальної діяльності.

Розроблена технологія має конкретну мету та завдання, організаційні компоненти (умови, методи, засоби, форми) й результати навчально-тренувальної діяльності.

У кожній технології виділяють організаційний та педагогічний компоненти. До організаційних аспектів, що включені до технології інклюзивного навчання в судномодельному спорті, належать умови, форми, методи та засоби, які в процесі дослідження експерти визначили як найбільш доречні під час роботи в інклюзивних групах. Серед педагогічних чинників варто виділити ті, що застосовує тренер у процесі підготовки спортсменів. Наприклад: диференціацію та індивідуалізацію освітнього процесу, пошук шляхів подолання труднощів і бар'єрів на заняттях, взаємодію гуртківців та формування в них соціальної компетентності, розвиток комунікативних вмінь, оцінювання досягнень вихованців.

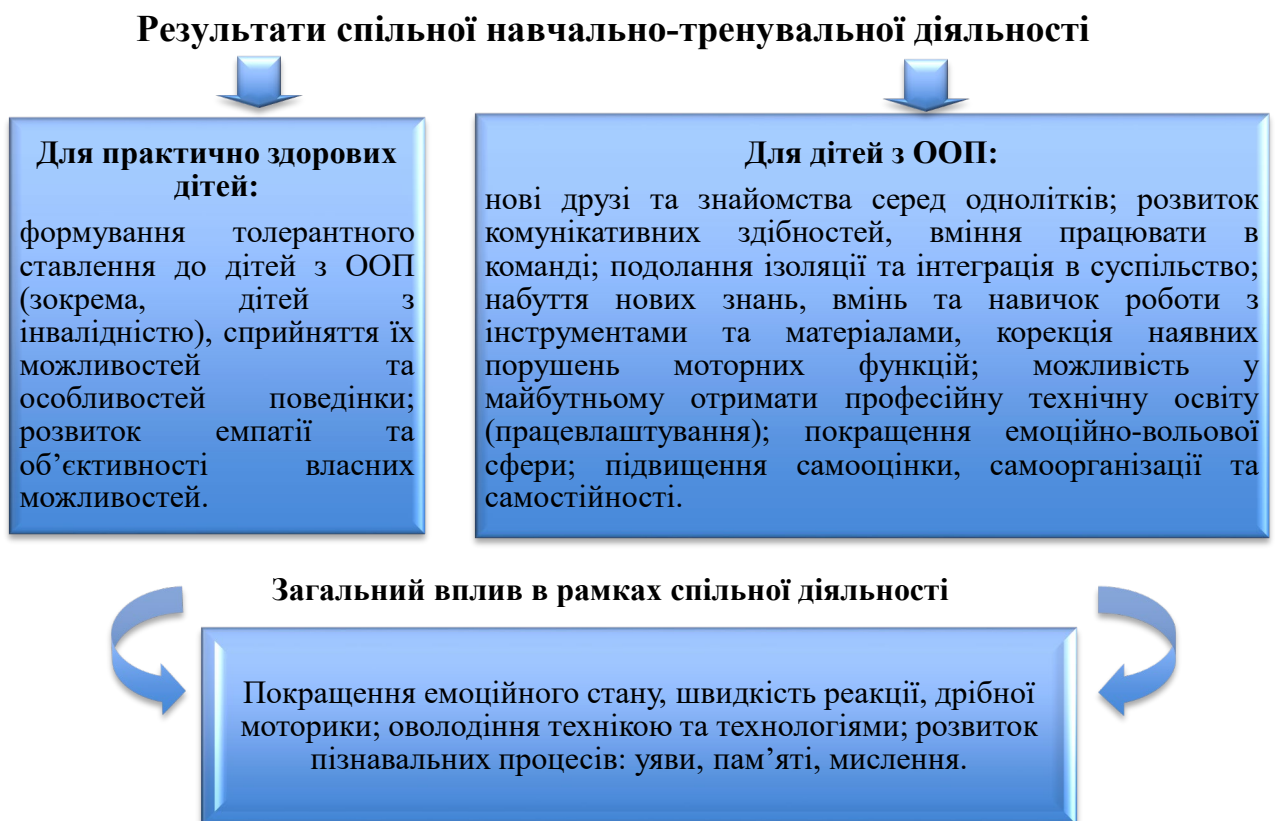
Розроблена технологія інклюзивного навчання в судномодельному спорті стала підґрунтям для навчальної програми з позашкільної освіти науково-технічного напрямку для навчання дітей з ООП. Метою навчання є створення умов для соціалізації та техніко-технологічного розвитку дітей в інклюзивному освітньому середовищі засобами судномодельного спорту [7].

Завданнями програми є формування відповідних компетентностей, що визначатимуть готовність дитини до самостійного життя та її активну участь у життєдіяльності суспільства. Інклюзивне навчання в судномодельному спорті спрямоване на формування в дітей трьох компетентностей (пізнавальної, проєктно-технологічної та соціально-психологічної), а заняття в гуртку – морально-етичних норм, мотивування і взаємопідтримки, а також здатності усвідомлювати рівні можливості та різноманіття дітей.

Одним з аспектів розробленої технології є комплексний супровід, зокрема необхідність залучення не тільки тренерів або керівників гуртків, а й батьків чи

інших спеціалістів (соціальних робітників, психологів, асистентів дитини, реабілітологів чи дефектологів).

У межах розробленої технології організації інклюзивного навчання в судномодельному спорті узагальнено переваги та значущість спільних занять для практично здорових дітей і дітей з ООП (рис. 4.3).

Рисунок 4.3 – Результати навчально-тренувальної діяльності в умовах інклюзивного навчання в судномодельному спорті

Ефективність процесу підготовки може оцінюватися досягнутими спортивними результатами й позитивними змінами інтелектуального, психологічного та фізичного стану спортсмена. Формами контролю за результативністю навчання є підсумкові заняття, опитування, захист моделі, участь у конкурсах, виставках, змаганнях. З метою розвитку та підтримки обдарованих і талановитих вихованців, здобуття ними практичних навичок та задоволення їхніх потреб у професійному самовизначенні поряд із груповими, колективними формами роботи проводиться індивідуальна робота з учнями під

час підготовки до змагань, виставок та інших масових заходів. Створюються умови для диференціації й індивідуалізації навчання відповідно до творчих здібностей, обдарованості, віку, психофізичних особливостей, стану здоров'я вихованців. Програма є орієнтовною. За необхідності керівник гуртка може коригувати навчальний план залежно від прогресу та здібностей дитини, а також у випадку дистанційного навчання. Програма не обмежує в способах та засобах підготовки спортсменів.

Створення інклюзивного освітнього середовища в спортивно-технічних видах спорту й реалізація розробленої технології безпосередньо залежать від попереднього планування занять та підготовки до них. Організація навчально-тренувального процесу з дітьми з ООП і якісного освітнього середовища залежить від готовності тренерів, рівня їхньої майстерності, теоретичної та практичної підготовки, психологічного налаштування, а також інших факторів.

Організуючи навчання в умовах інклюзії, необхідно враховувати індивідуальні особливості та можливості дітей, а також їхні потреби й інтереси. Такий підхід, як зазначає О. Нагорна [8], вимагає удосконалення форм, методів і технологій навчання. Індивідуалізація процесу підготовки лежить в основі технології інклюзивного навчання в судномодельному спорті та пов'язана з організаційним і методичним забезпеченням занять, а також залежить від факторів, що в цілому сприяють успішному впровадженню інклюзивного навчання.

Викладачі, які мають досвід провадження інклюзивного навчання, зазначають, що однією з ключових технологій інклюзивної освіти є формування життєво необхідних навичок або соціальної компетенції (навичок взаємодії, взаємодопомоги, продуктивної діяльності тощо). У представленій нами технології навчання спрямоване на формування в дітей соціально-психологічної компетентності, а саме на розвиток комунікативних навичок та здатності працювати в команді, самостійності для адаптації до соціальних умов.

Водночас цінності від створення інклюзивного освітнього середовища на заняттях спортивно-технічними видами спорту такі: право на навчання

отримають усі діти незалежно від віку, національності, статі тощо; приділяється однакова увага та проводиться робота з усіма дітьми в колективі. Формування інклюзивного освітнього середовища в гуртках спортивно-технічного профілю має ґрунтуватися на дотриманні таких правил і поглядів:

цінність людини не залежить від її можливостей та досягнень;

кожна людина здатна думати й відчувати;

кожна дитина має право на спілкування та бути почутою;

усі діти потребують підтримки, необхідна взаємна комунікація практично здорових дітей з їх однолітками з інвалідністю;

попередження дискримінації, створення рівноправного суспільства, навчання дітей та дорослих цінувати, приймати й розуміти багатогранність і різноманітність кожної людини, замість того щоб змінювати її;

усі вихованці мають рівні можливості для встановлення й розвитку соціально значущих зв'язків;

програма та процес виховання й розвитку повинні враховувати особливості та потреби кожної дитини;

викладачі (керівники, тренери) мають забезпечувати проведення ефективних занять, у тому числі під час роботи з дітьми з ООП;

варіативність форм та методів навчання має сприяти збільшенню залучених дітей до занять і бути спрямована на набуття необхідних умінь та навичок.

Отже, для організації якісного інклюзивного навчання в судномодельному спорті необхідно врахувати ряд організаційних і методичних аспектів, що формують технологію організації інклюзивного навчання. Зокрема, знаходити оптимальні форми, методи, засоби та виявляти умови навчання дітей з ООП в одному середовищі з практично здоровими дітьми.

Розроблена технологія організації інклюзивного навчання в судномодельному спорті спрямована на створення умов для соціалізації дітей з ООП за рахунок виявлення оптимальних умов, форм, методів і засобів, а також з урахуванням проблем та факторів успішності інклюзивного навчання.

Технологія стала підґрунтям для розроблення навчальної програми з позашкільної освіти науково-технічного напрямку для навчання дітей з ООП і спрямована на формування трьох компетентностей: пізнавальної, проєктно-технологічної та соціально-психологічної.

ВИСНОВКИ

1. Проведений бібліометричний аналіз публікацій за напрямом «інклюзія в спорті» за 2013–2022 рр. у базі даних Web of Science Core Collection свідчить про зростаючий інтерес досліджень науковців у цьому напрямі, тим самим підтверджуючи його актуальність. Застосовані методи сприяли визначенню бібліометричної структури дослідницького поля «інклюзія в спорті», що дозволяє зосередити наукову увагу на найбільш значимих у сфері фізичної культури та спорту дослідниках, публікаціях, журналах і країнах.

Засобами наукового профілювання визначено основні проаналізовані показники за тематикою дослідження (країни, науково-дослідні установи, автори, журнали). За всіма показниками профілювання найбільшу дослідницьку продуктивність та науковий вплив на галузь спортивної інклюзії мають США. Крім того, це можна пояснити тим, що в США існує довга історія зусиль щодо вирішення проблем дискримінації та нерівності, а дослідження інклюзії відіграли провідну роль у пошуках можливостей включення маргіналізованих категорій людей у американське суспільство. В подальшому інклюзія вже стала загальною філософією, що пронизує всі сфери суспільного життя і спорт як одну з них. Як наслідок, у США існують міцна традиція дослідження інклюзії в спорті, багаті знання та досвід у цій галузі.

Задля зосередження на взаємозв'язках між складовими дослідження було здійснено наукове картографування. Проведення аналізу цитування та мережевого аналізу як доповнення до здійсненого профілювання дозволило дослідити зв'язки між публікаціями й визначити найбільш цитовані в галузі дослідження. Також представлено карту щільності таких публікацій у дослідженнях інклюзивної політики та практики в спорті. Необхідно зазначити, що найбільш цитованими в межах вибірки стали публікації 2014–2017 рр. Така особливість корелює з кількістю років з моменту публікації та логічно пояснюється більшим часом доступності для ознайомлення з науковими

роботами. Разом із тим, визначення й аналіз найбільш цитованих, а отже найвпливовіших, публікацій за останніх три роки потребує подальшого вивчення.

2. Аналіз академічних текстів щодо організації фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти дозволив установити пошукове поле дисертацій, що об'єднують ключові слова: «заклад позашкільної освіти», «фізкультурно-спортивна робота», «інклюзивна модель», «інклюзивність», «фізкультурно-оздоровча робота», «рухова активність». У результаті пошуку було відібрано 36 дисертацій і звітів та розподілено їх на чотири змістові групи: I – «Фізкультурно-спортивна робота в закладах позашкільної освіти», II – «Інклюзія та фізкультурно-спортивна робота в закладах освіти різних типів», III – «Рухова активність у позаурочний час», IV – «Загальні основи розвитку інклюзії в Україні та країнах світу».

Наукові розвідки українських вчених першої змістової групи спрямовані на різноманітні цільові категорії – від дітей молодшого шкільного віку до молоді, включаючи гендерні ознаки та інвалідність. Фізкультурно-спортивна робота реалізується засобами тих видів спорту, що традиційно розвиваються в закладах позашкільної освіти (гуртки фізкультурно-спортивного напрямку позашкільної освіти). В роботах висвітлено різні аспекти організації фізкультурно-спортивної роботи, проте в переважній більшості досліджень відсутнє інклюзивне підґрунтя.

У частині досліджень другої змістової групи узагальнено досвід щодо організації фізкультурно-спортивної роботи в закладах освіти різних типів, крім закладів позашкільної освіти, враховуючи інклюзивне підґрунтя. Представлена група досліджень спрямована на дітей і молодь з інвалідністю, які займаються спортивними єдиноборствами, інклюзивним туризмом, пауерліфтингом, легкою атлетикою, гімнастикою, плаванням, спортивними іграми, оздоровчими практиками тощо в закладах загальної середньої освіти, закладах вищої освіти, навчально-реабілітаційних центрах.

Дослідження третьої змістової групи присвячені різним видам рухової активності в позаурочний час у закладах освіти різних типів, проте вони не охоплюють категорії осіб з інвалідністю або інші категорії осіб, виключених з освітнього процесу.

Розвідки четвертої змістової групи спрямовані на загальні основи розвитку інклюзії в Україні, а також на вивчення досвіду інклюзивної освіти в зарубіжних країнах, а саме США, Канаді, Мальті.

3. Аналіз наукової літератури з теми дослідження дозволив узагальнити організаційні засади реалізації інклюзивності в спорті. Вивчено економічні, фізичні, соціальні та психологічні детермінанти, які на макро-, мезо- й мікрорівнях можуть як перешкоджати, так і сприяти участі в спортивній діяльності представників різних груп населення. Встановлено, що на врахування цих детермінант та забезпечення максимальної користі від занять спрямована інклюзивна спортивна політика у фізичній культурі та спорті, яка ґрунтується на трьох індикаторах: різноманітність, справедливість і включеність.

З'ясовано, що інклюзивна спортивна культура передбачає прийняття всіх аспектів різноманітності людської спільноти, визнаючи важливість представництва людей з різним походженням, здібностями й потребами та їх позитивний вплив. Окреслено стратегії та напрями покращення спортивного досвіду, сприяючи рівним і справедливим можливостям для людей різних ідентичностей, незалежно від їхніх особливостей та відмінностей. Визначено, що результатом імплементації інклюзивності в спорті є створення спортивного середовища, де кожна особа відчуває себе бажаною, цінною та залученою.

4. У дослідженні охарактеризовано й узагальнено методичне забезпечення інклюзивності в спорті, сучасний стан його сформованості, рівні та підходи до його формування і вдосконалення. Методичне забезпечення інклюзивності в спорті визначено як системно-структурне утворення, спрямоване на підвищення професійної компетентності стейкхолдерів та обізнаності щодо інклюзії в спорті з метою дотримання прав людини в спорті й забезпечення якісного інклюзивного навчально-тренувального процесу. З'ясовано, що методичне забезпечення

інклюзивності в спорті формується на міжнародному, в тому числі європейському, національному та інституційному рівнях.

Окреслено два підходи до формування та вдосконалення методичного забезпечення інклюзивності в спорті: нормативно-правовий і науково-практичний. Нормативно-правові документи створюють основу для сприяння інклюзії та запровадження боротьби з дискримінацією і відчуженням. Встановлюючи правові рамки, вони відіграють значну роль у формуванні методичного забезпечення інклюзивності в спорті. У той самий час можливий і науково-практичний підхід, за якого спортивні установи, враховуючи запит суспільства, свої пріоритети й розуміння потреб своїх учасників, за сприяння науковців та практиків створюють власні підходи до імплементації інклюзивності, розробляючи відповідні методичні ресурси.

Констатовано нерівномірність стану сформованості методичних ресурсів як на різних рівнях у межах загальної спортивної політики, так і в різних країнах – національній. Результати аналізу сучасного стану досліджуваного питання в Україні свідчать про нагальну потребу розроблення та вдосконалення вітчизняного методичного забезпечення інклюзивності в спорті.

5. У ході дослідження проаналізовано та систематизовано належні приклади організаційно-методичного забезпечення інклюзивності в спорті, фокусуючись на досвіді Австралії як однієї з передових країн у цьому питанні. Організаційне забезпечення інклюзивності в спорті Австралії представлене сукупністю відносин організацій різного рівня підпорядкування та спрямованості, що працюють і співпрацюють для досягнення інклюзивних цілей, а також включає національні спортивні структури й федерації з видів спорту, урядові та територіальні об'єднання щодо правових, соціальних питань і спорту, заклади освіти та здоров'я, благодійні й громадські установи, коаліції та альянси.

Методичне забезпечення інклюзивності в спорті для тренерів Австралії представлене широким переліком методичних ресурсів, таких як посібники, навчальні курси, освітні, дослідницькі та спортивні програми, практичні й методичні рекомендації, інформаційно-методичні платформи тощо, які

формують комплекси науково-, навчально-, програмно-, інструктивно-, інформаційно-методичних матеріалів, спрямованих на створення інклюзивного спортивного середовища та покращення досвіду участі в спорті різних категорій суспільства й окремих осіб, відмінних за ознакою статі, гендеру, походження, фізичних, сенсорних, когнітивних можливостей тощо.

Загалом організаційно-методичне забезпечення інклюзивності в спорті Австралії представляє собою узгоджену сукупність методичних ресурсів та організаційних відносин, що розкривається в апробації й упровадженні в практику ефективних інклюзивних моделей, методик, технологій. Результати дослідження мають потенціал стійкого впливу та сприяння культурі інклюзивності в довгостроковій перспективі. На основі даного компендіуму можна розробляти нові інклюзивні спортивні й навчальні програми та ініціативи, використовуючи передовий досвід і рекомендації. Він також може використовуватися як методичний ресурс для навчання та професійного розвитку фахівців з питань інклюзії в спорті. Оскільки компендіум надає приклади успішних програм і підходів, деякі методичні рекомендації щодо інклюзивності в спорті вже зараз можна впроваджувати в практику.

6. Визначено, що основною концепцією волонтерської програми Спеціальних Олімпіад «Об'єднаний спорт» є об'єднання людей з відхиленнями розумового розвитку й без них на одному спортивному майданчику задля сприяння їх соціальній інтеграції, а також толерантному сприйняттю та гуманізації суспільства. Основними принципами реалізації волонтерської програми «Об'єднаний спорт» є розуміння і сприйняття того, що кожен учасник може тренуватися та змагатися, кожен гравець відіграє важливу роль і може продемонструвати свої вміння й навички; підтримуються рівне ставлення до всіх учасників та організація безпечного тренувального й змагального процесу разом як одна команда.

Встановлено, що волонтерська програма «Об'єднаний спорт» розвивається за трьома моделями, а саме: змагальна, модель розвитку спортивних гравців та рекреаційна. Кожна з цих моделей відрізняється стилем змагань, різним складом

учасників, регулярністю занять, правилами участі тощо, але спільним для всіх трьох є те, що вони інклюзивні.

Основним завданням руху Спеціальних Олімпіад є професійна підготовка тренерів і спортивних інструкторів, спрямована на забезпечення найкращих умов тренувальної та змагальної діяльності осіб з порушеннями розумового розвитку. Обґрунтовано основні якості, що необхідні тренеру Спеціальних Олімпіад (спеціалізація, комунікація, медична підготовка, фахові знання, особисті якості). Проаналізовано кращі практики реалізації волонтерської програми Спеціальних Олімпіад і визначено важливі компоненти ефективного впровадження та реалізації волонтерської програми «Об'єднаний спорт» в освітні заклади України.

7. Визначено, що збір статистичної інформації є ключовим чинником упровадження політик держав щодо різних напрямів суспільного життя. Питання впровадження інклюзивності фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти за змістом і формою тісно пов'язане з визначенням кількості дітей – об'єктів для включення в освітній процес, тобто зі збором даних. Міжнародна політика збору даних про інвалідність формується з 2001 р., з моменту створення Вашингтонської групи зі статистики інвалідності як міської групи Статистичної комісії ООН, діяльність якої спрямована на збір зіставних на міжнародному рівні високоякісних даних про інвалідність серед 135 країн світу. Однак жодна країна Східної Європи не долучена до цього процесу. Інструменти, розроблені Вашингтонською групою зі статистики інвалідності, охоплюють опитувальники для дорослих, дітей, робочої сили й учасників освітнього процесу та допоможуть відстежувати прогрес у досягненні мети «нікого не залишити позаду», що встановлено в Порядку денному сталого розвитку на період до 2030 р.

8. Оцінювання реалізації політики спорту в Європейському Союзі дозволило встановити, що ініціативи щодо спорту реалізуються за принципом поділу компетенції між ЄС та державами-членами ЄС. На рівні ЄС реалізуються Європейський тиждень спорту, Спортивний форум ЄС, #BeInclusive EU Sport

Awards, ініціатива HealthyLifestyle4All. Підтримка спорту на регіональному та місцевому рівнях у ЄС відбувається через Erasmus+ – програму ЄС у сфері освіти, професійної підготовки, молоді та спорту. Роль спорту та фізичної активності як засобу соціальної інтеграції висвітлюється в кількох політичних документах. Зокрема, в 2021 р. з'явилася нова стратегія інклюзії та різноманітності Erasmus+ і Європейського корпусу солідарності, що сприятиме подальшій інклюзії й різноманітності, в тому числі через спорт.

Моніторингова діяльність щодо інклюзивності в спорті залежить від традицій у країнах-членах ЄС. Спортивні статистичні дані для ЄС не збираються за допомогою одного окремого дослідження, а надходять з різних колекцій даних Євростату. Спортивна статистика стосується як соціальних, так і економічних аспектів спорту. На підставі проведених досліджень щодо процесу збору даних на рівні країн ЄС вдалося виявити успішні практики Швеції, Великої Британії, Чорногорії, Туреччини. Водночас в Україні відсутня система моніторингу реалізації освітньої політики стосовно інклюзії, що потребує подальшого вирішення.

9. На основі попередніх досліджень, аналізу науково-методичної літератури та власного досвіду практичної діяльності було розроблено технологію організації інклюзивного навчання в судномодельному спорті, що спрямована на створення умов для соціалізації дітей з особливими освітніми потребами за рахунок виявлення оптимальних умов, форм, методів і засобів, а також з урахуванням проблем та факторів успішності. Розроблена технологія інклюзивного навчання стала підґрунтям для створення навчальної програми з позашкільної освіти науково-технічного напрямку для навчання дітей з особливими освітніми потребами та спрямована на формування трьох компетентностей: пізнавальної, проєктно-технологічної й соціально-психологічної.

Загалом, проведені дослідження враховували думку фахівців (тренерів і керівників гуртків) із судномодельовання та судномодельного спорту щодо визначення організаційних і методичних засад впровадження інклюзивного

навчання в спортивно-технічні види спорту. Розроблена технологія навчання в судномодельному спорті спрямована на підвищення доступності спортивно-технічних видів спорту для дітей з особливими освітніми потребами, удосконалення методичного забезпечення занять з урахуванням індивідуальних можливостей кожної дитини. Проведені дослідження обґрунтовують позитивні сторони судномодельного спорту та значущість спільних занять для практично здорових дітей і дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному освітньому середовищі.

Література

До розділу 1.1

1. Інклюзивна освіта [Електронний ресурс]: навч. посіб. – К.: ТОВ «Агентство «Україна», 2019. – 300 с. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/inkluzyvne-navchannya/posibniki/inklyuziyavnz.pdf> (дата звернення: 10.12.2022).

2. Колупаєва А. А. Навчання дітей з особливими освітніми потребами в інклюзивному середовищі: навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва О. М. Таранченко. – Харків: Ранок, 2019. – 304 с.

3. Концепція розвитку інклюзивної освіти: від 01.10.2010 № 912 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення: 01.12.2022).

4. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 10.12.2022).

5. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 15.09.2021 № 957: станом на 6 верес. 2022 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-p#Text> (дата звернення: 24.12.2022).

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII: станом на 1 січ. 2023 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 01.12.2022).

7. Coalter F. Sport-for-Change: some thoughts from a sceptic [Electronic resource] // Social Inclusion. – 2015. – Vol. 3, No. 3. – P. 19–23. Available at: <https://doi.org/10.17645/si.v3i3.222> (date of access: 20.12.2022).

8. COVID:19 Scale of education loss «nearly insurmountable», warns UNICEF [Electronic resource]. Available at: <https://www.unicef.org/ukraine/en/press-releases/covid19-scale-education-loss-nearly-insurmountable-warns-unicef> (date of access: 09.12.2022).

9. Donthu N. How to conduct a bibliometric analysis: an overview and guidelines [Electronic resource] / N. Donthu et al. // *Journal of Business Research*. – 2021. – Vol. 133. – P. 285–296. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2021.04.070> (date of access: 15.12.2022).

10. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action: towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all [Electronic resource]. UNESCO, 2015. – 34 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243278?posInSet=3&queryId=8481a9cf-a767-4f91-96fd-226c165c2287> (date of access: 01.12.2022).

11. Gleaves J. Beyond fairness: the ethics of inclusion for transgender and intersex athletes [Electronic resource] / J. Gleaves, T. Lehrbach // *Journal of the Philosophy of Sport*. – 2016. – Vol. 43, No. 2. – P. 311–326. Available at: <https://doi.org/10.1080/00948705.2016.1157485> (date of access: 21.12.2022).

12. International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport [Electronic resource]: Declaration. Paris, France: UNESCO, 2015. – 9 p. Available at: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/international-charter-physical-education-physical-activity-and-sport> (date of access: 11.12.2022).

13. Is the COVID-19 slide in education real? [Electronic resource] // World Bank Blogs. Available at: <https://blogs.worldbank.org/education/covid-19-slide-education-real> (date of access: 09.12.2022).

14. Kiuppis F. Inclusion in sport: disability and participation [Electronic resource] / F. Kiuppis // *Sport in Society*. – 2016. – Vol. 21, No. 1. – P. 4–21. Available at: <https://doi.org/10.1080/17430437.2016.1225882> (date of access: 20.12.2022).

15. McConkey R. Promoting social inclusion through Unified Sports for youth with intellectual disabilities: a five-nation study [Electronic resource] / R. McConkey et al. // *Journal of Intellectual Disability Research*. – 2012. – Vol. 57, No. 10. – P. 923–

935. Available at: <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2012.01587.x> (date of access: 20.12.2022).

16. Misener L. Managing disability sport: from athletes with disabilities to inclusive organisational perspectives [Electronic resource] / L. Misener, S. Darcy // *Sport Management Review*. – 2014. – Vol. 17, No. 1. – P. 1–7. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.smr.2013.12.003> (date of access: 21.12.2022).

17. Porter A. L. Research profiling: improving the literature review [Electronic resource] / A. L. Porter, A. Kongthon, J.-C. Lu // *Scientometrics*. – 2002. – Vol. 53. – P. 351–370. Available at: <https://doi.org/10.1023/A:1014873029258> (date of access: 15.12.2022).

18. ScientoPy [Electronic resource]. Available at: <https://www.scientopy.com/en/> (date of access: 14.12.2022).

19. Sherry E. Managing sport for social change: the state of play [Electronic resource] / E. Sherry, N. Schulenkorf, L. Chalip // *Sport Management Review*. – 2015. – Vol. 18, No. 1. – P. 1–5. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.smr.2014.12.001> (date of access: 15.01.2023).

20. Smith L. C. Citation analysis [Electronic resource] / L. C. Smith // Graduate School of Library and Information Science. University of Illinois at Urbana-Champaign. – 1981. – Vol. 30. – P. 83–106. Available at: <https://hdl.handle.net/2142/7190> (date of access: 17.12.2022).

21. Spaaij R. Refugee youth, belonging and community sport [Electronic resource] / R. Spaaij // *Leisure Studies*. – 2014. – Vol. 34, No. 3. – P. 303–318. Available at: <https://doi.org/10.1080/02614367.2014.893006> (date of access: 20.12.2022).

22. Toffoletti K. New approaches for studies of Muslim women and sport [Electronic resource] / K. Toffoletti, C. Palmer // *International Review for the Sociology of Sport*. – 2016. – Vol. 52, No. 2. – P. 146–163. Available at: <https://doi.org/10.1177/1012690215589326> (date of access: 21.12.2022).

23. van Eck N. J. Software survey: VOSviewer, a computer program for bibliometric mapping [Electronic resource] / N. J. van Eck, L. Waltman //

Scientometrics. – 2009. – Vol. 84, No. 2. – P. 523–538. Available at: <https://doi.org/10.1007/s11192-009-0146-3> (date of access: 15.12.2022).

24. Walker N. A. Hegemonic masculinity and the institutionalized bias toward women in men's collegiate basketball: what do men think? [Electronic resource] / N. A. Walker, M. L. Sartore-Baldwin // Journal of Sport Management. – 2013. – Vol. 27, No. 4. – P. 303–315. Available at: <https://doi.org/10.1123/jsm.27.4.303> (date of access: 21.01.2023).

25. World Economic Forum. Catalysing education 4.0: investing in the future of learning for a human-centric recovery [Electronic resource]. Cologny/Geneva: World Economic Forum, 2022. – 35 p. Available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_Catalysing_Education_4.0_2022.pdf (date of access: 24.12.2022).

До розділу 1.2

1. Антонов О. В. Розвиток рухових якостей старшокласників на заняттях з пішохідного туризму у позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 Теорія і методика навчання (з галузей знань) / О. В. Антонов. – Харків: Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2014.

2. Атаманюк С. І. Теорія і практика підготовки майбутніх фахівців фізичної культури і спорту до використання інноваційних видів рухової активності у професійній діяльності: дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.04 Теорія і методика професійної освіти / С. І. Атаманюк. – Запоріжжя: Нац. ун-т «Запорізька політехніка», 2021.

3. Блистів Т. В. Організаційно-методичне забезпечення оздоровчо-рекреаційної діяльності учнівської молоді у закладах позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку: дис. ... канд. наук з фіз. вихов. і спорту: спец. 24.00.02 Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення / Т. В. Блистів. – К.: Нац. ун-т фіз. вихов. і спорту України, 2019.

4. Богута В. М. Формування хореографічних творчих здібностей дітей молодшого шкільного віку у позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд

пед. наук: спец. 13.00.07 Теорія і методика виховання / В. М. Богута. – Полтава: Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка, 2014.

5. Бондар Т. І. Тенденції розвитку інклюзивної освіти у США та Канаді: дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.01 Загальна педагогіка та історія педагогіки / Т. І. Бондар. – Черкаси: Черкас. нац. ун-т імені Богдана Хмельницького, 2019.

6. Васкан І. Г. Розвиток рухової активності підлітків у позаурочній діяльності: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 Теорія і методика навчання (з галузей знань) / І. Г. Васкан. – Луцьк: Східноєвроп. нац. ун-т імені Лесі Українки, 2015.

7. Вербенець А. А. Розвиток інклюзивного навчання в середніх освітніх закладах Мальти (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 Загальна педагогіка та історія педагогіки / А. А. Вербенець. – Кривий Ріг: Криворіз. держ. пед. ун-т, 2019.

8. Випасняк І. П. Соціальна інтеграція глухих дітей на основі рухової активності: дис. ... канд. фіз. вих.: спец. 24.00.02 Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення / І. П. Випасняк. – Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2007.

9. Воронецький В. Б. Розвиток рухової активності студенток вищих навчальних закладів у процесі позааудиторних занять пауерліфтингом: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 Теорія і методика навчання (з галузей знань) / В. Б. Воронецький. – Кам'янець-Подільський: Кам'ян.-Поділ. нац. ун-т імені Івана Огієнка, 2018.

10. Гакман А. В. Організація рекреаційно-оздоровчої роботи у дитячих таборах оздоровлення та відпочинку / А. В. Гакман. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т імені Юрія Федьковича.

11. Доценко О. В. Формування спеціальних умінь та навичок підлітків у процесі занять спортивним орієнтуванням у позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 Теорія і методика навчання (з галузей знань) / О. В. Доценко. – К.: Нац. тех. ун-т України «Київ. політех. інститут імені Ігоря Сікорського», 2015.

12. Жеребко І. А. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг людям з інвалідністю засобами інклюзивного туризму: дис. ... докт. філос.: спец. 231 Соціальна робота / І. А. Жеребко. – Умань: Уман. держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, 2021.

13. Житовоз М. П. Методика навчання техніки фізичних вправ студентів з порушеннями слуху в інклюзивному закладі вищої освіти: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 Теорія і методика навчання (з галузевий знань) / М. П. Житовоз. – К.: Заклад вищої освіти «Відкритий міжнарод. ун-т розвитку людини «Україна», 2021.

14. Жукотинський К. К. Формування фізичної культури учнів 8–9 класів у процесі фізкультурно-спортивної роботи в позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 Теорія і методика виховання / К. К. Жукотинський. – К.: Ін-т проблем вихов. НАПН України, 2008.

15. Захарчук М. Є. Становлення та розвиток інклюзивної освіти у США: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.01 Загальна педагогіка та історія педагогіки / М. Є. Захарчук. – Львів: Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2013.

16. Іванишин Ю. І. Вплив занять екстремальними видами рухової активності на розвиток координаційних здібностей підлітків: дис. ... канд. наук з фіз. вихов. і спорту: спец. 24.00.02 Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення / Ю. І. Іванишин. – Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника», 2018.

17. Лещій Н. П. Теоретичні та методичні засади фізкультурно-оздоровчої роботи з дітьми зі складними порушеннями розвитку в навчально-реабілітаційних центрах: дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.03 Корекційна педагогіка / Н. П. Лещій. – Одеса: Держ. заклад «Південноукр. держ. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського», 2021.

18. Мандюк А. Б. Теоретико-методичні основи формування культури вільного часу школярів з використанням різних форм рухової активності: дис. ... докт. наук з фіз. вихов. і спорту: спец. 24.00.02 Фізична культура, фізичне

виховання різних груп населення / А. Б. Мандюк. – Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культ. ім. Івана Боберського, 2021.

19. Маринич В. Л. Інноваційні підходи в організаційному забезпеченні фізкультурно-оздоровчої роботи у позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд. фіз. вихов.: спец. 24.00.02 Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення / В. Л. Маринич. – К.: Нац. ун-т фіз. вихов. і спорту України, 2014.

20. Маринич В. Л. Аналіз інноваційних підходів організації фізкультурно-оздоровчої роботи в закладах освіти / В. Л. Маринич, І. О. Когут // Спортивний вісник Придніпров'я. – 2013. – № 1. – С. 28–35.

21. Маринич В. Інклюзивність у дискурсах освіти та фізичної культури і спорту: національний вимір / В. Маринич, І. Когут // Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія. – 2022. – № 1. – С. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.32652/spmed.2022.1.75-80>.

22. Маринич В. Інструменти впровадження інклюзивної моделі фізкультурно-спортивної роботи в закладах позашкільної освіти / В. Маринич, І. Когут // Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія. – 2022. – № 2. – С. 65–72. DOI: <https://doi.org/10.32652/spmed.2022.2.65-72>.

23. Ніфака Я. М. Підготовка студентів факультету фізичної культури до фізкультурно-оздоровчої роботи (на прикладі плавання): дис. ... канд. фіз. вихов.: спец. 24.00.02 Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення / Я. М. Ніфака. – Луцьк: Волин. держ. ун-т імені Лесі Українки, 2000.

24. Нова українська школа. Що з інклюзивною освітою в Україні під час війни [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/shho-z-inklyuzyvnoyu-osvitoyu-v-ukrayini-pid-chas-vijny/> (дата звернення: 02.03.2023).

25. Орен Д. Л. Формування здорового способу життя студентів у процесі занять із спортивних єдиноборств у позааудиторній фізкультурно-спортивній роботі: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 Теорія і методика навчання (з галузей знань) / Д. Л. Орен. – К.: Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2015.

26. Садова І. І. Тенденції розвитку інклюзії у закладах загальної середньої освіти України: дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.01 Загальна педагогіка та історія педагогіки / І. І. Садова. – Дрогобич: Дрогобиц. держ. пед. ун-т імені Івана Франка, 2020.

27. Сергієнко В. П. Особливості психофізичного та соціального розвитку молодших школярів в умовах спеціально організованої позашкільної рухової активності: дис. ... канд. наук з фіз. вихов. і спорту: спец. 24.00.02 Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення / В. П. Сергієнко. – К.: Нац. ун-т фіз. вихов. і спорту України, 2021.

28. Сивохоп Я. М. Формування здорового способу життя учнів 6–9 класів у процесі спортивно-краєзнавчої роботи в позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 Теорія і методика виховання / Я. М. Сивохоп. – К.: Ін-т проблем вихов. НАПН України, 2017.

29. Скиба О. О. Фізіолого-гігієнічне обґрунтування організації навчально-тренувального процесу у позашкільних навчальних закладах спортивного профілю: дис. ... канд. біол. наук: спец. 14.02.01 Гігієна / О. О. Скиба. – Суми: Сум. держ. пед. ун-т імені А. С. Макаренка, 2014.

30. Солопчук Д. М. Формування здорового способу життя молодших підлітків у позаурочній фізкультурно-спортивній роботі: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.07 Теорія і методика виховання / Д. М. Солопчук. – К.: Ін-т проблем вихов. НАПН України, 2007.

31. Таланчук І. В. Адміністративно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / І. В. Таланчук. – К.: Заклад вищої освіти «Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна», 2021.

32. Трояновська М. М. Розвиток координаційних якостей дівчат різних вікових груп у процесі занять біатлоном у позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 Теорія і методика навчання (з галузей знань) / М. М. Трояновська. – Чернігів: Чернігів. держ. пед. ун-т імені Т. Г. Шевченка, 2016.

33. Ферт О. Г. Диференційований підхід до дітей з порушеннями психічного розвитку в інклюзивному освітньому процесі: дис. ... докт. пед. наук: спец. 13.00.03 Корекційна педагогіка / О. Г. Ферт. – Львів: Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2020.

34. Хамаде А. Корекція психофізичного стану дітей шкільного віку з розладами аутичного спектру засобами фізичного виховання в умовах інклюзивної освіти: дис. ... докт. філос.: спец. 017 Фізична культура і спорт / А. Хамаде. – Львів: Львів. держ. ун-т фіз. культ. ім. Івана Боберського, 2022.

35. Холостенко Т. В. Організаційно-педагогічні умови управління професійним самовдосконаленням керівника позашкільного навчального закладу (на прикладі дитячо-юнацької спортивної школи): дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.06 Теорія і методика управління освітою / Т. В. Холостенко. – Одеса: Держ. заклад «Південноукр. нац. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського», 2014.

36. Хольченкова Н. М. Педагогічні умови здоров'язбереження молодших підлітків засобами сучасного танцю в закладах позашкільної освіти: дис. ... докт. філос.: спец. 014 Середня освіта (за предметними спеціалізаціями) / Н. М. Хольченкова. – Чернігів: Нац. ун-т «Чернігів. колегіум» імені Т. Г. Шевченка, 2021.

37. Чебанова К. В. Інклюзивний підхід до побудови навчально-тренувального процесу спортсменів з інвалідністю в карате: дис. ... докт. філос.: спец. 017 Фізична культура і спорт / К. В. Чебанова. – К.: Нац. ун-т фіз. вихов. і спорту України, 2021.

38. Чупіна К. О. Соціально-психологічна реабілітація студентів з обмеженням життєдіяльності засобами інклюзивного туризму: дис. ... докт. філос.: спец. 053 Соціальні та поведінкові науки. Психологія / К. О. Чупіна. – Умань: Уман. держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, 2021.

39. Шупило І. П. Методика проведення занять з аеробіки дівчат в позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.02 Теорія

і методика навчання (з галузей знань) / І. П. Шупило. – Чернігів: Чернігів. держ. пед. ун-т імені Т. Г. Шевченка, 2015.

До розділу 2.1

1. Abur W. b. D. Settlement strategies for the South Sudanese community in Melbourne: An analysis of employment and sport participation. PhD thesis [Electronic resource] / W. b. D. Abur. 2018. – 337 p. Available at: <https://vuir.vu.edu.au/id/eprint/36189>.

2. Ahmad N. Building cultural diversity in sport: A critical dialogue with Muslim women and sports facilitators [Electronic resource] / N. Ahmad et al. // International Journal of Sport Policy and Politics. – 2020. – Vol. 12, No. 4. – P. 637–653. Available at: <https://doi.org/10.1080/19406940.2020.1827006>.

3. Alkerwi A. Adherence to physical activity recommendations and its associated factors: An interregional population-based study [Electronic resource] / A. Alkerwi et al. // Journal of Public Health Research. – 2015. – Vol. 4, No. 1. Available at: <https://doi.org/10.4081/jphr.2015.406>.

4. Allen B. Facilitators and barriers to physical activity and sport participation experienced by Aboriginal and Torres Strait Islander adults: A mixed method review [Electronic resource] / B. Allen et al. // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2021. Vol. 18, No. 18. – P. 9893. Available at: <https://doi.org/10.3390/ijerph18189893>.

5. Arnold A. Does geographical region impact parents' perceptions towards youth sport specialization? [Electronic resource] / A. Arnold, R. Zarzycki, M. Failla // Orthopaedic Journal of Sports Medicine. – 2021. – Vol. 9, No. 7. Available at: <https://doi.org/10.1177/2325967121s00096>.

6. Baker-Lewton A. Evaluation report: The community soccer hub. A story to tell: Building an intercultural soccer hub in melbourne's west [Electronic resource] / A. Baker-Lewton, C. Fletcher, C. Sonn. Melbourne Victoria University, 2016. – 84 p. Available at:

<https://www.vu.edu.au/sites/default/files/Soccer%20Hub%20Final%20Report%202016.pdf>.

7. Baker-Lewton A. ‘‘I haven’t lost hope of reaching out ...’’: Exposing racism in sport by elevating counternarratives [Electronic resource] / A. Baker-Lewton et al. // *International Journal of Inclusive Education*. – 2017. – Vol. 21, No. 11. – P. 1097–1112. Available at: <https://doi.org/10.1080/13603116.2017.1350316>.

8. Belli E. The relationship between the economic development levels of the countries and their sporting achievements in the 2020 Tokyo Olympics [Electronic resource] / E. Belli, Y. Y. Saraçoğlu // *Journal of Educational Issues*. – 2021. – Vol. 7, No. 3. – P. 33. Available at: <https://doi.org/10.5296/jei.v7i3.19265>.

9. Bernard A. B. Who wins the Olympic Games: Economic resources and medal totals [Electronic resource] / A. B. Bernard, M. R. Busse // *Review of Economics and Statistics*. – 2004. – Vol. 86, No. 1. – P. 413–417. Available at: <https://doi.org/10.1162/003465304774201824>.

10. Blauwet C. A. From the paralympics to public health: Increasing physical activity through legislative and policy initiatives [Electronic resource] / C. A. Blauwet, L. I. Iezzoni // *Pm&r*. – 2014. – Vol. 6. – P. 4–10. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.pmrj.2014.05.014>.

11. Blok D. J. The impact of individual and environmental interventions on income inequalities in sports participation: Explorations with an agent-based model [Electronic resource] / D. J. Blok, F. J. van Lenthe, S. J. de Vlas // *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. – 2018. – Vol. 15, No. 1. Available at: <https://doi.org/10.1186/s12966-018-0740-y>.

12. Braumüller B. Gender identities in organized sports-athletes’ experiences and organizational strategies of inclusion [Electronic resource] / B. Braumüller, T. Menzel, I. Hartmann-Tews // *Frontiers in Sociology*. – 2020. – Vol. 5. Available at: <https://doi.org/10.3389/fsoc.2020.578213>.

13. Brown K. K. Parent-reported motivators and barriers to participation in a community-based intervention designed for children with motor skill difficulties: A qualitative program evaluation [Electronic resource] / K. K. Brown et al. // Adapted

Physical Activity Quarterly. – 2022. – Vol. 39, No. 1. – P. 109–128. Available at: <https://doi.org/10.1123/apaq.2020-0142>.

14. Capdevila Ortís L. Motivación y actividad física: el autoinforme de motivos para la práctica de ejercicio físico (AMPEF) / L. Capdevila Ortís, J. Niñerola Maymí, M. Pintanel Bassets // Revista de psicología del deporte. – 2004. – Vol. 13, No. 1. – P. 55–74.

15. Carr J. More than a club, more than a game: The case of Diverse City [Electronic resource] / J. Carr, M. J. Power // Managing Sport and Leisure. – 2019. – Vol. 25, No. 1–2. – P. 99–113. Available at: <https://doi.org/10.1080/23750472.2019.1679039>.

16. Clark C. M. Engaged or excluded: LGBTQ youth's participation in school sports and their relationship to psychological well-being [Electronic resource] / C. M. Clark, J. G. Kosciw // Psychology in the Schools. – 2021. Available at: <https://doi.org/10.1002/pits.22500>.

17. Coakley J. Youth Sports: What Counts as «Positive Development?» [Electronic resource] / J. Coakley // Journal of Sport and Social Issues. – 2011. – Vol. 35, No. 3. – P. 306–324. Available at: <https://doi.org/10.1177/0193723511417311>.

18. Collins M. Social exclusion and austerity policies in England: the role of sports in a new area of social polarisation and inequality? [Electronic resource] / M. Collins, R. Haudenhuyse // Social inclusion. – 2015. – Vol. 3, No. 3. – P. 5–18. Available at: <https://doi.org/10.17645/si.v3i3.54>.

19. Cultivating and Fostering Diversity, Equity, Inclusion and Belonging [Electronic resource]. USA Fencing. Available at: <https://www.usafencing.org/deib>.

20. D'Angelo C. The challenges of promoting social inclusion through sport: the experience of a sport-based initiative in Italy [Electronic resource] / C. D'Angelo, C. Corvino, C. Gozzoli // Societies. – 2021. – Vol. 11, No. 2. – P. 44. Available at: <https://doi.org/10.3390/soc11020044>.

21. Dawson P. The relationship between participation in sport and sport volunteering: an economic analysis [Electronic resource] / P. Dawson, P. Downward // International Journal of Sports Finance. – 2013. – Vol. 8, No. 1. – P. 75–92.

22. Denison E. Reviewing evidence of LGBTQ+ discrimination and exclusion in sport [Electronic resource] / E. Denison, N. Bevan, R. Jeanes // *Sport Management Review*. – 2020. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.smr.2020.09.003>.

23. Dionigi R. A. Sport for all ages? Weighing the evidence. *Sport and physical activity across the lifespan* [Electronic resource] / R. A. Dionigi, M. Gard. – London, 2017. – P. 1–20. Available at: https://doi.org/10.1057/978-1-137-48562-5_1.

24. Diversity, Equity and Inclusion [Electronic resource]. USOPC 2021 Impact Report. Available at: <https://2021impactreport.teamusa.org/sport-advancement/diversity-equity-and-inclusion.html#gsc.tab=0>.

25. Diversity, Equity, Inclusion and Belonging at the Skating Club of Boston. The Skating Club of Boston [Electronic resource]. Available at: <https://scboston.org/deib/>.

26. Djalalinia S. Promoting physical activity participation among adolescents: The barriers and the suggestions [Electronic resource] / S. Djalalinia et al. // *International Journal of Preventive Medicine*. – 2015. – Vol. 6, No. 1. – P. 12. Available at: <https://doi.org/10.4103/2008-7802.151820>.

27. Dokuzoğlu G. Investigation of middle school parents' attitude towards extracurricular sports activities according to some demographic characteristics [Electronic resource] / G. Dokuzoğlu, S. M. Yıldız // *Journal of Human Sciences*. – 2019. – Vol. 16, No. 4. – P. 1156–1163. Available at: <https://doi.org/10.14687/jhs.v16i4.5890>.

28. Duke Athletics Diversity, Equity, Inclusion, and Belonging Strategic Plan [Electronic resource]. Duke University. Available at: <https://goduke.com/sports/2022/12/9/diversity-equity-inclusion-and-belonging.aspx>.

29. Eluère M. Cultural diversity and group dynamics in a professional women's volleyball team [Electronic resource] / M. Eluère, L. J. Martin, J.-P. Heuzé // *Journal of Applied Sport Psychology*. – 2022. – P. 1–24. Available at: <https://doi.org/10.1080/10413200.2022.2134504>.

30. European Commission, Directorate-General for Education, Youth, Sport and Culture. Mapping on access to sport for people with disabilities [Electronic resource].

Publications Office, 2018. – 75 p. Available at: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/061635>.

31. European Union Work Plan for Sport (1 January 2021 – 30 June 2024) [Electronic resource]: Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States meeting of 04.12.2020 no. 2020/C 419/01. Available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:42020Y1204\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:42020Y1204(01)).

32. Evans J. R. Physical activity among indigenous Australian children and youth in remote and non-remote areas [Electronic resource] / J. R. Evans et al. // *Social Science & Medicine*. – 2018. – Vol. 206. – P. 93–99. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.04.018>.

33. Forde S. D. Moving towards social inclusion: manager and staff perspectives on an award winning community sport and recreation program for immigrants [Electronic resource] / S. D. Forde et al. // *Sport Management Review*. – 2015. – Vol. 18, No. 1. – P. 126–138. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.smr.2014.02.002>.

34. Frey G. C. Physical Activity of Youth with Intellectual Disability: Review and Research Agenda [Electronic resource] / G. C. Frey, H. I. Stanish, V. A. Temple // *Adapted Physical Activity Quarterly*. – 2008. – Vol. 25, No. 2. – P. 95–117. Available at: <https://doi.org/10.1123/apaq.25.2.95>.

35. García-Liste N. Oportunidades de inclusión en el deporte. Estudio de caso de un deportista con parálisis cerebral [Electronic resource] / N. García-Liste, U. Fernandez-Lasa, O. Usabiaga-Arraubarrena // *Ágora para la Educación Física y el Deporte*. – 2022. – No. 24. – P. 184–206. Available at: <https://doi.org/10.24197/aefd.24.2022.184-206>.

36. García Obrero E. A narrative review: basketball as a mean of inclusion for people with autistic spectrum disorder [Electronic resource] / E. García Obrero, H. González García // *Retos*. – 2021. – Vol. 42. – P. 673–683. Available at: <https://doi.org/10.47197/retos.v42i0.87479>.

37. Gardiner S. Racism and homophobia in English football: The equality act, positive action and the limits of law [Electronic resource] / S. Gardiner, L. Riches //

International Journal of Discrimination and the Law. – 2016. – Vol. 16, No. 2–3. – P. 102–121. Available at: <https://doi.org/10.1177/1358229116655648>.

38. Gatouillat C. Navigating the circles of social life: understanding pathways to sport drop-out among French teenagers [Electronic resource] / C. Gatouillat, J. Griffet, M. Travert // Sport, Education and Society. – 2019. – Vol. 25, No. 6. – P. 654–666. Available at: <https://doi.org/10.1080/13573322.2019.1643300>.

39. Gidgup M. J. R. Barriers and enablers to older indigenous people engaging in physical activity – a qualitative systematic review [Electronic resource] / M. J. R. Gidgup et al. // Journal of Aging and Physical Activity. – 2021. – P. 1–13. Available at: <https://doi.org/10.1123/japa.2020-0465>.

40. Gosai K. Sport for Life for all newcomers to Canada. Creating Inclusion of Newcomers in Sport and Physical Activity. Sport for Life Society [Electronic resource] / K. Gosai et al. 2018. 56 p. Available at: https://sportforlife.ca/wp-content/uploads/2018/01/Sport-for-Life-for-all-Newcomers-to-Canada_2018.pdf.

41. Gould D. The Current Youth Sport Landscape: Identifying Critical Research Issues [Electronic resource] / D. Gould // Kinesiology Review. – 2019. – Vol. 8, No. 3. – P. 150–161. Available at: <https://doi.org/10.1123/kr.2019-0034>.

42. Grandisson M. Perspectives on strategies to foster inclusion through sports: advantages, disadvantages, and considerations for implementation [Electronic resource] / M. Grandisson et al. // Inclusion. – 2019. – Vol. 7, No. 2. – P. 140–153. Available at: <https://doi.org/10.1352/2326-6988-7.2.140>.

43. Grima S. Theoretical models for sport participation: literature review [Electronic resource] / S. Grima et al. // International Journal of Economics and Business Administration. – 2017. – Vol. V, Issue 3. – P. 94–116. Available at: <https://doi.org/10.35808/ijeba/138>.

44. Guidelines for the inclusion of transgender and gender diverse people in sport [Electronic resource]. Australian Human Rights Commission, 2019. 14 p. Available at: <https://humanrights.gov.au/our-work/lgbti/publications/guidelines-inclusion-transgender-and-gender-diverse-people-sport-2019>.

45. Hallmann K. The influence of socio-demographic indicators economic determinants and social recognition on sport participation in Germany [Electronic resource] / K. Hallmann, C. Breuer // *European Journal of Sport Science*. – 2012. – Vol. 14, No. 1. – P. 324–331. Available at: <https://doi.org/10.1080/17461391.2012.704078>.

46. Hammond A. M. The relationship between disability and inclusion policy and sports coaches' perceptions of practice [Electronic resource] / A. M. Hammond // *International Journal of Sport Policy and Politics*. – 2022. – P. 1–17. Available at: <https://doi.org/10.1080/19406940.2022.2074515>.

47. Hartley L. Exploring physical activity engagement and barriers for asylum seekers in Australia coping with prolonged uncertainty and no right to work [Electronic resource] / L. Hartley, C. Fleay, M. Tye // *Health & Social Care in the Community*. – 2017. – Vol. 25. – P. 1190–1198. Available at: <https://doi.org/10.1111/hsc.12419>.

48. Haudenhuyse R. Introduction to the issue «sport for social inclusion: questioning policy, practice and research» [Electronic resource] / R. Haudenhuyse // *Social inclusion*. – 2017. – Vol. 5, No. 2. – P. 85–90. Available at: <https://doi.org/10.17645/si.v5i2.1068>.

49. Hoekstra F. National approaches to promote sports and physical activity in adults with disabilities: examples from the Netherlands and Canada [Electronic resource] / F. Hoekstra et al. // *Disability and Rehabilitation*. – 2018. – Vol. 41, No. 10. – P. 1217–1226. Available at: <https://doi.org/10.1080/09638288.2017.1423402>.

50. Hunter D. E. A phenomenological approach: The impact on families of sports participation for a child with a physical disability: extended abstract of dissertation [Electronic resource] / D. E. Hunter. Denton, 2009. – 118 p. Available at: <https://hdl.handle.net/11274/10844>.

51. Hyde T. Disparities in Youth Sports Participation in the U.S., 2017–2018 [Electronic resource] / T. Hyde et al. // *E. American Journal of Preventive Medicine*. – 2020. – Vol. 59, No. 5. – P. 207–210. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.amepre.2020.05.011>.

52. Inclusion, Diversity and Equity. Sail Canada [Electronic resource]. Available at: <https://www.sailing.ca/inclusion-diversity-and-equity/>.

53. International Council of Sport Science and Physical Education. International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport [Electronic resource]: Declaration. Paris, France, 2015. – 9 p. Available at: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/international-charter-physical-education-physical-activity-and-sport>.

54. Ives B. «I'll always find a perfectly justified reason for not doing it»: challenges for disability sport and physical activity in the United Kingdom [Electronic resource] / B. Ives et al. // *Sport in Society*. – 2019. – P. 1–19. Available at: <https://doi.org/10.1080/17430437.2019.1703683>.

55. Jeanes R. «Yes we are inclusive»: Examining provision for young people with disabilities in community sport clubs [Electronic resource] / R. Jeanes // *Sport Management Review*. – 2018. – Vol. 21, No. 1. – P. 38–50. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.smr.2017.04.001>.

56. Jenkin C. R. Sport for adults aged 50+ years: participation benefits and barriers [Electronic resource] / C. R. Jenkin et al. // *Journal of Aging and Physical Activity*. – 2018. – Vol. 26, No. 3. – P. 363–371. Available at: <https://doi.org/10.1123/japa.2017-0092>.

57. Jones D. B. «Denied from a Lot of Places» Barriers to Participation in Community Recreation Programs Encountered by Children with Disabilities in Maine: Perspectives of Parents [Electronic resource] / D. B. Jones // *Leisure*. – 2003. – Vol. 28, No. 1–2. – P. 49–69. Available at: <https://doi.org/10.1080/14927713.2003.9649939>.

58. Khanmoradi S. Media and sport participation with emphasis on socio-economic factors: an econometric model with simultaneous equations approach [Electronic resource] / S. Khanmoradi et al. // *Iranian Journal of Management Studies*. – 2021. – Vol. 14, No. 3. – P. 565–583. Available at: <https://doi.org/doi:10.22059/ijms.2020.303936.674096>.

59. Kimber A. «It's all about knowing the young person»: best practice in coaching autistic athletes [Electronic resource] / A. Kimber, J. Burns, M. Murphy //

Sports Coaching Review. – 2021. – P. 1–21. Available at: <https://doi.org/10.1080/21640629.2021.1944527>.

60. Kiuppis F. Inclusion in sport: disability and participation [Electronic resource] / F. Kiuppis // *Sport in Society*. – 2016. – Vol. 21, No. 1. – P. 4–21. Available at: <https://doi.org/10.1080/17430437.2016.1225882>.

61. Laar R. Constraints to women's participation in sports: a study of participation of Pakistani female students in physical activities [Electronic resource] / R. Laar et al. // *International Journal of Sport Policy and Politics*. – 2018. – Vol. 11, No. 3. – P. 385–397. Available at: <https://doi.org/10.1080/19406940.2018.1481875>.

62. Langguth N. Barriers to Physical Activity in Adolescents [Electronic resource] / N. Langguth et al. // *Zeitschrift für Gesundheitspsychologie*. – 2015. – Vol. 23, No. 2. – P. 47–59. Available at: <https://doi.org/10.1026/0943-8149/a000136>.

63. Legg D. A framework for understanding barriers to participation in sport for persons with disability [Electronic resource] / D. Legg et al. // *Palaestra*. – 2022. – Vol. 36, No. 1. – P. 13–20. Available at: <https://vuir.vu.edu.au/id/eprint/43883>.

64. Liew S. The Barriers and Facilitators of Sport and Physical Activity Participation for Aboriginal Children in Rural New South Wales, Australia [Electronic resource]: A Photovoice Project / S. Liew et al. // *International Journal of Environmental Research and Public Health*. – 2022. – Vol. 19, No. 4. – P. 1986. Available at: <https://doi.org/10.3390/ijerph19041986>.

65. Loh V. H. Y. Built environment and physical activity among adolescents: the moderating effects of neighborhood safety and social support [Electronic resource] / V. H. Y. Loh et al. // *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*. – 2019. – Vol. 16, No. 1. Available at: <https://doi.org/10.1186/s12966-019-0898-y>.

66. Making Sport inclusive, safe and fair. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/got-an-issue/inclusion-and-diversity/inclusion-and-diversity-in-action>.

67. Mapping of good practices relating to social inclusion of migrants through sport [Electronic resource]. European Commission et al. Publications Office, 2016. – 99 p. Available at: <https://data.europa.eu/doi/10.2766/158610>.

68. Marivoet S. Challenge of sport towards social inclusion and awareness-raising against any discrimination [Electronic resource] / S. Marivoet // Physical culture and sport studies and research. – 2014. – Vol. 63, No. 1. – P. 3–11. Available at: <https://doi.org/10.2478/pcsr-2014-0017>.

69. May T. Barriers and facilitators of sport and physical activity for Aboriginal and Torres Strait Islander children and adolescents: a mixed studies systematic review [Electronic resource] / T. May et al. // BMC Public Health. – 2020. – Vol. 20, No. 1. Available at: <https://doi.org/10.1186/s12889-020-8355-z>.

70. Menear K. Parents' perceptions of health and physical activity needs of children with Down syndrome [Electronic resource] / K. Menear // Down Syndrome Research and Practice. – 2007. – P. 60–68. Available at: <https://doi.org/10.3104/reports.1996>.

71. Mikkonen M. «We are going to the right direction... but we are not in ideal world yet»: understanding gender (in)equality within leadership positions in Nordic football governance [Electronic resource] / M. Mikkonen // Sport in Society. – 2022. – P. 1–21. Available at: <https://doi.org/10.1080/17430437.2022.2088358>.

72. Moreno-Murcia J. A. Coaches' Motivational Style and Athletes' Fear of Failure [Electronic resource] / J. A. Moreno-Murcia et al. // International Journal of Environmental Research and Public Health. – 2019. – Vol. 16, No. 9. – P. 1563. Available at: <https://doi.org/10.3390/ijerph16091563>.

73. Morgan H. Generating recognition, acceptance and social inclusion in marginalised youth populations: the potential of sports-based interventions [Electronic resource] / H. Morgan, A. Parker // Journal of Youth Studies. – 2017. – Vol. 20, No. 8. – P. 1028–1043. Available at: <https://doi.org/10.1080/13676261.2017.1305100>.

74. Nanayakkara S. Crossing boundaries and changing identities: empowering south Asian women through sport and physical activities [Electronic resource] / S.

Nanayakkara // *The International Journal of the History of Sport*. – 2012. – Vol. 29, No. 13. – P. 1885–1906. Available at: <https://doi.org/10.1080/09523367.2012.707649>.

75. Newman T. J. Coach education and coach development within a contemporary social justice society: implications for future research and potential pitfalls [Electronic resource] / T. J. Newman et al. // *Quest*. – 2022. – P. 1–17. Available at: <https://doi.org/10.1080/00336297.2022.2080082>.

76. Nichols C. Physical activity in young adults with autism spectrum disorder: Parental perceptions of barriers and facilitators [Electronic resource] / C. Nichols et al. // *Autism*. – 2018. – Vol. 23, No. 6. – P. 1398–1407. Available at: <https://doi.org/10.1177/1362361318810221>.

77. Niñerola & Maymí J. Barreras percibidas y actividad física: el autoinforme de barreras para la práctica de ejercicio físico [Electronic resource] / J. Niñerola & Maymí, L. Capdevila Ortís, M. Pintanel Bassets // *Revista de Psicología del Deporte*. – 2006. – Vol. 15, No. 1. – P. 53–69. Available at: <http://www.redalyc.org/articulo.oa?id=235119204005>.

78. Okada C. Can overcoming issues of gender be an Olympic legacy (Commentary): a need for comprehensive change [Electronic resource] / C. Okada // *Sport in Society*. – 2021. – P. 1–7. Available at: <https://doi.org/10.1080/17430437.2021.1961745>.

79. Pagan R. Disability, life satisfaction and participation in sports. *Handbook of leisure, physical activity, sports, recreation and quality of life* [Electronic resource] / R. Pagan. Cham, 2018. – P. 343–364. Available at: https://doi.org/10.1007/978-3-319-75529-8_20.

80. Participation in sport [Electronic resource]. Australian Sports Commission. Available at: <https://www.clearinghouseforsport.gov.au/participation-in-sport>.

81. Phipps C. Thinking beyond the binary: Barriers to trans participation in university sport [Electronic resource] / C. Phipps // *International Review for the Sociology of Sport*. – 2019. Available at: <https://doi.org/10.1177/1012690219889621>.

82. Play Tennis! Tennis Victoria [Electronic resource]. Available at: <https://www.tennis.com.au/vic/theclubhouse/play-tennis>.

83. Portela-Pino I. Gender differences in motivation and barriers for the practice of physical exercise in adolescence [Electronic resource] / I. Portela-Pino et al. // *International Journal of Environmental Research and Public Health*. – 2019. – Vol. 17, No. 1. – P. 168. Available at: <https://doi.org/10.3390/ijerph17010168>.

84. Qurban H. et al. The mediating role of parental support: the relation between sports participation, self-esteem, and motivation for sports among chinese students [Electronic resource] / H. Qurban et al. // *Current Psychology*. – 2018. – Vol. 38, No. 2. – P. 308–319. Available at: <https://doi.org/10.1007/s12144-018-0016-3>.

85. Rankin M.-A. Understanding the barriers to participation in sport [Electronic resource] / M.-A. Rankin. Activity Alliance, 2012. – 20 p. Available at: https://www.activityalliance.org.uk/assets/000/000/807/Understanding_the_barriers_to_participation_20120510_original.pdf?1473697192.

86. Ren Z. The Influence of Social Support on Physical Activity in Chinese Adolescents: The Mediating Role of Exercise Self-Efficacy [Electronic resource] / Z. Ren et al. // *Children*. – 2020. – Vol. 7, No. 3. – P. 23. Available at: <https://doi.org/10.3390/children7030023>.

87. Rich K. A., Giles A. R. Managing Diversity to Provide Culturally Safe Sport Programming: A Case Study of the Canadian Red Cross's Swim Program [Electronic resource] / K. A. Rich, A. R. Giles // *Journal of Sport Management*. – 2015. – Vol. 29, No. 3. – P. 305–317. Available at: <https://doi.org/10.1123/jsm.2013-0160>.

88. Rosselli A., Singer J. N. Toward a Multilevel Framework to Examine the Underrepresentation of Racial Minorities in Golf Within the United States [Electronic resource] / A. Rosselli, J. N. Singer // *Quest*. – 2015. – Vol. 67, No. 1. – P. 44–55. Available at: <https://doi.org/10.1080/00336297.2014.985319>.

89. Rowe N. F. An examination of the importance and satisfaction sports participants attach to volunteering support contextualized within a broader measure of satisfaction with the quality of the sporting experience [Electronic resource] / N. F. Rowe // *International Journal of Sport Policy and Politics*. – 2012. – Vol. 4, No. 2. – P. 159–172. Available at: <https://doi.org/10.1080/19406940.2012.656680>.

90. Salvatore A. L. Social Support and Physical Activity Among American Indians in Oklahoma: Results From a Community-based Participatory Research Study [Electronic resource] / A. L. Salvatore et al. // *The Journal of Rural Health*. – 2018. – Vol. 35, No. 3. – P. 374–384. Available at: <https://doi.org/10.1111/jrh.12331>.

91. Schailée H. Community sport and social inclusion: international perspectives [Electronic resource] / H. Schailée, R. Haudenhuyse, L. Bradt // *Sport in Society*. – 2019. – Vol. 22, No. 6. – P. 885–896. Available at: <https://doi.org/10.1080/17430437.2019.1565380>.

92. Shah P. Social Support for Physical Activity for High Schoolers in Rural Southern Appalachia [Electronic resource] / P. Shah, J. L. Southerland, D. L. Slawson // *Southern Medical Journal*. – 2019. – Vol. 112, No. 12. – P. 626–633. Available at: <https://doi.org/10.14423/smj.0000000000001047>.

93. Shields N. An exploratory study of how sports and recreation industry personnel perceive the barriers and facilitators of physical activity in children with disability [Electronic resource] / N. Shields, A. J. Synnot // *Disability and Rehabilitation*. – 2014. – Vol. 36, No. 24. – P. 2080–2084. Available at: <https://doi.org/10.3109/09638288.2014.892637>.

94. Shields N. Perceived barriers and facilitators to participation in physical activity for children with disability: a qualitative study [Electronic resource] / N. Shields, A. Synnot // *BMC Pediatrics*. – 2016. – Vol. 16, No. 1. Available at: <https://doi.org/10.1186/s12887-016-0544-7>.

95. Spaaij R. Beyond the playing field: Experiences of sport, social capital, and integration among Somalis in Australia [Electronic resource] / R. Spaaij // *Ethnic and Racial Studies*. – 2012. – Vol. 35, No. 9. – P. 1519–1538. Available at: <https://doi.org/10.1080/01419870.2011.592205>.

96. Spaaij R. Cultural diversity in community sport: An ethnographic inquiry of Somali Australians' experiences [Electronic resource] / R. Spaaij // *Sport management review*. – 2013. – Vol. 16, No. 1. – P. 29–40. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.smr.2012.06.003>.

97. Spaaij R. Sport, refugees, and forced migration: a critical review of the literature [Electronic resource] / R. Spaaij et al. // *Frontiers in Sports and Active Living*. – 2019. – Vol. 1. Available at: <https://doi.org/10.3389/fspor.2019.00047>.

98. Spaaij R. «We want more diversity but...»: resisting diversity in recreational sports clubs [Electronic resource] / R. Spaaij // *Sport Management Review*. – 2020. – Vol. 23, No. 3. – P. 363–373. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.smr.2019.05.007>.

99. Spencer-Cavaliere N. A Part of and Apart from Sport: Practitioners' Experiences Coaching in Segregated Youth Sport [Electronic resource] / N. Spencer-Cavaliere, J. Thai, B. Kingsley // *Social Inclusion*. – 2017. – Vol. 5, No. 2. – P. 120–129. Available at: <https://doi.org/10.17645/si.v5i2.889>.

100. Spiteri K. Barriers and motivators of physical activity participation in middle-aged and older adults – a systematic review [Electronic resource] / K. Spiteri et al. // *Journal of aging and physical activity*. – 2019. – Vol. 27, No. 6. – P. 929–944. Available at: <https://doi.org/10.1123/japa.2018-0343>.

101. Sport & Competition. Special Olympics Australia [Electronic resource]. Available at: <https://specialolympics.com.au/sport>.

102. Sport and discrimination in Europe. The perspectives of young European research workers and journalists [Electronic resource] / ed. by W. Gasparini, C. Talleu. Council of Europe Publishing, 2010. – 160 p. Available at: <https://rm.coe.int/sport-and-discrimination-in-europe-the-perspectives-of-young-european-/1680734be3>.

103. Sport facing the test of cultural diversity. Integration and intercultural dialogue in Europe: analysis and practical examples [Electronic resource] / ed. by W. Gasparini, A. Cometti. Council of Europe Publishing, 2010. – 90 p. Available at: <http://rm.coe.int/sport-facing-the-test-of-cultural-diversity-integration-and-intercultu/1680734be5>.

104. Squash Canada Inclusion, Diversity, Equity & Accessibility (IDEA) Strategic Plan 2021–2024 [Electronic resource]. Squash Canada Board of Directors, 2021. – 8 p. Available at: https://squash.ca/wp-content/uploads/2021/12/Squash-Canada-IDEA-Strategic-Plan-2021-2024_Approved.pdf.

105. Steinhardt F. Perceived facilitators and barriers for participation in leisure activities in children with disabilities: perspectives of children, parents and professionals [Electronic resource] / F. Steinhardt et al. // *Scandinavian Journal of Occupational Therapy*. – 2019. – P. 1–15. Available at: <https://doi.org/10.1080/11038128.2019.1703037>.

106. Storr R. «Game to play?»: barriers and facilitators to sexuality and gender diverse young people's participation in sport and physical activity [Electronic resource] / R. Storr et al. // *Sport, Education and Society*. – 2021. – P. 1–14. Available at: <https://doi.org/10.1080/13573322.2021.1897561>.

107. Storr R. Support for LGBT diversity and inclusion in sport: a mixed methods study of Australian cricket [Electronic resource] / R. Storr et al. // *Sport Management Review*. – 2021. – P. 1–25. Available at: <https://doi.org/10.1080/14413523.2021.1991675>.

108. Stronach M. Developing sport for indigenous women and girls. Developing sport for women and girls [Electronic resource] / M. Stronach, H. Maxwell; ed. by E. Sherry, K. Rowe. Abingdon, New York, 2020. Available at: <https://doi.org/10.4324/9780367854201>.

109. Sutherland J. Indigenous sports and recreation programs and partnerships across Canada: A literature review and environmental scan [Electronic resource] / J. Sutherland. National Collaborating Centre for Indigenous Health, 2021. – 52 p. Available at: https://www.nccih.ca/Publications/lists/Publications/Attachments/ISR/Indigenous_Sports_and_Recreation_EN_Web_2022-01-27.pdf.

110. Talleu C. Gender equality in sports. Access for Girls and Women to Sport Practices [Electronic resource]: Brochure / C. Talleu. Council of Europe, 2016. – 42 p. Available at: <https://edoc.coe.int/en/gender-equality/6957-gender-equality-in-sports.html>.

111. Tandon P. S. Socioeconomic inequities in youth participation in physical activity and sports [Electronic resource] / P. S. Tandon et al. // *International Journal of*

Environmental Research and Public Health. – 2021. – Vol. 18, No. 13. – P. 6946.
Available at: <https://doi.org/10.3390/ijerph18136946>.

112. Townsend R. C. Infusing disability into coach education and development: a critical review and agenda for change [Electronic resource] / R. C. Townsend et al. // Physical Education and Sport Pedagogy. – 2021. – P. 1–14. Available at: <https://doi.org/10.1080/17408989.2021.1873932>.

113. Uffelen J. Active and healthy ageing through sport [Electronic resource] / J. Uffelen et al. // Report compiled for the Australian Sports Commission (2015), 2016. Available at: <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.2332.0089>.

114. UK Sport new Equality, Diversity & Inclusion Strategy [Electronic resource]. UK Sport. Available at: <https://www.uksport.gov.uk/news/2021/06/24/new-equality-diversity-and-inclusion-strategy>.

115. UNESCO. The salamanca statement and Framework for action on special needs education [Electronic resource]. Salamanca, Spain, 1994. – 50 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>.

116. United Nations. Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development [Electronic resource]. 2015. – 41 p. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>.

117. van Royen K. Factors Affecting Physical Activity in Ecuadorian Adolescents: A Focus Group Study [Electronic resource] / K. van Royen et al. // Journal of Physical Activity and Health. – 2015. – Vol. 12, No. 3. – P. 340–348. Available at: <https://doi.org/10.1123/jpah.2013-0288>.

118. What's the score? A survey of cultural diversity and racism in Australian sport [Electronic resource]. – Sydney: Human Rights and Equal Opportunity Commission, 2006. – 285 p. Available at: https://humanrights.gov.au/sites/default/files/content/racial_discrimination/whats_the_score/pdf/whats_the_score_report.pdf.

119. Wicker P. Micro and macro level determinants of sport participation [Electronic resource] / P. Wicker, K. Hallmann, C. Breuer // Sport, Business and

Management: an International Journal. – 2012. – Vol. 2, No. 1. – P. 51–68. Available at: <https://doi.org/10.1108/20426781211207665>.

120. World Congress on Special Needs Education. Kazan Action Plan [Electronic resource]. 6th International Conference of Ministers and Senior Officials Responsible for Physical Education and Sport, 2017. – 26 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000252725>.

121. Yu S. Barriers and facilitators of physical activity participation among children and adolescents with intellectual disabilities [Electronic resource]: a scoping review / S. Yu et al. // Healthcare. – 2022. – Vol. 10, No. 2. – P. 233. Available at: <https://doi.org/10.3390/healthcare10020233>.

До розділу 2.2

1. Гасюк І. Л. Пріоритетні напрями удосконалення системи державного управління фізичною культурою і спортом / І. Л. Гасюк // Економіка та держава. – 2013. – № 11. – С. 129–132.

2. Когут І. Методологічне та методичне забезпечення організації інклюзивного навчально-тренувального процесу спортсменів з інвалідністю в карате / І. Когут, В. Маринич, К. Чебанова // Теорія та методика фіз. виховання. – 2021. – № 21(2). – С. 121–128. DOI: <https://doi.org/10.17309/tmfv.2021.2.04>.

3. Когут І. Формування готовності тренера з судномодельного спорту для роботи з дітьми в умовах інклюзії / І. Когут, В. Маринич, Є. Шитікова // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. – 2022. – № 3. – С. 75–81. DOI: <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2022.3.75-81>.

4. Маринич В. Інклюзивність у дискурсах освіти та фізичної культури і спорту: національний вимір / В. Маринич, І. Когут // Спорт. медицина, фіз. терапія та ерготерапія. – 2022. – № 1. – С. 75–80. DOI: <https://doi.org/10.32652/spmed.2022.1.75-80>.

5. Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [Електронний ресурс]: розпорядження Кабінету Міністрів

України від 14 квіт. 2021 р. № 366-р. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text>

6. Національний комітет спорту інвалідів України [Електронний ресурс]. Timeline. Режим доступу: <https://paralympic.org.ua/ua/timeline?&type=posts> (дата звернення: 25.07. 2023).

7. Овчаренко С. Модельні характеристики функціональної та фізичної підготовленості футболістів із церебральним паралічем з урахуванням ступеня ураження опорно-рухового апарату / С. Овчаренко, О. Мітова, В. Матяш // Спорт. вісн. Придніпров'я. – 2020. – № 1. – С. 77–83. DOI: <https://doi.org/10.32540/2071-1476-2019-1-077>.

8. Одинадцятитомний «Словник української мови» (СУМ-11) [Електронний ресурс]. Методика – Академічний тлумачний словник української мови. Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/metodyka> (дата звернення: 22.07.2023).

9. Про внесення змін до деяких законів України про освіту щодо організації інклюзивного навчання: Закон України від 5 черв. 2014 р. № 1324-VII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

10. Про внесення змін до деяких законів України щодо доступу осіб з особливими освітніми потребами до освітніх послуг: Закон України від 6 верес. 2018 р. № 2541-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1324-18#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

11. Про затвердження Концепції інклюзивної мистецької освіти: наказ Міністерства культури, молоді та спорту України від 27 січ. 2020 р. № 339. Режим доступу: <https://mkp.gov.ua/files/pdf/наказ%20про%20затвердження.pdf> (дата звернення: 24.07.2023).

12. Про затвердження Концепції розвитку інклюзивного навчання: наказ Міністерства освіти і науки України від 1 жовт. 2010 р. № 912. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-kontseptsii-rozvitku-inklyuzivnogo-navchannya> (дата звернення: 24.07.2023).

13. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 15 верес. 2021 р. № 957. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/957-2021-п#Text> (дата звернення: 24.12.2022).

14. Про організацію навчально-тренувальної роботи дитячо-юнацьких спортивних шкіл: наказ Міністерства освіти і науки України від 17 січ. 2015 р. № 67. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0119-15#Text> (дата звернення: 26.07.2023).

15. Про освіту: Закон України від 5 верес. 2017 р. № 2145-VIII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

16. Про фізичну культуру і спорт: Закон України від 24 груд. 1993 р. № 3809-XII. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3808-12#Text> (дата звернення: 24.07.2023).

17. Прошук Е. П. Європейський досвід теоретико-методологічних підходів до державного управління фізичною культурою і спортом / Е. П. Прошук // Право та держ. упр. – 2022. – № 1. – С. 189–196. DOI: <https://doi.org/10.32840/pdu.2022.1.28>.

18. Рибчич І. Є. Організаційно-правові механізми управління системою надання фізкультурно-спортивних послуг в державі / І. Є. Рибчич // Ефективність держ. упр. – 2018. – № 42. – С. 191–197.

19. Розторгуй М. Види підготовки та їх співвідношення у тренувальному процесі спортсменів з інвалідністю в армспорті та пауерліфтингу / М. Розторгуй, А. Передерій, О. Товстоног // Теорія та методика фіз. виховання. – 2018. – № 18(2). – С. 55–62. DOI: <https://doi.org/10.17309/tmfv.2018.2.01>.

20. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами, Декларація Організації об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури [Електронний ресурс]; 10

черв. 1994. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 25.07.2023).

21. Свічкарь Р. Ю. Інклюзивне тренування у фехтуванні як засіб зміни відношення до осіб з обмеженими можливостями / Р. Ю. Свічкарь, О. А. Димар // Теорія та методика фіз. виховання. – 2015. – № 3. – С. 47–52. DOI: <https://doi.org/10.17309/tmfv.2015.3.1149>.

22. Шевчук О. Бібліометричний аналіз наукових публікацій за напрямом «Інклюзія в спорті» у базі даних Web of Science Core Collection / О. Шевчук, І. Когут, В. Маринич // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. – 2023. – № 1. – С. 75–83. DOI: <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2023.1.75-83>.

23. 2013 OECD Recommendation of the Council on Gender Equality in Education, Employment and Entrepreneurship [Electronic resource]. OECD Publishing, 2017. – 6 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264279391-en>.

24. 2015 OECD Recommendation of the Council on Gender Equality in Public Life [Electronic resource]. OECD Publishing, 2016. – 14 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264252820-en>.

25. Adapting curriculum to bridge equity gaps [Electronic resource]. OECD, 2021. – 115 p. DOI: <https://doi.org/10.1787/6b49e118-en>.

26. AFL Victoria [Electronic resource]. Role of AFL Vic. Available at: <https://www.aflvic.com.au/role-of-afl-vic> (date of access: 26.07.2023).

27. ALL IN: Towards gender balance in sport [Electronic resource]. 25 best practices – ALL IN: Towards gender balance in sport. Available at: <https://pjp-eu.coe.int/en/web/gender-equality-in-sport/online-library-25-best-practices> (date of access: 20.07.2023).

28. AskEARN – Employer Assistance and Resource Network on Disability Inclusion [Electronic resource]. Inclusion@Work: A Framework for Building a Disability-Inclusive Organization. Available at: <https://askearn.org/page/inclusion-at-work-a-framework-for-building-a-disability-inclusive-organization> (date of access: 26.07.2023).

29. Athlete-Centered coaching guide. Special Olympics [Electronic resource]. – 26 p. Available at: https://media.specialolympics.org/resources/sports-essentials/general/AthleteCentered_CoachingGuide.pdf?_ga=2.81297367.1993916235.1689193693-935393331.1687516928

30. Athletic Equality Index. Athletic Equality Index [Electronic resource]. Available at: <https://aei.athleteally.org/> (date of access: 23.07.2023).

31. Australian Sports Commission. Participation in sport [Electronic resource]. Available at: <https://www.clearinghouseforsport.gov.au/participation-in-sport> (date of access: 21.07.2023).

32. Australian Sports Commission. Trans and Gender Diverse Inclusion in Sport Resources [Electronic resource]. Available at: https://www.sportaus.gov.au/integrity_in_sport/transgender_and_gender_diverse_people_in_sport/resource (date of access: 22.07.2023).

33. Birch-Jones J. Leading the way: working with LGBTQ athletes and coaches [Electronic resource]: A practical resource for coaches / J. Birch-Jones. – 2-nd ed. Canadian Association for the Advancement of Women and Sport and Physical Activity, 2017. – 36 p. Available at: https://coach.ca/sites/default/files/2020-02/LeadingTheWay_v2017.pdf

34. British Gymnastics. Equality, Diversity and Inclusion [Electronic resource]. Available at: <https://www.british-gymnastics.org/equality-diversity-and-inclusion> (date of access: 23.07.2023).

35. Canadian Disability Participation Project. A Blueprint for Building Quality Participation in Sport for Children and Youth with Autism Spectrum Disorder [Electronic resource]. – Kingston: Queen's University, 2020. – 24 p. Available at: <https://cdpp.ca/resources-and-publications/blueprint-building-quality-participation-sport-children-and-youth-autism>

36. Canadian Disability Participation Project. The Blueprint for Building Quality Participation in Sport for Children, Youth, and Adults with a Disability including Quality Participation Checklist Audit Tool [Electronic resource]. – Kelowna: University of British Columbia, 2020. – 27 p. Available at: <https://cdpp.ca/resources->

and-publications/blueprint-building-quality-participation-sport-children-youth-and-adults

37. Coaching Association of Canada. Anti-racism in Coaching [Electronic resource]. Available at: <https://coach.ca/diversity-and-inclusion/anti-racism-in-coaching> (date of access: 22.07.2023).

38. Coaching Athletes with a Disability [Electronic resource]. Coaching Association of Canada, 2016. – 48 p. Available at: https://coach.ca/sites/default/files/2020-02/Coaching_Athletes_Disability_update2016.pdf

39. Coaching Masters Athletes [Electronic resource]. Coaching Association of Canada, 2021. – 25 p. Available at: https://coach.ca/sites/default/files/2021-07/Coaching%20Master%20Athletes_FINAL2021_EN.pdf

40. CoachTube [Electronic resource]. Special Olympics Certification Course: Principles of Coaching. Available at: <https://coachtube.com/course/coach-development/special-olympics-certification-course-principles-of-coaching/11813753> (date of access: 12.07.2023).

41. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Developing the European Dimension in Sport [Electronic resource]. № COM/2011/0012 final, 18 Jan. 2011 (Brussels). Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52011DC0012>

42. Cycling Sport Rules [Electronic resource]. Special Olympics, 2022. – 12 p. Available at: https://media.specialolympics.org/resources/sports-essentials/sport-rules/Sports-Essentials-Cycling-Rules-2022.pdf?_ga=2.72208532.609616490.1689829855-935393331.1687516928

43. de Greeff T. Guidance on gender and sex diverse individuals [Electronic resource] / T. de Greeff, S. Vedder. – Arnhem: NOC*NSF, 2021. – 36 p. Available at: <https://nocnsf.nl/media/4876/guidance-on-gender-and-sex-diverse-individuals.pdf>

44. Department of Health and Social Care. GOV.UK. New guidelines to support disabled children to be more active [Electronic resource], 2022. Available at:

<https://www.gov.uk/government/news/new-guidelines-to-support-disabled-children-to-be-more-active> (date of access: 22.07.2023).

45. Disability-inclusive health services toolkit [Electronic resource]. – Manila: World Health Organization Regional Office for the Western Pacific, 2020. – 134 p. Available at: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/336857/9789290618928-eng.pdf>

46. Engaging Newcomer Girls & Women [Electronic resource]: Physical Activity & Sport Handbook. Canadian Women & Sport, 2021. – 25 p. Available at: <https://womenandsport.ca/wp-content/uploads/2021/02/Engaging-Newcomer-Girls-Women-in-Sport-and-Physical-Activity-Handbook.pdf>

47. Englefield L. LGBT inclusion in sport [Electronic resource] / L. Englefield. Council of Europe, 2016. – 51 p. Available at: https://edoc.coe.int/en/module/ec_addformat/download?cle=481263854facf41a2f8a64a21956d87b&k=13e79b0f2ec49bc5f2805ce8506b3ce2

48. ENGSO Education. Equip for Equality in Practice. Equal opportunities for all [Electronic resource]. Available at: <https://www.engso-education.eu/projects/equip/> (date of access: 20.07.2023).

49. ENGSO Education. SCORE PROJECT. Gender equality in coaching [Electronic resource]. Available at: <https://www.engso-education.eu/projects/score/> (date of access: 20.07.2023).

50. ENGSO Education. Sport coaching for mental well-being [Electronic resource]. Available at: <https://www.engso-education.eu/projects/spirit/> (date of access: 20.07.2023).

51. Europaralympic. DITEAM 12 – Diverse and inclusive teams for children under 12 [Electronic resource]. Available at: <https://www.europaralympic.org/diteam12> (date of access: 20.07.2023).

52. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Key Principles: supporting policy development and implementation for inclusive education [Electronic resource] / V. J. Donnelly, A. Watkins, ed. – Odense, Denmark: European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2021. – 37 p. Available at:

<https://www.european-agency.org/sites/default/files/Key%20Principles%20-%20Supporting%20policy%20development%20and%20implementation%20for%20inclusive%20education.pdf>

53. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Profile for Inclusive Teacher Professional Learning: including all education professionals in teacher professional learning for inclusion [Electronic resource]. – Odense, Denmark, 2022. – 67 p. Available at: <https://www.european-agency.org/resources/publications/TPL4I-profile>

54. European Agency for Special Needs and Inclusive Education. Teacher Education for Inclusion: Profile of Inclusive Teachers [Electronic resource]. – Odense, Denmark, 2012. – 50 p. Available at: <https://www.european-agency.org/resources/publications/teacher-education-inclusion-profile-inclusive-teachers>

55. European Commission. How to improve labour market outcomes for persons with disabilities [Electronic resource]. Available at: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&furtherNews=yes&newsId=10387> (date of access: 26.07.2023).

56. European Union Work Plan for Sport [Electronic resource] (1 January 2021 – 30 June 2024), Resolution of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States meeting № 2020/C 419/01, 4 Jan. 2020. Available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:42020Y1204\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:42020Y1204(01))

57. Expert Group on Good Governance [Electronic resource]. Recommendations on Gender Equality in Sport: EU Work Plan for Sport 2014–2017. European Commission (EAC/Sport), Feb. 2016. – 30 p. Available at: https://ec.europa.eu/assets/eac/sport/library/policy_documents/expert-group-gender-equality_en.pdf

58. Faragher R. International guidelines for the education of learners with Down syndrome [Electronic resource] / R. Faragher, P. Robertson, G. Bird. – Teddington: Down Syndrome International, 2019. – 57 p. Available at: <https://www.inclusive->

education-in-action.org/resources/international-guidelines-education-learners-down-syndrome

59. Figure Skating Sport Rules [Electronic resource]. Special Olympics, 2022. – 44 p. Available at: https://media.specialolympics.org/resources/sports-essentials/sport-rules/Sports-Essentials-Figure-Skating-Rules-2022.pdf?_ga=2.136311990.609616490.1689829855-935393331.1687516928

60. Football Sport Rules [Electronic resource]. Special Olympics, 2022. – 24 p. Available at: https://media.specialolympics.org/resources/sports-essentials/sport-rules/Sports-Essentials-Football-Rules-2022-v2.pdf?_ga=2.109575170.609616490.1689829855-935393331.1687516928

61. Framework on integrated, people-centred health services [Electronic resource], Report by the Secretariat № A69/39, 15 Apr. 2016. Available at: https://apps.who.int/gb/ebwha/pdf_files/WHA69/A69_39-en.pdf

62. French I. LGBTIQ+ 101: a resource for sports coaches, PE teachers and peers to learn how to best support and include LGBTIQ+ people in their teams [Electronic resource] / I. French, T. Chaney // Leap Sports Scotland. – 12 p. Available at: <https://leapsports.org/files/5859-LEAP%20LGBTIQ+%20101.pdf>

63. Gender Equality Diversity and Inclusion Commission [Electronic resource]. Available at: <https://olympics.com/ioc/gender-equality-diversity-and-inclusion-commission#:~:text=The%20responsibilities%20of%20the%20Commission,for%20gender%20equality%20and%20empowerment>

64. Global Education Monitoring Report Team. Inclusive education: children with disabilities [Electronic resource]. UNESCO, 2020. – 82 p. 2020 Global Education Monitoring Report, Inclusion and education. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373662>

65. Gosai K. Sport for life for every new to Canada participant: creating inclusion of new to Canada participants in sport and physical activity [Electronic resource] / K. Gosai, J. Carmichael, A. Carey, E. Rand. – 2-nd ed. Sport for Life Society, 2022. – 56 p. Available at: <https://sportforlife.ca/wp->

content/uploads/2022/12/Sport-for-Life-For-Every-New-to-Canada-Participant-2.0_EN_FINAL20221128_WEB.pdf

66. Griffin P. Champions of respect: inclusion of LGBTQ student-athletes and staff in NCAA® programs [Electronic resource] / P. Griffin, H. Taylor. NCAA, 2012. – 92 p. Available at: <http://www.ncaapublications.com/productdownloads/CRLGBTQ.pdf>

67. Guidelines for the inclusion of transgender and gender diverse people in sport [Electronic resource]. Australian Human Rights Commission, 2019. – 14 p. Available at: <https://humanrights.gov.au/our-work/lgbti/publications/guidelines-inclusion-transgender-and-gender-diverse-people-sport-2019>

68. Guidelines on Diversity & Inclusion in the workplace: UN Global Compact Network Italy Observatory's experience [Electronic resource]. UN Global Compact Network Italy. – 72 p. Available at: https://globalcompactnetwork.org/files/pubblicazioni_stampa/pubblicazioni_network_italia/Paper-D-e-I.pdf

69. Gütt M. Disability sport in Europe: learning from experience [Electronic resource] / M. Gütt. Council of Europe, 2013. – 72 p. Available at: https://edoc.coe.int/en/module/ec_addformat/download?cle=27e9661e033a73a6ad8cefcd965c54d&k=13e79b0f2ec49bc5f2805ce8506b3ce2

70. Higgs C. Long-Term Athlete Development for Athletes with Disabilities – Canadian Sport for Life [Electronic resource] / C. Higgs, M. Bluehardt, I. Balyi et al. – Vancouver: Canadian Sport Centres, 2019. – 34 p. Available at: https://archerycanada.ca/wp-content/uploads/2019/06/No_Accidental_Champions_final_web.pdf

71. Human Kinetics Coach Education. Special Olympics North America [Electronic resource]. Available at: <https://coacheducation.humankinetics.com/collections/64> (date of access: 12.07.2023).

72. Inter-agency Network for Education in Emergencies. Guidance Note on Gender: Gender equality in and through education [Electronic resource]. – New York, 2018. – 127 p. Available at: <https://inee.org/resources/inee-guidance-note-gender>

73. International Council of Sport Science and Physical Education. International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport [Electronic resource]. – Paris, France, 2015. – 9 p. Available at: <https://www.unesco.org/en/legal-affairs/international-charter-physical-education-physical-activity-and-sport>

74. International Labour Organization. Disability-inclusive social protection [Electronic resource]. Available at: https://www.ilo.org/global/topics/disability-and-work/WCMS_569092/lang--en/index.htm (date of access: 26.07.2023).

75. International Labour Organization. Greater progress on diversity and inclusion essential to rebuild productive and resilient workplaces [Electronic resource]. Available at: https://www.ilo.org/global/about-the-ilo/newsroom/news/WCMS_841085/lang--en/index.htm (date of access: 26.07.2023).

76. International Olympic Committee. IOC framework on Fairness, inclusion and Non-Discrimination on the basis of gender identity and sex variations [Electronic resource]. – Lausanne: International Olympic Committee, 2021. – 6 p. Available at: https://stillmed.olympics.com/media/Documents/News/2021/11/IOC-Framework-Fairness-Inclusion-Non-discrimination-2021.pdf?_ga=2.161647740.1701831780.1662638218-1095681707.1646126407

77. Kaplan I. Welcoming Diversity in the Learning Environment [Electronic resource]: Teachers' Handbook for Inclusive Education / I. Kaplan, M. B. Bista. – Paris: UNESCO, 2022. – 214 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000384009>

78. Lebensgross. Move on to Inclusion [Electronic resource]. Available at: <https://www.lebensgross.at/freizeit/move-on-to-inclusion/> (date of access: 23.07.2023).

79. LGBTQ cultural inclusion resource guide [Electronic resource]. USA Swimming. – 32 p. Available at: <https://www.usaswimming.org/docs/default-source/diversity-inclusion/resource-guides/lgbtq-resource-guide.pdf>

80. Migeon F. Welcoming learners with disabilities in quality learning environments: a tool to support countries in moving towards inclusive education [Electronic resource] / F. Migeon, J. Pye, R. Ingram. – Paris: UNESCO, 2021. – 16 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000380256>

81. Misrah T. Inclusion & diversity guidelines [Electronic resource] / T. Misrah, L. T. Royds. World travel & tourism council, 2020. – 8 p. Available at: <https://wttc.org/Portals/0/Documents/Reports/2020/Inclusion-and-Diversity-Guidelines.pdf?ver=2021-02-25-183036-537>

82. Move United. Move United Inclusive Playbook [Electronic resource] Available at: <https://moveunitedsport.org/education/inclusive-playbook/> (date of access: 22.07.2023).

83. NCAA.org. Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Questioning (LGBTQ) [Electronic resource]. Available at: <https://www.ncaa.org/sports/2016/3/2/lesbian-gay-bisexual-transgender-and-questioning-lgbtq.aspx> (date of access: 23.07.2023).

84. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. Policy Guidelines for Inclusive Sustainable Development Goals [Electronic resource]. United Nations, 2020. – 23 p. Available at: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Disability/SDG-CRPD-Resource/ThematicBriefs/thematic-brief-tourism.pdf>

85. Osborn C. Coaches' resource guide: supporting young athletes who are deaf and hard of hearing in a mainstream setting [Electronic resource] / C. Osborn. Sport Manitoba Coaching, 2019. – 31 p. Available at: <https://sportmanitoba.wpenginepowered.com/wp-content/uploads/2019/10/Deaf-Coach-Resource.pdf>

86. Outsport. Outsport – Play friendly. Play proud [Electronic resource]. Available at: <https://www.out-sport.eu/?lang=de> (date of access: 20.07.2023).

87. Play by the Rules – Making Sport inclusive, safe and fair [Electronic resource]. Inclusive Coaching Course. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/online-courses/inclusive-coaching-course> (date of access: 22.07.2023).

88. Psychosocial Support IFRC. Different. Just like you [Electronic resource]. Available at: https://pscentre.org/publication/different-just-like-you/?wpv_search=true&selected=publication-archive (date of access: 20.07.2023).

89. Public Health England. GOV.UK. Inclusion Health: applying All Our Health [Electronic resource]; 10 May. 2021. Available at: <https://www.gov.uk/government/publications/inclusion-health-applying-all-our-health/inclusion-health-applying-all-our-health> (date of access: 26.07.2023).

90. Quick-Reference coaching guide: strategies to improve learning and performance [Electronic resource]. Special Olympics. – 7 p. Available at: https://media.specialolympics.org/resources/sports-essentials/general/Special_Olympics_Quick_Reference_Coaching_Guide_Print.pdf?_ga=2.58432746.1993916235.1689193693-935393331.1687516928

91. Return on Inclusion. Return on Inclusion: An Online Learning Platform for Coaches and Athletic Administrators [Electronic resource]. Available at: <https://www.roinclusion.com/> (date of access: 23.07.2023).

92. Revised European Sports Charter [Electronic resource]. Council of Europe, 2022. – 34 p. Recommendation CM/Rec(2021)5 of the Committee of Ministers to member States on the Revised European Sports Charter, adopted on 13 October 2021. Available at: <https://edoc.coe.int/en/sport-for-all/11299-revised-european-sports-charter.html>

93. Rowland J. Good governance initiatives in sport at national level: good practice handbook for the sports movement [Electronic resource] / J. Rowland. – 9-th ed. Council of Europe, 2018. – 58 p. Available at: https://edoc.coe.int/en/module/ec_addformat/download?cle=8ede06ecd4c633266fdced4089d42ddd&k=13e79b0f2ec49bc5f2805ce8506b3ce2

94. Save the Children's Inclusive Education Working Group. Inclusive education: what, why, and how a handbook for program implementers [Electronic resource]. – London: Save the Children, 2016. – 68 p. Available at:

<https://resources.peopleinneed.net/documents/67-inclusive-education-handbook-high-resolution.pdf>

95. Special Olympics Australia. Special Olympics Coaching [Electronic resource]. Available at: <https://specialolympics.com.au/coaching> (date of access: 22.07.2023).

96. Special Olympics Bocce Coaching Guide [Electronic resource]. Special Olympics, 2005. – 37 p. Available at: http://digitalguides.specialolympics.org/bocce/index.php?_ga=2.90206554.1993916235.1689193693-935393331.1687516928#/p/1

97. Special Olympics Coach Development Model [Electronic resource]. Special Olympic. – 7 p. Available at: https://media.specialolympics.org/resources/sports-essentials/development-models/CDM_brochure_ENGLISH.pdf?_ga=2.161068285.1993916235.1689193693-935393331.1687516928

98. Special Olympics Coaching Guide Athletics [Electronic resource]. Special Olympics, 2021. – 119 p. Available at: https://media.specialolympics.org/resources/sports-essentials/coaching-guides/Sports-Essentials-Athletics-Coaching-Guide-2017-Version.pdf?_ga=2.57261162.1993916235.1689193693-935393331.1687516928

99. Special Olympics Developmental Sports Implementation Guide: Coaching Special Olympics Athletes ages 6–12 [Electronic resource]. Special Olympics. – 38 p. Available at: https://media.specialolympics.org/resources/sports-essentials/developmental-sports/Developmental-Sports-Young-Athletes.pdf?_ga=2.77640916.1993916235.1689193693-935393331.1687516928

100. Special Olympics Online Learning Portal [Electronic resource]. Available at: https://learn.specialolympics.org/?_ga=2.44810212.1993916235.1689193693-935393331.1687516928 (date of access: 12.07.2023).

101. Special Olympics Resources [Electronic resource]. Online coach education. Available at: <https://resources.specialolympics.org/sports-essentials/sports-and-coaching/online-coach-education?locale/> (date of access: 12.07.2023).

102. Special Olympics Rhythmic Gymnastics Coaching Guide [Electronic resource]. Special Olympics, 2008. – 38 p. Available at: http://digitalguides.specialolympics.org/rhythmicgymnastics/index.php?_ga=2.23320570.1993916235.1689193693-935393331.1687516928#/p/QS37

103. Special Olympics Swimming Coaching Guide [Electronic resource]. Special Olympics, 2019. Available at: https://read.nxtbook.com/special_olympics/guide_books/swimming_coaching_guide_2020/stroke_development_butterfly.html

104. Sport England; English Federation of Disability Sport. Mapping disability: Engaging disabled people [Electronic resource]. A practical guide for organisers of grassroots community sport. – London: Sport England, 2016. – 30 p. Available at: https://sportengland-production-files.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/engaging-disabled-people_the-guide.pdf?VersionId=dKAcnY5.y0hCmV1E4k.pzncBn5hVDv5x

105. Squash Canada Inclusion, Diversity, Equity & Accessibility (IDEA) Strategic Plan 2021–2024 [Electronic resource]. Squash Canada Board of Directors, 2021. – 8 p. Available at: https://squash.ca/wp-content/uploads/2021/12/Squash-Canada-IDEA-Strategic-Plan-2021-2024_Approved.pdf

106. Swim England [Electronic resource]. Diversity and Inclusion Action Plan, 2022; 12 May. 2022. Available at: <https://www.swimming.org/swimengland/diversity-inclusion-action-plan-2022/> (date of access: 23.07.2023).

107. Talleu C. Gender equality in sports. Access for girls and women to sport practices: good practices handbooks [Electronic resource] / C. Talleu. Council of Europe, 2011. – 41 p. Available at: https://edoc.coe.int/en/module/ec_addformat/download?cle=6fd86e0ad726b778e37cf270fa0247d7&k=13e79b0f2ec49bc5f2805ce8506b3ce2

108. Tennis Victoria. Inclusion. The Clubhouse [Electronic resource]. Available at: <https://www.tennis.com.au/vic/theclubhouse/inclusion> (date of access: 26.07.2023).

109. The InSport – Sport Inclusion. The InSport: Sport Inclusion Full Participation in Sport by Persons with Disabilities [Electronic resource]. Available at: <https://in-sport.eu/> (date of access: 20.07.2023).

110. The role of the coach resource playbook [Electronic resource]. Special Olympics. – 20 p. Available at: https://media.specialolympics.org/resources/sports-essentials/coaching-guides/Sports-Essentials-The-Role-of-the-Coach-2020.pdf?_ga=2.87801816.1993916235.1689193693-935393331.1687516928 [cited 20 Jul. 2023]

111. The UK’s Sports Councils Guidance for Transgender Inclusion in Domestic Sport [Electronic resource], 2021. – 15 p. Available at: <https://equalityinsport.org/docs/300921/Guidance%20for%20Transgender%20Inclusion%20in%20Domestic%20Sport%202021.pdf> (date of access: 20.07.2023).

112. Thomas N. Fragmented, complex and cumbersome: a study of disability sport policy and provision in Europe [Electronic resource] / N. Thomas, M. Guett // Int J Sport Policy Politics. – 2013. – No. 6(3). – P. 389–406. DOI: <https://doi.org/10.1080/19406940.2013.832698> (date of access: 13.07.2023).

113. Trans Inclusion in Sport Expert Working Group. Creating Inclusive Environments for Trans Participants in Canadian Sport [Electronic resource]: Guidance for Sport Organizations. Canadian Centre for Ethics in Sport. – 46 p. Available at: <https://cces.ca/sites/default/files/content/docs/pdf/cces-transinclusionpolicyguidance-e.pdf> (date of access: 21.07.2023).

114. UNESCO. A Guide for ensuring inclusion and equity in education [Electronic resource]. – Paris: UNESCO, 2017. – 45 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248254>

115. UNESCO. Cali commitment to equity and inclusion in education [Electronic resource]. UNESCO, 2019. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000370910>

116. UNESCO; Council of Europe. Inclusion from the start: guidelines on inclusive early childhood care and education for Roma children [Electronic resource].

– Paris: UNESCO, 2014. – 56 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000227503>

117. UNESCO. Education 2030: Incheon Declaration and Framework for Action: towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all [Electronic resource], 2015. – 34 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243278?posInSet=3&queryId=8481a9cf-a767-4f91-96fd-226c165c2287>

118. UNESCO. Embracing diversity: toolkit for creating inclusive, learning-friendly environments [Electronic resource]. – Bangkok: UNESCO Bangkok, 2015. – 344 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000137522>

119. UNESCO. Fostering multilingualism for inclusion in education and society [Electronic resource]: Webinar report on the occasion of the 2021 International Mother Language Day's celebration. – Paris: UNESCO, Feb. 2021. – 6 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000376982?posInSet=35&queryId=N-EXPLORE-0b49158b-3584-4990-b713-ccb5eb4e4853>

120. UNESCO. Global education monitoring report 2020: inclusion and education: all means all [Electronic resource]. – Paris: UNESCO, 2020. – 521 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718>

121. UNESCO International Bureau of Education. Reaching out to all learners: a resource pack for supporting inclusive education [Electronic resource]. – Geneva: UNESCO International Bureau of Education, 2021. – 98 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000383824?posInSet=19&queryId=N-EXPLORE-54a64a65-323b-44ef-9409-2c87f5f8dfe3>

122. UNESCO. The salamanca statement and Framework for action on special needs education [Electronic resource]. – Salamanca, Spain, 1994. – 50 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000098427>

123. UNESCO. Training tools for curriculum development – Reaching out to all learners: a resource pack for supporting inclusive education [Electronic resource]. – Geneva: UNESCO International Bureau of Education, 2016. – 179 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000243279>

124. United Nations. Convention on the Rights of Persons with Disabilities [Electronic resource]. United Nations, 2006. Available at: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities>

125. United Nations General Assembly. Universal Declaration of Human Rights [Electronic resource]. United Nations, Dec. 1948. Available at: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

126. United Nations. Sport: a global accelerator of peace and sustainable development for all [Electronic resource]. United Nations, 2020. Available at: <https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/09/A75155-Sport-SG-report-ENG.pdf>

127. United Nations. Transforming our world: The 2030 Agenda for sustainable development [Electronic resource]. United Nations, 2015. – 41 p. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/21252030%20Agenda%20for%20Sustainable%20Development%20web.pdf>

128. UN Women. Beijing Declaration and Platform for Action, Beijing +5 Political Declaration and Outcome [Electronic resource]. – Beijing: UN Women, 2014. – 277 p. Available at: https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/CSW/PFA_E_Final_WEB.pdf

129. Vicsport. Aboriginal Initiatives [Electronic resource]. Available at: <https://vicsport.com.au/aboriginal-initiatives> (date of access: 26.07.2023).

130. White Paper on Sport, № COM/2007/0391 final, 11 Jul. 2007 [Electronic resource]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52007DC0391>

131. WHO global strategy on integrated people-centred health services 2016 [Electronic resource]. World Health Organization, 2015. – 18 p. Executive Summary. Available at: <https://interprofessional.global/wp-content/uploads/2019/11/WHO-2015-Global-strategy-on-integrated-people-centred-health-services-2016-2026.pdf>

132. World Congress on Special Needs Education [Electronic resource]. Kazan Action Plan. 6th International Conference of Ministers and Senior Officials Responsible for Physical Education and Sport, 2017. – 26 p. Available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000252725>

133. Žnidarec Čučković A. Inclusive and innovative approaches to physical education and sports training: good practice handbook for the sports movement [Electronic resource] / A. Žnidarec Čučković. – 8-th ed. Council of Europe, 2018. – 128 p. Available at: https://edoc.coe.int/en/module/ec_addformat/download?cle=89db09d856d45d361982edc10ce738a2&k=13e79b0f2ec49bc5f2805ce8506b3ce2

До розділу 2.3

1. Шевчук О. Бібліометричний аналіз наукових публікацій за напрямом «Інклюзія в спорті» у базі даних Web of Science Core Collection [Електронний ресурс] / О. Шевчук, І. Когут, В. Маринич // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2023. – № 1. – С. 75–83. Available at: <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2023.1.75-83> (дата звернення: 02.10.2023).

2. Шевчук О. Методичне забезпечення як важлива складова імплементації інклюзивності в спорті [Електронний ресурс] / О. Шевчук, І. Когут, В. Маринич // Спортивна медицина, фізична терапія та ерготерапія. – 2023. – № 2. Available at: <https://doi.org/>

3. Шевчук О. Організаційні засади реалізації інклюзивності у спорті [Електронний ресурс] / О. Шевчук, І. Когут, В. Маринич // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2023. – № 3. – С. 86–95. Available at: <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2023.3.86-95> (дата звернення: 02.10.2023).

4. About 7 Pillars of Inclusion. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/got-an-issue/inclusion-and-diversity/inclusion-and-diversity-what-can-you-do> (date of access: 02.10.2023).

5. About us [Electronic resource]. Australian Sports Commission. Available at: <https://www.ausport.gov.au/about> (date of access: 02.10.2023).

6. Access for All. Promoting disability inclusion in sport [Electronic resource]. – Darebin: Darebin Leisure Services' Community. – 15 p. Available at: https://gallery.mailchimp.com/13dc6fd7d292dce6a79f350fe/files/100d353d-30eb-4ecd-b99d-4285f7f92fe5/Access_for_All_Promoting_Disability_Inclusion_in_Sport.pdf.
7. Adapting and modifying for people with disability [Electronic resource]. Part one. Australian Government. – 3 p. Available at: https://www.ideas.org.au/uploads/resources/214/2_-_Adapting_and_Modifying_for_People_with_Disability_-_Part_One.pdf
8. Adapting and modifying for people with disability [Electronic resource]. Part two. Australian Government. – 2 p. Available at: https://www.ideas.org.au/uploads/resources/212/3_-_Adapting_and_Modifying_for_People_with_Disability_-_Part_Two.pdf
9. AllPlay. AllPlay [Electronic resource]. Available at: <https://www.allplay.org.au/> (date of access: 02.10.2023).
10. AllPlay Footy: The fast-track to sustainable change for children with disability [Electronic resource]. Monash Lens. Available at: <https://lens.monash.edu/@education/2023/07/28/1386003/allplay-footy-the-fast-track-to-sustainable-change-for-children-with-disability> (date of access: 02.10.2023).
11. AllPlay Move. AllPlay [Electronic resource]. Available at: <https://www.allplay.org.au/allplay-move/> (date of access: 02.10.2023).
12. AllPlay Move: Footy. AllPlay [Electronic resource]. Available at: <https://www.allplay.org.au/allplay-move-footy/> (date of access: 02.10.2023).
13. AllPlay Move: Footy for Coaches/Clubs. AllPlay [Electronic resource]. Available at: <https://www.allplay.org.au/allplay-move-footy-for-coaches-clubs/> (date of access: 02.10.2023).
14. Australian Dolphins Swim Team. Swimming for People with Disability, 2010 [Electronic resource]. YouTube Australian Dolphins Swim Team. Available at: <https://www.youtube.com/watch?v=2BX0rTXiZyM> (date of access: 02.10.2023).

15. Black K. Information and Advice [Electronic resource] / K. Black, P. Stevenson. The Inclusion Spectrum incorporating STEP, 2012. Available at: <http://www.englandathletics.org/disability-athletics/resources>

16. Bridging our diversities: a compendium of good practices in human rights education [Electronic resource]. – Geneva and Montréal: United Nations, 2022. – 110 p. Available at: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-02/OHCHR-Publication-Equitas-Compendium-of-Good-Practices-in-Human-Rights-Education-EN.pdf>

17. Building inclusive sport clubs [Electronic resource]. Disability Sports Australia. Available at: <https://www.sports.org.au/building-inclusive-sport-clubs> (date of access: 02.10.2023).

18. Choice. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/got-an-issue/inclusion-and-diversity/inclusion-and-diversity-what-can-you-do/choice> (date of access: 02.10.2023).

19. Clearinghouse for Sport [Electronic resource]. Australian Sports Commission. Available at: <https://www.clearinghouseforsport.gov.au/> (date of access: 02.10.2023).

20. Collective Impact Planning Tool. Inclusive Sport Design [Electronic resource]. Available at: <https://www.inclusivesportdesign.com/product/collective-impact-planning-tool> (date of access: 02.10.2023).

21. Creating an LGBTI+ inclusive club. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/online-courses/creating-an-lgbti-inclusive-club> (date of access: 02.10.2023).

22. Diversity and Inclusion in Sport Alliance (DISA). Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/got-an-issue/inclusion-and-diversity/about-disa-origin> (date of access: 02.10.2023).

23. Education. Proud2Play [Electronic resource]. Available at: <https://www.proud2play.org.au/education> (date of access: 02.10.2023).

24. Everyone Can Play: Guidelines for local clubs on best practice for inclusion of transgender and intersex participants [Electronic resource]. ACT Human Rights

Commission, 2017. – 36 p. Available at: https://hrc.act.gov.au/wp-content/uploads/2017/04/WEB_ACTHRC_Everyone_Can_Play.pdf

25. Fair Access Policy Roadmap. Change Our Game [Electronic resource]. Available at: <https://changeourgame.vic.gov.au/leadership-centre/fair-access> (date of access: 02.10.2023).

26. General posters and postcards. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/resources/posters-and-postcards> (date of access: 02.10.2023).

27. Get swimming – Diversity and inclusion. Swimming Australia [Electronic resource]. Available at: <https://www.swimming.org.au/get-involved/get-swimming/diversity-and-inclusion> (date of access: 02.10.2023).

28. Girls playing in boys teams. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/got-an-issue/girls-playing-in-boys-teams> (date of access: 02.10.2023).

29. Guidelines for the inclusion of transgender and gender diverse people in sport [Electronic resource]. – Sydney: Australian Human Rights Commission, 2019. – 52 p. Available at: <https://humanrights.gov.au/our-work/lgbti/publications/guidelines-inclusion-transgender-and-gender-diverse-people-sport-2019>

30. GymAbility. Bankstown City [Electronic resource]. Available at: <https://www.ymcansw.org.au/centres/bankstown-city-ymca/gymability/> (date of access: 02.10.2023).

31. Her Sport Her Way: Shaping the Future of Women’s Sport in NSW 2019–2023 [Electronic resource]. NSW Government. – 25 p. Available at: <https://www.sport.nsw.gov.au/sites/default/files/2021-05/women-in-sport-her-sport-her-way-strategy.pdf>

32. Her Sport Her Way Think Tanks [Electronic resource]. NSW Government. Available at: <https://www.sport.nsw.gov.au/hersportherway/thinktanks> (date of access: 02.10.2023).

33. Inclusion action plans that work. Inclusive Sport Design [Electronic resource]. Available at: <https://www.inclusivesportdesign.com/product/inclusion-action-plans-that-work> (date of access: 02.10.2023).

34. Inclusion Guides. Inclusive Sport Design [Electronic resource]. Available at: <https://www.inclusivesportdesign.com/inclusion-guides> (date of access: 02.10.2023).

35. Inclusion. National Rugby League Community [Electronic resource]. Available at: <https://www.nrl.com/community/inclusion/> (date of access: 02.10.2023).

36. Inclusion of people with disability. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/resources/interactive-scenarios/inclusion-of-people-with-disability> (date of access: 02.10.2023).

37. Inclusion Spectrum Worksheet. Inclusive Sport Design [Electronic resource]. Available at: <https://www.inclusivesportdesign.com/product/inclusion-spectrum-worksheet> (date of access: 02.10.2023).

38. Inclusive Club Kickstarter. Inclusive Sport Design [Electronic resource]. Available at: <https://www.inclusivesportdesign.com/product/inclusive-club-kickstarter> (date of access: 02.10.2023).

39. Inclusive Sport Action Playbook. Inclusive Sport Design [Electronic resource]. Available at: <https://www.inclusivesportdesign.com/product/inclusive-sport-action-playbook> (date of access: 02.10.2023).

40. Inclusive Sport. Australian Sports Commission [Electronic resource]. Available at: https://www.sportaus.gov.au/integrity_in_sport/inclusive-sport (date of access: 02.10.2023).

41. Inclusive Sport. Golf Australia [Electronic resource]. Available at: <https://www.golf.org.au/inclusivesport/> (date of access: 02.10.2023).

42. Inclusive Sport Program Planning Framework. Inclusive Sport Design [Electronic resource]. Available at: <https://www.inclusivesportdesign.com/product/inclusive-sport-program-planning-framework> (date of access: 02.10.2023).

43. Integrity Policies. Netball Australia [Electronic resource]. Available at: <https://netball.com.au/integrity-policies> (date of access: 02.10.2023).

44. Interactive scenarios. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/resources/interactive-scenarios> (date of access: 02.10.2023).

45. Learning Hub. Disability Sports Australia [Electronic resource]. Available at: <https://www.sports.org.au/learning-hub> (date of access: 02.10.2023).

46. Modified rugby program MRP. Facebook Modified Rugby Program MRP [Electronic resource]. Available at: <https://www.facebook.com/modifiedrugbyprogramMRP> (date of access: 02.10.2023).

47. Multicultural female uniform guidelines. Department of Local Government, Sport and Cultural Industries [Electronic resource]. Available at: <https://www.dlgsc.wa.gov.au/sport-and-recreation/participation/community-inclusion/multicultural-female-uniform-guidelines> (date of access: 02.10.2023).

48. Participant Support Needs Form. Inclusive Sport Design [Electronic resource]. Available at: <https://www.inclusivesportdesign.com/product/participant-support-needs-form> (date of access: 02.10.2023).

49. Participation across life stages. Australian Sports Commission [Electronic resource]. Available at: <https://www.sportaus.gov.au/participation/participants> (date of access: 02.10.2023).

50. Participation Planning Tool. NSW Government [Electronic resource]. Available at: <https://www.sport.nsw.gov.au/hshw/participation-planning-tool/about-participation-planning-tool> (date of access: 02.10.2023).

51. People with disability. Australian Sports Commission [Electronic resource]. Available at: https://www.sportaus.gov.au/integrity_in_sport/inclusive-sport/understanding-our-diverse-audiences/people-with-disability#strategies (date of access: 02.10.2023).

52. Play by the Rules – Making Sport inclusive, safe and fair. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/> (date of access: 02.10.2023).

53. Pride cup. Pride Cup [Electronic resource]. Available at: <https://pridecup.org.au/> (date of access: 02.10.2023).

54. Pride in sport. Pride in Sport [Electronic resource]. Available at: <https://www.prideinsport.com.au/> (date of access: 02.10.2023).

55. Promoting inclusion and diversity. Inclusive Sport Design [Electronic resource]. Available at: <https://www.inclusivesportdesign.com/> (date of access: 02.10.2023).

56. Rainbow Roadmap. Vicsport [Electronic resource]. Available at: <https://vicsport.com.au/rainbow-roadmap> (date of access: 02.10.2023).

57. Rainbow Sports Alliance welcomes new members. Star Observer [Electronic resource]. Available at: <https://www.starobserver.com.au/news/national-news/victoria-news/rainbow-sports-alliance-welcomes-new-members/188274> (date of access: 02.10.2023).

58. Religious inclusion. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/resources/interactive-scenarios/religious-inclusion> (date of access: 02.10.2023).

59. Resource Hub. Proud2Play [Electronic resource]. Available at: <https://www.proud2play.org.au/resources> (date of access: 02.10.2023).

60. Resources – Deaf Sports Australia. Deaf Sports Australia [Electronic resource]. Available at: <https://deafsports.org.au/Resources/> (date of access: 02.10.2023).

61. Safe, fair and inclusive case studies. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/resources/case-studies> (date of access: 02.10.2023).

62. Sport 2030 – National Sport Plan [Electronic resource]. Australian Government, 2017. – 79 p. Available at: https://www.sportaus.gov.au/__data/assets/pdf_file/0005/677894/Sport_2030_-_National_Sport_Plan_-_2018.pdf.

63. Sport and Persons with Disability. Australian Sports Commission [Electronic resource]. Available at: https://www.clearinghouseforsport.gov.au/kb/persons-with-disability-and-sport#factors_influencing_participation (date of access: 02.10.2023).

64. The accessibility champion course. Disability Sports Australia [Electronic resource]. Available at: <https://www.sports.org.au/accessibility-champion> (date of access: 02.10.2023).

65. The inclusion club. The Inclusion Club [Electronic resource]. Available at: <http://theinclusionclub.com/> (date of access: 02.10.2023).

66. Understand our diverse communities. Australian Sports Commission [Electronic resource]. Available at: https://www.sportaus.gov.au/integrity_in_sport/inclusive-sport/understanding-our-diverse-audiences (date of access: 02.10.2023).

67. Videos. Play by the Rules [Electronic resource]. Available at: <https://www.playbytherules.net.au/resources/videos> (date of access: 02.10.2023).

68. Women in sport communication and marketing strategies [Electronic resource]. – Victoria: Victorian Government, 2019. – 18 p. Available at: <https://changeourgame.vic.gov.au/leadership-centre/women-in-sport-communication-and-marketing-strategies> (date of access: 02.10.2023).

До розділу 2.4

1. Андрієць Є. Популярність руху Спеціальних Олімпіад в Україні / Є. Андрієць, В. Маринич. XIV Міжнар. конф. молодих вчених «Молодь та олімпійський рух». – К., 2021. – С. 13–14.

2. Бріскін Ю. Тренувальні програми Спеціальних Олімпіад / Ю. Бріскін, А. Передерій, І. Когут // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2006. – № 1. – С. 3–5.

3. Євтуха В. Основи волонтерської діяльності: навч.-метод. посіб. / В. Євтуха, З. Гаркавенко. – К.: Фенікс, 2012. – 208 с.

4. Закон України «Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011 № 3236-VI [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3236-17>

5. Історичні, організаційні та соціальні аспекти розвитку спорту інвалідів: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів фіз. виховання і спорту / [С. Ф. Матвеев, Ю. А. Бріскін, І. О. Когут та ін.]. – К.: Асконіт, 2011. – 250 с.

6. Когут І. Соціально-гуманістична спрямованість волонтерської діяльності в адаптивному спорті / І. Когут, О. Степанюк // Теорія та методика фізичного виховання і спорту. – 2021. – № 1. – С. 82–87. DOI: <https://doi.org/10.32652/tmfvs.2021.1.82-87>.

7. Когут І. Організаційно-методичні особливості реалізації спортивної волонтерської діяльності в освітніх закладах України та світу / І. Когут, О. Степанюк // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2022. – № 2. – С. 71–75. DOI: [10.32652/tmfvs.2022.2.71–75](https://doi.org/10.32652/tmfvs.2022.2.71-75).

8. Офіційний сайт Міжнародної організації Спеціальних Олімпіад [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.specialolympics.org/>

9. Петренко І. В. Спортивне волонтерство як соціокультурний феномен сучасності [Електронний ресурс] / І. В. Петренко. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.5.7> (дата звернення: 12.12.2022).

10. Петренко І. Спортивне волонтерство як соціокультурний феномен сучасності [Електронний ресурс] / І. Петренко, Ж. Гращенкова, М. Мішин // Ввічливість. Humanitas. – 2021. – № 5. – С. 46–51. Режим доступу: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.5.7>

11. Степанюк О. Сучасні тенденції розвитку спортивного волонтерства / О. Степанюк, І. Когут // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2022. – № 3. – С. 102–107.

12. Allen J. B. Sport event volunteers' engagement: management matters / J. B. Allen, M. Bartle // *Managing Leisure*. – 2014. – No. 19(1). – P. 36–50.

13. Block M. E. Creating sport opportunities for persons with profound disabilities: Special Olympics Motor Activities Training Program / M. E. Block // *Palaestra*. – 1992. – No. 9. – P. 43–47.

14. Castagno K. S. Special Olympics Unified Sports: Changes in male athletes during a basketball season / K. S. Castagno // *Adapted Physical Activity Quarterly*. – 2001. – No. 18. – P. 193–206.

15. Dolnicar S. What motivates which volunteers? Psychographic heterogeneity among volunteers in Australia / S. Dolnicar // *International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*. – 2007. – No. 18(2). – P. 135–155.

16. Dowling S. Unified Gives Us a Chance. An evaluation of Special Olympics Youth Unified Sports® Programme in Europe Eurasia Unpublished Paper, Special Olympics Europe Eurasia / S. Dowling, R. McConkey, D. Hassan & S. Menke, 2010.

17. Gordon D. *Coaching Science* / D. Gordon. – London: Learning Matters, 2009.

18. Klein T. Special Olympics: An evaluation by professionals and parents / T. Klein, E. Gilman & E. Ziegler // *Mental Retardation*. – 1993. – No. 31. – P. 15–23.

19. Kogut I. The effectiveness of the author's training program for football for the athletes of Special Olympics in Ukraine / I. Kogut, O. Borysova, V. Kostyukevich et al. // *Journal of Physical Education and Sport® (JPES)*. – 2018. – P. 2522–2527. DOI: 10.7752/jpes.2018.04378.

20. Sandra Dowling. *Special Olympics Athletes and the World Games Experience* / Dowling Sandra, 2012. – P. 23.

21. *Unified gives us a chance. An evaluation of Special Olympics Youth Unified Sports Programme in Europe/Eurasia* / [I. Kogut, E. Goncharenko et al.]. – Ireland: University of Ulster, 2010. – 96 p.

До розділу 3.1

1. ДАНІ – Академічний тлумачний словник української мови. Академічний тлумачний словник української мови. Available at: <http://sum.in.ua/s/dani> (дата звернення: 11.09.2024).

2. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Офіційний вебпортал парламенту України. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 11.09.2024).

3. Петруня Ю. Є., Літовченко Б. В., Пасічник Т. О. Прийняття управлінських рішень: навч. посіб. / ред. Ю. Є. Петруня. Дніпропетровськ: Ун-т мит. справи та фінансів, 2015. – 209 с.

4. Цілі сталого розвитку. Цілі сталого розвитку | Організація Об'єднаних Націй в Україні. Available at: <https://ukraine.un.org/uk/sdgs> (дата звернення: 11.09.2024).

5. File: Stufen Schulischer Integration.svg – Wikimedia Commons. Wikimedia Commons [Electronic resource]. Available at: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Stufen_Schulischer_Integration.svg (date of access: 11.09.2024).

6. The Washington Group on Disability Statistics. Home – The Washington Group on Disability Statistics [Electronic resource]. Available at: <https://www.washingtongroup-disability.com/>. (date of access: 11.09.2024).

7. UNSD – Methodology. UNSD – Welcome to UNSD [Electronic resource]. Available at: <https://unstats.un.org/unsd/methodology/citygroups/washington.cshtml> (date of access: 11.09.2024).

До розділу 3.2

1. About sport initiatives. Sport [Electronic resource]. Available at: <https://sport.ec.europa.eu/sport-in-the-eu/about-sport-initiatives> (date of access: 25.09.2024).

2. About Sport Ireland | Sport Ireland. About Sport Ireland | Sport Ireland [Electronic resource]. Available at: <https://www.sportireland.ie/> (date of access: 25.09.2024).

3. Central and Eastern Europe, Caucasus and Central Asia Report – Inclusion and Education: All Means All 2021 [Electronic resource]. Available at: https://www.european-agency.org/sites/default/files/210609_BLS20383_UNE_Eurasia_Report_EN_AV_v02_0.pdf. (date of access: 22.10.2023).

4. Employment, Social Affairs & Inclusion – European Commission. Language selection | European Commission [Electronic resource]. Available at: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=uk&catId=89&newsId=9938&furtherNews=yes> (date of access: 25.09.2024).

5. EUR-Lex – 42020Y1204(01) – EN – EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language [Electronic resource]. Available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:42020Y1204\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:42020Y1204(01)) (date of access: 25.09.2024).

6. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language [Electronic resource]. Available at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0607\(03\)&rid=4](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0607(03)&rid=4) (date of access: 25.09.2024).

7. Global education monitoring report, 2021, Central and Eastern Europe, Caucasus and Central Asia: inclusion and education: all means all: summary (Ukrainian) [Electronic resource]. Available at: https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377713_ukr (date of access: 22.10.2023).

8. Home – Sport. Home – Sport [Electronic resource]. Available at: <https://sport.ec.europa.eu/> (date of access: 25.09.2024).

9. Mapping on access to sport for people with disabilities – Publications Office of the EU. Publications Office of the EU [Electronic resource]. Available at: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/09e457a0-04d7-11e9-adde-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-84442024> (date of access: 25.09.2024).

10. National Public Health Survey – Health on equal terms (Sweden). Health Inequalities [Electronic resource]. Available at: <https://health-inequalities.eu/jwddb/national-public-health-survey-health-on-equal-terms-sweden/> (date of access: 25.09.2024).

11. NIPH. sif. [Electronic resource]. Available at: <https://www.sdu.dk/en/sif> (date of access: 25.09.2024).

12. Portada de la web del Ministerio de Cultura. Portada de la web del Ministerio de Cultura | Ministerio de Cultura [Electronic resource]. Available at: <https://www.culturaydeporte.gob.es/portada.html> (date of access: 25.09.2024).

13. Regulation – 2021/817 – EN – EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language [Electronic resource]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/817/> (date of access: 25.09.2024).

14. Regulation – 2021/888 – EN – EUR-Lex. EUR-Lex – Access to European Union law – choose your language [Electronic resource]. Available at: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/888/> (date of access: 25.09.2024).

15. Sport actions. Erasmus+ [Electronic resource]. Available at: <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/opportunities/opportunities-for-organisations/sport-actions> (date of access: 25.09.2024).

16. Unis pour notre École. Ministère de l'Éducation Nationale [Electronic resource]. Available at: <https://www.education.gouv.fr/> (date of access: 25.09.2024).

17. Uniting | The | Movement | Sport England. Sport England [Electronic resource]. Available at: <https://www.sportengland.org/> (date of access: 25.09.2024).

До розділу 4

1. Биковська О. Стратегія розвитку позашкільної освіти / О. Биковська. – К.: ІВЦ АЛКОН, 2018. – 96 с.

2. Гордійчук О. Технологія інклюзивного навчання у початковій школі в системі формування інклюзивної компетентності майбутнього педагога. Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат / О. Гордійчук, 2021. – С. 57–59.

3. Дубич К. Роль технологізації у впровадженні інклюзивного навчання / К. Дубич // Духовність особистості: методологія, теорія і практика. – 2011. – № 4. – С. 60–69.

4. Інклюзивне навчання у школі: кроки до успішного початку. Нова українська школа [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/inklyuzyvnenavchannya-u-shkoli-kroky-do-uspishnogopochatku/>

5. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка Національної академії педагогічних наук України. Інклюзивна освіта [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://ispukr.org.ua/?page_id=331#YUG7bk5R2Uk

6. Колупаєва А. Педагогічні технології інклюзивного навчання: навч.-метод. посібник / А. Колупаєва, 2018. – С. 160.

7. Навчальна програма з позашкільної освіти науково-технічного напрямку «Судномодельовання і судномодельний спорт «Командою на бордаж» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://fsssu.org.ua/uk/?p=2588>

8. Нагорна О. Застосування технологій інклюзивної освіти як засіб створення безбар'єрного навчання дітей з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс] / О. Нагорна // International academy journal web of scholar. – No. 1(43). – P. 3–6. Режим доступу: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/31012020/6879

9. Офіційний сайт Федерації судномоделізму і судномодельного спорту України [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://fsssu.org.ua/uk/>

10. Порядок організації інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти. Міністерство освіти і науки України. Позашкільна освіта. Організація інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/pozashkilnaosvita/organizaciya-inklyuzivnogo-navchannya-vzakladahpozashkilnoyi-osviti>

11. Про організацію інклюзивного навчання в закладах позашкільної освіти: постанова Кабінету Міністрів України від 21 серп. 2019 р. № 779 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/779-2019-p#n11>

12. Профіль інклюзивних учителів: що вони мають знати та вміти. Нова українська школа [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://nus.org.ua/articles/profil-inklyuzyvnyhuchyteliv-shho-vony-mayut-znaty-ta-vmity/>

13. Пустовіт Г. П. Позашкільна освіта та виховання в Україні у векторах сучасного розвитку / Г. П. Пустовіт // Освіта та педагогічна наука. – 2013. – № 3. – С. 5–10.

14. Романюк О. Сучасні технології навчання осіб з особливими освітніми потребами / О. Романюк // Педагогічний пошук. – 2019. – № 1. – С. 37–40.

15. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами [Електронний ресурс]. Організація об'єднаних націй з питань освіти, науки та культури (ЮНЕСКО). Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text

16. Саюк В. І. Професійна компетентність як основа розвитку сучасного викладача в системі післядипломної педагогічної освіти / В. І. Саюк // Нова педагогічна думка. – 2012. – № 3(71). – С. 57–61.

17. Фіголь Н. А. Інклюзивна компетентність педагога: теоретичний аспект / Н. А. Фіголь // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. – 2020. – № 77. – С. 199–202.

18. Шевців З. Основи інклюзивної педагогіки / З. Шевців. – 2-ге вид. – Львів: Новий світ – 2000, 2020. – 264 с.

19. Шитікова Є. А. Проблеми реалізації інклюзивного навчання в гуртках спортивно-технічного профілю / Є. А. Шитікова: XIII Міжнар. наук. конф. «Молодь та олімпійський рух»: зб. тез доповідей. – К., 2020. – С. 31–32.

20. European Commission. Sport For community cohesion and social inclusion. Social inclusion [Electronic resource], 2021. Available at: <https://sport.ec.europa.eu/policies/sport-and-society/social-inclusion>

21. Impact of technology on inclusive education in India. Times of India Blog [Electronic resource], 2022. Available at: <https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/voices/impact-of-technology-on-inclusive-education-in-india/>

22. Kamberidou I. Sport as a means of inclusion and integration for «those of us with disabilities» / I. Kamberidou, A. Bonias, N. Patsantaras // European Journal of

Physical Education and Sport Science. – 2019. – No. 5(12). – P. 99–128. DOI:
10.5281/zenodo.3464696.

Монографія

КОГУТ Ірина Олександрівна
МАРИНИЧ Вікторія Леонідівна
ШЕВЧУК Олеся Костянтинівна
СТЕПАНЮК Олена Вікторівна
ШИТІКОВА Єлизавета Андріївна

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ
ІНКЛЮЗИВНОСТІ В ОСВІТІ ТА СПОРТІ**

Електронне видання

Редагування – ГАЛИНА РУДЕНКО
Коректура – ЛЮБОВ ДИМЕНКО

Формат. Ум. друк. арк.

Національний університет фізичного виховання і спорту України
Україна, 03150, Київ-150, вул. Фізкультури, 1